

809T
Que

Франсіско де Кеведо Виллард

21

FRANCISCO DE QUEVEDO VILLEGAS

HISTORIA
DE LA VIDA DEL BUSCÓN
LLAMADO DON PABLOS,
EJEMPLO DE VAGABUNDOS
Y ESPEJO DE TACANOS

TRADUCIDO DEL ESPAÑOL POR MYKOLA IVANOV

«*RADIANSKA LITERATURA*» * *KIEW* * 1934

ФРАНСІСКО ДЕ КЕВЕДО ВІЛЬЕГАС

ІСТОРІЯ
ЖИТТЯ ПРОЙДИСВІТА,
ПАБЛО НА ЙМЕННЯ,
ЗРАЗКА ВОЛОЦЮГ
І ДЗЕРКАЛА КРУТІВ

З ЕСПАНЬСЬКОЇ ПЕРЕКЛАВ МИКОЛА ІВАНОВ

ДЕРЕВОРИТИ І. ПАДАЛКИ

*«РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА» * КИЇВ * 1934*

*РЕДАКТОР МИК. НОВИЦЬКИЙ
ЛІТРЕДАКТОР Ф. ГАВРИШ
ТЕХКЕРІВНИК М. ВАСИЛЬІВ
ОФОРМЛЕННЯ Я. РУДЕНСЬКИЙ*

ПРОФ ОЛ. БІЛЕЦЬКИЙ

*

ФРАНСІСКО ДЕ КЕВЕДО ВІЛЬЕГАС

Франсіско Гомес де - Кеведо - і - Вільегас — таке повне ім'я єспанського дворянина XVII сторіччя, славетного в свій час письменника, який, крім сатиричної повісті „Великий Пройди-світ“ або „Історія Пабло“ написав силу інших речей; серед них і політичні трактати, і трактати моралістичні, і твори історичні, серйозні громадські сатири, і втішні дрібнички, богословські розправи, літературно-критичні твори, і дев'ять томів віршів всілякого змісту — од релігійних гімнів до комедійних бурлескних куплетів, загалом не менше 20 тис. рядків... Цей плодовитий автор був сучасником Сервантеса, і автор „Дон Кіхота“ називав свого молодшого товариша „справжнім сином Аполлона“; він був сучасником Лопе де Вега, і цей уславлений драматург, дивоживне явище своєю літературною плодовитістю, називав Кеведо таким же „дивом природи“, яким був він сам. Класиком залишився Кеведо в історії єспанської літератури; у нас його знають мало; подаваний переклад — взагалі перша в нашому Союзі спроба познайомити читача з частиною його літературної продукції. Який інтерес може мати він для нашого читача? Що це за письменник і яке його місце в добі, що створила його?

В буржуазних історіях літератури час, коли жив і писав Кеведо, зветься „золотою добою“ єспанської літератури. Так, це й справді була з о л о т а д о б а. Золото ще цілими потоками плило в кишені єспанських аристократів, князів церкви та бур-

жуазних авантюристів — підприємців. Тільки кишені ці щодень більше дірчали, і через ті дірки золото дедалі частіше починало відпливати з Еспанії в чужі, сусідні держави. Золота доба еспанської літератури збіглася з западом еспанської політичної могутності й господарської моці. Ще не так давно, за царювання короля Карла (1515—1556), „сонце не заходило в межах еспанського королівства“, яке простягалося на обидві півкулі. Еспанія була світовою державою; а королеві (Карлу), володареві всіх завойованих країв, хазяїнові церкви, головнокомандувачеві найпотужнішого в Європі найманого війська, одержувачеві десятини всіх державних прибутків — здавалось, що всього цього ще мало. Він так і пішов од влади, замкнувся в монастирі, не здійснивши повністю своєї мрії про світове панування і поступившись тронем для свого сина, похмурного Філіпа II (1556—1598), „найхристіаннішого“ з королів Європи, що девізом його було „краще зовсім не царювати ніж царювати над єретиками“. Багаття, на яких спалювали єретиків, палали за Філіпа майже негасимим огнем; духівництво з дня на день набувало значення найкрупнішого землевласника в країні; завойована Португалія підкорилась еспанській короні; еспанське військо здобуло низку перемог над французами. Але на півночі Європи були фактично втрачені Нідерландські володіння, виряджений проти „єретичної Англії“ флот розвіяла буря і розбили англійці — і мрія про світове панування з кожним новим роком яскравіше оберталася на сумну дійсність — існування Еспанії як господарської й політичної нікчемниці.

Дорого коштувала ця мрія еспанських королів їхнім підданцям. Від другої половини XVI сторіччя починається планомірний спуск еспанської держави з вершин могутності до крайніх безодень занепаду. Убожіє селянство. Убожіє середнє та дрібномаєткове дворянство (так звані ідальга). Торгівля став неможливою, бо золото знецінене, і ціни катастрофічно більшають. Усихає промисловість. Колосально зростає державний борг. На фронті зовнішньої політики поразка йде за поразкою. Це вже не криза, а загибель, і широкомовні „програми“ кожного нового короля

(Філіпа III, 1598—1621, Філіпа IV, 1621—1665, називаємо тільки тих, за чийого царювання відбувалася діяльність Кеведо) та їхніх улюблених прем'єр-міністрів мало кого обдурюють і тішать слух, здається, лише тих, хто дає ці обіцянки.

Інколи, навіть верховна влада, починає усвідомлювати жах того, що діється. Вона звертається до своєї правої руки—церкви, яка з дня на день більше багатіє і почуває себе непогано. І церква дає королям мудрі поради. Щоб поліпшити справи та заспокоїти підданців, треба вигнати з Іспанії євреїв, знищити морисків (нащадків арабської людності, підкорених Іспанією маврів), посилити переслідування єретиків. Якщо неможливо робити це в усеєвропейському масштабі—надто відтоді, як по довгій і жорсткій боротьбі Нідерланди остаточно розірвали зв'язок з Іспанією, — то можна викоренити внутрішнього ворога принаймні у себе вдома. І ось ворога викоренено: євреї зійшли з Іспанії, понад 800 тис. морисків по звірячому знищено й вигнано; та всі ці боговгідні діла призводять тільки до дальшого завмирання торгівлі, до підупаду сільського господарства, до падіння ремесл (головним носієм яких були мориски). В царювання Філіпа III деякий зовнішній престиж ще зберігається. Але й цей облудний блиск мерхне при наступних королях. На початку XVIII сторіччя Іспанія стає вже куснем, за який гризуться сусіди, а еспанським королем роблять ставленика короля французького. Кеведо вмер набагато раніше, ще до Філіпа IV. Але й він жив під ту пору, коли тріщало й розлазилось по швах усе, зшите на живу нитку. У такій от обстанові еспанська література й переживала всю золоту добу.

Маємо в даному випадку ще одне potwierдження глибокої думки Маркса про нерівномірність прогресу. „За мистецтво відомо“, говорив Маркс, „що певні періоди його розвитку не стоять ані в яким співвідношенні із загальним розвитком суспільства, отже й з розвитком матеріальної сторони останнього, яка становить ніби скелет його організації“. Так „ниюча й розкладова маса“, якою наприкінці XVIII сторіччя була Німеччина, становила ґрунт, де зросла „велика епоха німецької літератури“—

епоха Гете та Шілера (Енгельс, твори М. і Е. т. V, 6—7). Так і еспанський феодалізм, який вийшов переможцем з довгорічної боротьби з маврами-арабами, який здійснив мрію торговельної буржуазії про заволодіння Америкою, а наприкінці XVI — на початку XVII сторіччя трупом наліг на всю країну і глушив у ній всякі паростки живого господарського життя, — в передсмертні часи свого існування витворює ту багатющу літературу, де ім'я Кеведо оточене іменами Сервантеса, Лопе де Вега, Кальдерона, Грасіана, Гонгори та багатьох інших, які й досі лишаються найвизначнішою вкладкою Еспанії в скарбницю світової літератури.

Але коли б про стан Еспанії в ту епоху ми не знали нічого, крім того, що можна прочитати в художній літературі, то й тоді навіть ця „квітуща література“ — крізь усі хвалебні гімни існуючому ладові, крізь усі веселі жарти на адресу дворян, що прогуляли все до снаги, простаків-селян та пронозистих представників міського дна, крізь хитромудрі узори із слів штукарів-версифікаторів тощо — дала б нам змогу зрозуміти, що „прекрасні дні Аранхуеса минули“: що в еспанському королівстві негаразд. У сміхові побутових повістей і новел, у витонченій музиці драмі ліричних п'єс ми почули б то міцне, то ледве вловне дренчання — явну ознаку розладу чудового ще своєю зовнішністю механізма, який незабаром перестане працювати. У Кеведо — в його творах — дренчання це ще помітніше, ніж в інших письменників, — і в розумінні пізнавальної вартості творів Кеведо можна поставити тільки поруч із Сервантесом, звичайно, на другому після геніального автора „Дон Кіхота“ місці.

Довге й багате на контрасти життя прожив Франсіско Кеведо (народився 1580, помер 1645 р.), і в ряді виявів його особистості літературній творчості належить важливе, але не виняткове і не єдине місце. Він виводив свій рід із старовинного дворянства, і його батьки при дворі короля Філіпа II посідали значні посади. Дуже великої спадщини вони йому не залишили, але Кеведо в усякому разі ніколи за свого життя не був виму-

шений писати або служити задля шматка хліба, як Сервантес. Якщо Сервантес, не пройшовши ніякої систематичної школи, освіченістю своєю завдячував перш над усе самому собі, то Кеведо пройшов повний університетський курс. вивчив мови грецьку, латинську, єврейську, арабську, італійську, французьку, ґрунтовно знав логіку Арістотеля, право, богослів'є, медицину і в 24 роки дивував своїми знаннями славетного філолога й літератора Бельгії Юста Ліпсія, з яким обмінявся кількома листами. Сервантесові доводилося з великими зусиллями торувати собі шлях у житті, і в своїй службовій кар'єрі він так і залишився вічним невдахою. Кеведо змусили служити тільки випадкові обставини, і хоч його служба теж закінчилася невдачею, але в нього були такі сильні заступники, про яких марно мріяв би Сервантес. Ці „випадкові обставини“ характерні і для часу, і для особи Кеведо. У 1611 році він зайшов якось до одної з мадрідських церков і побачив там навколюшках коло вівтаря молоду гарну даму. Раптом підходить до неї мужчина і з брутальним вигуком дає їй ляпаса. Кеведо кидається на образника, витягає його за руку з церкви, і біля церковної огорожі відбувається дуель, що закінчилася смертю невідомого дворянина. Родичі убитого порушили проти Кеведо карний процес, і оборонцеві дамської честі довелося тікати за кордони Іспанії. Від 1611 до 1620 р.р. ми бачимо його в Італії, в еспанських володіннях, де еспанський адміністратор, „віце-король Сицилії“ герцог Оссуна, привітно прийняв Кеведо і згодом зробив його своїм дипломатичним агентом. У справах герцога Оссуни Кеведо їздить з Італії до Мадріда і роздає там неабиякі хабарі чиновним верхам за їхні клопотання на користь Оссуни. Злочин його забуто, і сам він дістає од короля орден та нагороди. У 1618 р. йому доручають таємну й небезпечну справу у Венеції, на яку еспанський уряд давно вже накидав оком. Але „еспанська інтрига“ у Венеції провалилась; Оссуна скомпромітував себе перед еспанським двором, потрапив у неласку, а ще раніше зазнав немилості і його протезе — Кеведо, висланий до свого маєтку без права з'являтися до столиці

У цім маєтку він прожив кілька років, остаточно зцілившись, як казав він сам, от політичного честолюбства і зосередившись однині виключно на літературній діяльності.

Короля Філіпа III заступив тим часом король Філіп IV, але це великої ваги не мало. Куди важливішим було те, що королівського фаворита і першого міністра — герцога Лерму — заступив спершу його син — герцог Уседа, а потім, за Філіпа IV, новий всемогутній міністр — герцог Оліварес. Новий фаворит почав з „лібералізму“: він став переслідувати хабарників, очистив склад королівської ради, зменшив непомірні витрати королівського двору і, зрозуміло, подбав про те, щоб притягти, на свій бік „громадську думку“. Кеведо в цей час зажив уже слави відомого письменника, і його сатиричні твори, віршовані і в прозі, широко розходилися серед еспанського дворянства та буржуазії. Варто було здобути собі його підтримку. Письменника повернули з заслання до двору, повелися з ним ласкаво, а він з свого боку не забарився відповісти привітанням новому королеві і його улюбленцеві. Більше, ніж будьколи передніше, його громадське становище, вплив і слава здавалися забезпеченими.

Проте, широкомовна програма і добрі почиання перших днів нового уряду дуже швидко і досить помітно розбіглися з державною практикою першого міністра. Феодально-маєтне дворянство марно намагалося знайти собі підпору в Оліваресі. Могутній фаворит, як і слід було сподіватися дбав більше за себе та за своїх близьких. Упадаючи коло короля, він надав нечуваного раніше блиску еспанському дворові, збудував для короля новий палац і, пильнуючи про воєнну славу Еспанії, зтяг її в „тридцятирічну“ війну (на німецькій території), ні для кого, крім незначної панівної верхівки, не вигідну й не потрібну. На все це знову потрібні були гроші, знову потрібні були посилені податки, що викликали повстання в Каталонії, яку еспанські королі завойовували перед тим мало не двадцять років, та в нещодавно приєднаній Португалії. Число невдоволених знову стало зростати, і в невпокійному сатирикові

вони знайшли свого виразника. На п'ятдесят другому році життя його не так уже легко було приспати двірськими розвагами та знаками королівської прихильності. Чи то тому, що старіючи, він втратив необхідну гнучкість, чи то відкрило йому очі видовище народного лиха, яке зростало щодня більше і загрожувало добробуту його власної класової групи, — але Кеведо невдовзі пожалів, що так вихваляв першого міністра, і став на бік опозиції. А втрутившись у боротьбу, він повів її з усім запалом свого непокійного темпераменту. У цей час написана одна з його найкращих сатир „Година для всіх або розважлива Фортуна“. Дія відбувається на Олімпі, де старі й пересичені всім боги шукають нових вражіннь і роблять спробу ще раз вмішатися в земні справи. Фортуна — богиня долі — прикликана Юпітером, дістає од нього наказ на одну годину віддати кожному з людей належне по його заслугах. Фортуна мчить на землю і все там перекидає шкереберть. Люди, що мали репутацію порядних, виявляють себе раптом останніми мерзотниками. Злидарі та уявні негідники стають багатими й порядними людьми. Пихаті володарі убожіють і гірко каються в своїх зловживаннях. Серед них — могутній фаворит з групою своїх прибічників, зображений з особливою ущіпливістю і для сучасників сатирика дуже добре знаний. Ця сатира пройшла для Кеведо без наслідків, але на ній він не спинився. Король, не помічаючи загального невдоволення, засипав і далі милостями свого улюбленця. Кеведо задався наївною думкою відкрити королеві очі. В 1639 р., розповідають біографи, за обідом, під своєю серветкою король знайшов папірець, покладений туди невідомо ким. То була, сказати б, доповідна записка („меморіал“) віршем, що починалася такими словами: „Католицько-священно-королівська величність. якій бог дав на землі місце як небожителеві, — бідний, старий, вірнопідданий і чесний, смиренно просить вас вислухати його.“ Автор записки скаржився на нестерпний тягар податків, на злодійство вельмож: „ми платимо тисячу, а до вас доходять ледве п'ять сотень“. Він описував убозтво хлібороба, злидні солдата, загальний розпач. Все створене творцем, не

кажучи вже про винайдене людьми, все обкладене даниною; пригнічений і страдженний народ боїться, що незабаром йому доведеться платити і за повітря, яким він дихає; а вельможі повторюють на всі лади: „хутко кінець всьому, так ми злодіячнмо“. Первопричина зла, це — міністр, якого напучує сам сатана і який марнотратить дорогоцінне золото Еспанії. „Що Італія та Фландрія коштують нам так дорого, то покладіть принаймні край нескінченному марнотратству двора, і коли мої діти і я сам лємо ціли потоки крові, не наказуйте копати стільки ставків для ваших свят. Соху нещастного орача градають, щоб збудувати для вас непотрібний балкон, а на гроші, що їх витрачують на мисливські сіті, можна було б утримувати цілу фортецю. Нехай король розважається і витрачає гроші, але було б справедливо, щоб він додержував у цім міри і платив свої борги. Найкраща оздоба для королів — не одяг, суспіль засіяний діамантами, а нарід, забезпечений тим, що йому потрібне...“ і т. д.

Записка була анонімна. Чи був Кеведо її автором? Для Олівареса тут не існувало питання. Не тямлячись з гніву, він звелів зараз же схопити шістдесятилітнього старого і одвезти та ув'язнити його в одному з монастирів. Там Кеведо і залишався до 1643 року. „Моя тюрма“, описував він, „міститься під землею; вона вогка, як колодязь, темна, як вічна ніч, холодна така, що я незнаю іншої пори року, опріч зими. Вона схожа більше на могилу, ніж на тюрму, Цей льох має завдовжки приблизно коло 24 футів і коло 19 завширшки. Стіни та склепіння з усіх боків укриті цвіллю. Все це таке чорне, що скидається більше на злодійську нору, ніж на тюремну келью для порядної людини. Для писання у мене стоїть стіл, на якому можна примістити десятків зо три книжок; праворуч од нього — ліжка, не занадто розкішне, але й не занадто непристойне. Щодо кайданів, то недавно ще на мені було їх дві пари, але завдяки клопотанням одного доброго ченця, одну з мене зняли; та, що залишилася, важить од 8 до 9 фунтів, та, яку зняли, була важча; отож тепер я можу рухатися вільніше... Ось на яке життя при-

рік мене той, хто став моїм ворогом, бо я не схотів бути його лакеєм“.

Так розправився з непокірним сином, що насмілився уявити собі, ніби йому, як дворянинові та вірнопідданому, дозволено „з усмішкою говорити істину царям“, — той самий режим, якому кінець-кінцем Кеведо служив усе своє життя як письменник, дбаючи з одного боку за прославлення його, а з другого — за усунення його тимчасових, як думалось йому, хиб. Треба гадати, що в'язниця відкрила нарешті очі Кеведо на багато такого, чого він не розумів доти. Навіть у тюремній обстанові він продовжував писати то вірші, то повчальні трактати, підсумовуючи гіркий досвід свого життя. Сміх крізь сльози або, краще сказати, сльози крізь сміх чуються в одному з останніх його віршів, написаних у тій таки похмурій манастирській в'язниці: „Все в нашій світі — в'язниця, все тюрма, все для нас кара. Наші гроші ув'язнені в гаманці, що є тюрма для них; у льосі, як у в'язниці, стоїть вино; лантух — в'язниця для хліба... тіло — в'язниця для душі, а море — для землі. Берег — в'язниця для моря, а високо над ним голуба твердь є кристальна в'язниця для неба, що оточує нас“.

Життєві путі бідного, безземельного дворянина, який на смерть вразив феодалізм своєю славетною сатирою (Сервантеса), і одного з колишніх ідеологів того занепадницького феодалізму — Кеведо несподівано збіглися. Еспанія збагатіла на нову пам'ятку. В Аргамасільї мандрівникам ще й досі показують тюрму, де сидів автор „Дон Кіхота“, а біля Леона, в манастирі Сан-Маркос, вони можуть оглянути другу в'язницю, де перебув чотири роки Кеведо.

Навіть після падіння всемогутнього фаворита король не одразу наважився помилувати Кеведо. Звільнили його аж 1643 р. Напівживий повернувся він до свого маєтку, щоб за півтора роки дістати цілковите вже звільнення з тої в'язниці, якою стала для нього Еспанія та й взагалі життя, як судити з наведеного вище песимістичного уривку.

Кеведо умер 1645 р Святі отці інквізиції подбали про те, щоб твори його дійшли до попомства в приємному й прийнятному для них вигляді. Інквізиційна цензура, скільки було в неї сили, усувала з написаного поетом все, що могло б викликати сумнів у відданості Кеведо католицькій церкві. А далі для Кеведо починався суд часу: час і собі переглянув одинадцять томів його творів і з цієї обширої спадщини визнав за живуше небагато. На здобич історикам та історикам літератури він залишив історичні й моралізаційні трактати Кеведо, всі написані ним розправи про „христіанську політику“, про „божественний промисел“, життєписи Марка Брута і Ромула, полемічні статті з приводу сучасних йому релігійних суперечок і т. д. Пошарпав час і лавровий вінок Кеведо як віршовника. Видана через багато років по його смерті збірка його віршів під вигадливою назвою „Еспанський Парнас, розділений на дві вершини, з дев'ятьма кастільськими музами“ і справді вражає своєю розмаїтістю: релігійні пісні чергуються там з не завжди добропристойними комічними пісеньками, примхливо-пишномовна лірика добре вживається з пародією на самого себе. Кеведо-поет віддав багату данину манірному стилеві свого класу — тому стилеві, який в Еспанії, від імени найславетнішого свого представника, дістав назву „гонгоризму“, в Італії — „марінізму“ і який тепер для всіх країн Європи ми позначаємо ім'ям б а р о к к о. Барокко, як відомо, в основі своїй — стиль феодално-католицької реакції проти успіхів ростучої капіталістичної буржуазії. Одна з характерних зовнішніх рис цього стилю — надзвичайна химерність мови, гіпертрофована образність, ті „квіткові огорожі слів“, за якими занепадницьке феодалне дворянство хотіло б приховати свій страх та свою тривогу перед безрадіними для нього перспективами майбутнього, перед потай усвідомлюваною неможливістю повернути назад колесо історії на старі, і такі зручні для все ще панівного класу, шляхи. Як і багатьох інших представників цього стилю, Кеведо роздирають внутрішні суперечності: він водночас і творить у цій манері, і глузує з неї у віршах і в критичній прозі, сходячись тут

(і тільки тут) із непорівняним, звісно, з ним ні характером творчості, ні силою поетичного генія Шекспіром, який то обурюється на „ввесь цей набрід тафтяних фраз, шовкових словечок, триповерхових гіпербол, пишних промов та бундючного педантизму“ (див. комедію „Марні зусилля кохання“), то раптом сам підхоплюється цим потоком, змушуючи, наприклад, свою Юлію (Ромео і Юлія) в одну з патетичних хвилин виливати свою тугу та обурення саме в таких пишних словах і кучерявих метафорах. Серед віршованої продукції Кеведо знайдеться чимало речей, які не взялися ще цвіллю від часу. Безперечно, він був не тільки спритним віртуозом-версифікатором, а й справжнім поетом, здатним не лише створити пісню, яка перейде в маси, але й запалюватися часом пафосом громадянського обурення — „ударити по серцях з незнаною силою“. Це останнє вдавалось йому чи не краще як усе інше. Всім своїм темпераментом Кеведо — сатирик. І саме сатирична галузь його творчості найбільш живуча з усієї його обширої літературної продукції.

Найславетніший і найбільш дозрілий з його сатиричних творів, це — збірка невеликих звичаєписних оповідань, об'єднаних загальною назвою „Сни“ — щось на кшталт сатиричних фельєтонів, фантастичних формою і цілком реальних змістом. В одному з цих оповідань бідолаха чорт, якому наказали вселитись у поліція (альгвасила), гірко скаржитья поетові, що йому доводиться мешкати в такому підлому тілі та червоніти за вчинки, яких він ніколи не зробив би сам, коли б був на волі, а змушений чинити їх тепер, сказати б, через посаду. В другому автор мандрує в царство мертвих, де йому показують жахи пекла; але ці жахи не лякають його: на землі всі давно вже призвичаїлись до того, що на тому світі вважають за страшне й незвичайне. В третьому, він описує сграшний суд та воскресіння мертвих, що їх бачив уві сні. (Байрон почасти наслідував цю сатиру в своїй поемі „Видіння суду“). Молодий архангел сурмить щосили в сурму: мерці підводяться з могил, збираючи розрізнені члени свого тіла. Ось три торговці помилково вставили собі вуха навиворіт і тримають кожен

усі п'ять своїх почуттів у нігтях правої руки. Ось скнари, яких найбільше цікавить питання, чи воскреснуть разом із ними і лантухи з грішми. Нотарі пробують позбутися своїх вух, щоб не чути присуду страшного суду, а похитливі уникають власних очей, бо ті можуть відразу викрити їх на цьому суді. Гротеск розростається до меж кошмару, який змушує передчувати образи, що їх багато пізніше дасть на своїх славетних офортах інший еспанець — Гойя. Але головна дійова особа всіх цих картин — сам автор. Це він веде нас галереєю портретів лікарів - шахраїв, судових посіпак, продажних письменників та продажних жінок, злодіїв, альгвасилів і інших представників середньої й дрібної адміністрації, коментуючи ці портрети то жартівливими, то тужно-іронічним зауваженнями. Чи не чудний цей світ, це суспільство, де дурнями славлять людей, нездатних падлючити й лихословити, а розумними тих, хто ловить рибу в каламутній воді; хоробрими — порушників чужого спокою, а боягузами тих, хто уникає сварок? Чи не дивно бачити як найдорожче для них люди свідомо віддають до ненадійних рук, звіряючи свою честь на жінок, здоров'я на лікарів, а добробут на адвокатів? і т. д.

Критика досить вихваляла різномаїтість мови, яскравість арв, сміливість образів, і т. ін. в сатирах Кеведо. Все це так. Але чи то тому, що багато актуальних у свій час сатиричних натяків пропадає для нас; чи то тому, що автор рідко виходить за межі спокійної іронії; чи то тому, що фантастична оболонка неминуче тягне за собою певну схематизацію змальованих життєвих явищ, — але в наш час „Сни“ Кеведо, здається нам, не цілком виправдують свою репутацію ущипливої сатири. Вразіння, яке вони справляють на сучасного читача, мерхне все ж перед вразінням від іншої, більш ранньої, нескінченної й написаної не завжди ще впевненим пером речі — сатиричної повісті з сучасного авторові еспанського життя: „Історія життя пройдісвіта, Пабло на ймення“ або під іншою назвою „Великого пройдісвіта“, яка написана ще 1604—1605 р.р. коли авторові її було 24 роки.

„Історія Пабло“ належить до жанру так званих „шахрайських“ або пікарескних (*picaresco*) повістей, що зародилися саме на еспанському ґрунті і були — за неодноразовими вказівками буржуазних літературознавців — прямими попередниками пізнішого реального і навіть натуралістичного роману Європи. В ряді зразків цього жанру в еспанській літературі — даному творові Кеведо, поруч з більш ранньою повістю невідомого автора „Ласарільйо з Тормеса“ (1554), належить чи ненайвидатніше місце. Що ж це за „шахрайський“ жанр, і що то за „шахраї“, які раптом, цілою юрбою, з'явилися в еспанській літературі побіч із найблагороднішими Амадісами відроджених феодальною реакцією рицарських романів, вразили уяву бідолашного Ламанчського дворянина, майбутнього „рицаря сумного образу“ Дон Кіхота? Ці „шахраї“ — пікарос — поріддя специфічних для Іспанії XVI — XVII сторіч соціальних та економічних умов, і на характеристиці останніх варто ще раз дещо затриматися.

„Шахраї“ ці — неминуче поріддя того великого потрясу, якого стала зазнавати Іспанія ще від кінця XV сторіччя. Адже Іспанія, як політична одиниця, пізніше за всіх вступила до ряду інших держав Європи. Довгочасна боротьба еспанського феодалізму з маврами закінчилась об'єднанням окремих еспанських областей в одне суцільне королівство. Після цієї події прийшла низка інших: відкриття Америки, вигнання євреїв, війни з Італією. За короткий час од старої Іспанії не лишилося й сліду. Феодальна ієрархія класів була порушена, „мирна еволюція“ од натурального господарства до грошового — форсована до крайності, патріархальний побут еспанської провінції поставлено дибом. Перед кожним малоземельним або безземельним селянином, перед кожним безробітним ремісником, а надто перед кожним „бідним, але благородним“ дворянином (а з дворян, зауважмо побіжно, складалося майже три чверті еспанської людності того часу; з дворян, які обґрунтовували своє звання „переказом та загальною думкою“ — *la comun reputación y opinión de hidalgo*), постав міраж легкого й швидкого

збагачення. „Золото з Індії“ (з Америки), багата здобич з Італії — адже все це так легко дістати, записавшись матросом на каравелу, що хвилями Атлантики пливла до відкритих Колумбом країн' або солдатом в армію, яку імператор Карл, змагаючись з французами, двигав проти Рима. Як і слід було сподіватися, більшість надій лишались нездійсненими. Золото діставалося небагатьом, італійської здобичі не вистачало на всіх, і тим більше небагатьом щастило пожитися добром, конфіскованим у вигнаних з католицького королівства євреїв. Але надії на легке збагачення не тільки облудні, ба й отруйні. Після них повертатися до праці за сохою, до ремесла, до якоїнебудь службової лямки? Ніколи! Відчувши себе хоч на мить „паном“, легко засвоїти собі і почуття „благородного“ пана: його принципіальну зневагу до фізичної роботи, до зароблення насущного хліба службою або торгівлею. Ця зневага, як обов'язковий пункт, увіходить до кодексу честі першого-ліпшого ідальго, без „щеляга за душею“; він готовий на яку завгодно ницість, аби не поступитися цієї своєю честю.

Так поволі утворювалась величезна армія безробітних, дуже мало схильних шукати будьякої реальної роботи. Коли вже не повелося самому, треба примоститися якось коло тих, кому пощастило: стати паразитом або лакеєм у одного з володарів хвилини і вжити всіх заходів, щоб допомогти йому полегшити його гаманець. Якщо не пощастить і з цим — можна зробитись членом якоїнебудь теплої компанії на зразок тої, яку описав Сервантес в одній із своїх новел „Рінконет і Кортадільйо“. Тут перед нами компанія шахраїв, строго зорганізована, із своїм статутом і девізом: „служити ближньому і богові“. Цього девізу додержують свято: ближньому служать, виконуючи ризиковані доручення — оплачувані вбивства, а богові — купуючи на частину нагробованих грошей оливу для церковних лампад, утримуючись од злодійства по п'ятницях і не чіпаючи жінок, які носять ім'я Марії. Життя повне несподіванок: сьогодні сидиш у вогкій, брудній тюрмі, а завтра раптом пощастить — і станеш розгулювати у пішному костюмі, з виглядом значного

есеньїора заводячи інтрижку з прекрасною дамою, що, як виявиться кінець-кінцем, є тільки покоївка значної дами, яка й собі, як виявиться потім, — тільки жінка легких звичаїв; та хіба це не однаково? І костюм, і покоївка, і її господиня можуть стати прекрасними засобами, щоб забезпечити собі суму, достатню на кілька святних днів, після яких — знову будні, брутальність альгвасилів, злидні, а за ними, мабуть нова удача. Хтось зауважив, що в еспанській мові надзвичайно багато синонімів для означення понять „удачі“ і „невдачі“ („щастіння“ і „нещастіння“). Це, звичайно, спадщина тої епохи, коли „фортуна“ — доля — випадок були головними божествами в найхристіаннішій з держав Європи, божествами, перед авторитетом яких схилилися й самі служителі святої інквізиції.

Невідомий автор половини XVI сторіччя перший спробував зарисувати образ такого „героя хвилини“ у згаданій вище невеличкій повісті „Ласарільйо з Тормеса“. Безпритульний Ласарільйо шукає свого щастя, то служачи поводитирем у сліпого жебрака, то вступаючи на службу до попа, а від нього — до одного з непевних „їдальго“. По довгих днях голоду та поневіряння йому щастить улаштуватись на посаду міського оповісника, який на майданах та вулицях викрикує оголошення про пропалі речі, про аукціони тощо. Він одружується із сожителькою іншого попа, користується його протекцією і почувает себе на верху щастя. Складніша історія ще одного шукача легкого поживку — Гусмана з Альфараче, розповідана в 1559 р письменником Матео Алеманом. Ласарільйо — син мірошника, якого викрили в шахрайстві з лантухами борошна, судили, і який славно скінчив свої дні як погонич мулів на війні з маврами. Гусман — син збанкрутованого шахрая-купця, після смерті якого він утік од матері і пустився в світ пригод. Ці пригоди кидають його із сторони в сторону, з одного громадського стану в інший. У Мадриді він служить кухарчуком, потім посланцем — доки йому не щастить підцупити чималу суму грошей і втекти з нею до Толедо, де він видає себе за дворянина. Потім приходять і йому черга бути обікраденим;

утративши все, він записується добровольцем до армії і вирудається на війну з Італією. Але в Італії йому не повелося. З солдата він стає вуличним жебраком. Фальшивим наливом йому пощастило розжалити одного римського кардинала, який узяв його до себе в господу, вилікував і дав у себе посаду пажа. Гусман поспішає обікрасти свого благодійника, але його викривають і з наругою виганяють. Далі він влаштовується у французького посланника. Багато пізніше стає навіть студентом, щоб „заробити собі парафію“. Але це довга історія: простіше одружитися з непевною жінкою і жити коштом її коханців. Жінка, проте, втекла з одним із любовників. Замість неї знайшлась одна заможна дама, у якої Гусман улаштовується за маршалка, щоб обікрасти й її і потрапити на каторгу, на галери. „Талановита“ людина не пропадає й тут. Гусман випадково дізнався, що каторжники учинили змову, вчасно доніс по начальству; його звільнили, помилували, і ось він на дозвіллі пише свої мемуари, пересипаючи оповідання повчальними міркуваннями. Адже Гусман сам на себе дивиться, як на шановну й чесну людину. Він дуже побожний, одвідує церкву і перед тим, як учинити найодчайдушніше шахрайство, не забуває піднести до неба теплу молитву. У нього є своя „професійна гордість“: змінливості долі він зносить стійко, а так звані гризоти сумління — це хвороба, яка не загрожує йому на жодному з етапів його багатого на вражіння життя.

Ласарільйо — перший, Гусман — другий, Пабло — третій чергою появи на світ герой еспанського шахрайського роману. Ми не знаємо автора „Ласарільйо“. Дуже небагато знаємо про особу Матео Алемана, автора „Гусмана“.

Особа Кеvedo під час написання ним своєї повісті для нас більш-менш ясна. Які причини — не можна не спитати — змусили вельми вченого молодого чоловіка з найкращого товариства, раптом, ні з доброго дива, спуститися в світ цих пікарос, зацікавитися ними і присвятити одному з них цілий твір, такий несхожий ні на його вірші, ні навіть на майбутні його сатиричні писання?

Від часу виходу друком „Ласарільйо“ минуло вже п'ятдесят років, але за цей строк стан речей в Іспанії змінився хіба лиш в той бік, що армія „пікаросів“ зросла ще більше і кількістю, і різноманітністю свого складу. Ось як через кілька років по виході друком повісті Кеведо описує Іспанію початку XVII сторіччя один сучасник—державний діяч, аж ніяк не сатирик і не представник будьякої опозиції. „Пройдіть по колись родючих полях—ви побачите їх укритими кропивою й терниною, бо ніхто їх не обробляє. Більша частина еспанців не робить тепер нічого: одні, відмовляючись значним походженням, інші тому, що воліють краще жебрати. Вулиці Мадрида являють собою чудне видовисько. Вони переповнені волоцюгами та ледарями, які збувають дні, граючи в карти, дожидаючи обіду коло монастирської брами або чекаючи походу на село, щоб спустошити тамтешні хатчини. Найсумніше в цьому—те, що не тільки мужчини засвоїли собі такий побут: майдани повні авантюристок, естрадних блазниць, чії пороки розбещують місто й множать населення шпиталів“. І справді: причини, про які йшла мова вище, не тільки залишилися, а й стали загальноочевидними. Золота доба дивних пригод по той бік океану (в Америці) минулася; а на континенті перемога, це джерело військової здобичі, покинула стяги еспанського короля. Не минувся, проте, потяг „до хорошого“—гулящого й забезпеченого життя. Голоколінні ідальго по старому всіма способами намагаються підтримати своє звання та оберігти себе від роботи. Ті ж, хто немає щастя валежати до стану ідальго, аж з шкури пнуться, щоб якнебудь „ушляхетнитися“. „Нема жодного сина робітника“, каже цитований вище автор, „який не мріяв би прославитися як дворянин... адже це звільняє од податків та оплат, які тяжать на різночинцях“. В одному тогочасному романі італієць питається в героя: „якщо ви всі—ідальго, то хто ж пасе у вас стада“? Це питання загнало бесідника на слизке: „у нас нема таких стад, які є по інших країнах“, тільки й спромігся він одповісти. Одне слово, не треба було мати особливої спостережливості та особливої схильності до вивчення саме

цього „люмпена“: він на кожному кроці ліз в очі і являв собою найхарактернішу рису тодішнього еспанського побуту. „Публіка“, тобто дворяни, що не ввійшли в його склад, міська буржуазія, навіть аристократи—звикла до нього, стала не тільки вважати цей світ за конечну приналежність своєї батьківщини, а й почала знаходити в нім, висловлюючись нашою мовою, певну „поезію“. Наші літературознавці не раз указували вже, що шахрайський роман зовсім не є породження буржуазної культури в Іспанії XVI—XVII сторіччя. Ніякої „буржуазно-демократичної тенденції“ нема в нім і в заповіді. Не зважаючи на те, що і своєю тематикою, і своєю мовою він нібито становить цілковитий контраст лицарському романові—він, проте, має з ним багато спільного. В обох жанрах так виразливо виступає глибоко чуже для молоді буржуазії захоплення „іспанським національним духом“, зневага до продуктивної праці, потяг до „квітів утіх“, хоча б вони й одцвітали дуже швидко. Деякі з цих романів свідчать про ту ж пересиченість культурним і забезпеченим життям, про той же викривлений потяг до низів, який спонукав римських імператорів та імператриць, передягшись, виряджатись ночами до найбрудніших кубел давнього Рима, пиячити та розпусничати там з покидьками суспільства. Римський вельможа часів Нерона, арбітр у галузі елегантного, Петроній, пише роман „Сатирикон“, де герої—двоє пройдисвітів, які переживають найнеймовірніші своїм цинізмом та брудом пригоди. Так і в іспанському шахрайському романі ми маємо „проекцію на народні низи ставлення дворянина до сучасності“ (С. Мокульський). Популярність теми, багатство матеріалу для її розроблення, винятковий успіх цього жанру спонукали й Кеведо взятися до нього.

І треба визнати, що поставлене собі завдання він розв'язав з успіхом. Він не виявив великої оригінальності ні у винаході сюжету, ні в інтризі. Формою своєю його повість—така ж біографія, автобіографія героя, як і „Ласарільйо“ і „Гусман“. Сам по собі герой незначний. Для письменника він лише засіб об'єднати в одне ціле велику кількість жанрових картин, лише

центр зібраного ним циклу інших портретів. У Пабло ще яскравіш підкреслена непевність (з погляду „благородних“ читачів) його походження і моральна недоброякісність його батьків. Пізніше він — іграшка долі, істота несвідома й байдужна щодо моралі. Йому не чужі певна хитрість та пролазливість, але справжніми своїми успіхами він завдячує не цим властивостям, а просто грі випадку. Все це було і в попередників Кеведо, Те, що він вніс свого, це — велика розмаїтість епізодів, незрівняно більша, ніж у „Ласарільйо“, і весела жвавість оповідання, яка вигідно відрізняє його повість от історії Гусмана з Альфараче. В результаті вийшов твір, який, зберігаючи всі типові риси жанру, водночас дає нам зразок максимальних, можливих для нього, художніх досягнень. На порівняно невеличкім просторі розгорнута багата дія, показана сила дійових осіб. Слідом за героєм ми весь час подорожуємо по Іспанії, з Сеговії до Алкала, з Алкала до Мадріда, Толедо, Севілії. На битих шляхах, у заїздах, по вулицях і закутках галасливих міст нас чекає сила зустрічей, іноді коротких, але рідко таких, що швидко забуваються. Ось скнара, який ненажерливістю своєю перевищує Гарпагона й Плюшкіна, та, мабуть, і всіх скнар будьколи змальовуваних в європейській літературі: справжній образ голоду, живе втілення нужденності. Проживши в нього на повному пансіоні кілька днів, молоді люди дійшли до того, що довелося мітелками вимитати їм порох із рота, а в їхніх порожніх шлунках кожен звук викликав понуре ехо. Ось ідальго, що благородством не поступиться й королеві: у нього знамените ім'я, яке починається на дон і закінчується на дан, немов передзвін: дон Торівіо Родрігес Валехо Гомес де-Ампуеро-і-Хордан. Але його куртка зроблена з пари штанів, перероблених з корейки і плаща, що був колись довгою жіночою мантилею, а куртка ця, в свою чергу, обернеться колись на підв'язку для панчіх. Портрет цього ідальго, побіжно сказавши, — одна з найвизначніших сторінок повісті Кеведо. Ось богочестивий пустельник, який пропонує дорожнім товаришам прочитати з ним кілька Ave Maria, щоб не байдикувати, бо байди-

кування — мати всіх пороків. Але по тому він таки видобуває з рукава талію карт, наївно просить повчити його правил гри, а тоді обіграє своїх навчителів, забираючи у них все до останнього мараведі включно. А ось поет, чванливий автор восьмисот тисяч строф; старий солдат, який бреше про війни у Фландрії бесідникам, що приїхали з Китаю, і з не меншим натхненням бреше про Китай тим, хто приїхав із Фландрії; обідрані й нечесані бандити із загрозово підкрученими вусами та піднесеними вгору рапірами; купці, жебраки, зводниці, черниці оточені залицяльниками (місце зустрічі з ними — Толедо, місто, де на початку XVII сторіччя, за історичними даними, було 32 жіночі кляштори), мандрівні актори, значні дами та кавалери, пажі, всі стани, віки, професії — аж до професії ката, шановного дядечка непевного героя всіх тих зустрічей і зв'язаних з ними пригод. Усі без винятку портрети — більше чи менше карикатурні. Іноді карикатура ця переходить всяку міру; наприклад, бенкет у ката, деякі сцени у в'язниці, сцена прийому Пабло до студентського кола — не можуть не здатися нам відразливими своєю брутальністю. Сміх Кеведо — взагалі не подібний до відкритого, здорового сміху "Дон Кіхота". У нім часом відчувається щось гірке, силуване й саркастичне. Автор дбає більше про те, щоб насмішити, ніж моралізує; але в його сміхові немає тої безтурботності, якою вщерть повні сторінки його попередниці. повісті про Ласарільйо з берегів Тормеса. Почувається, що вся ця „людська комедія“ розигрується десь над безоднею. Пишучи свою повість, сам Кеведо, імовірно цього не думав; пізніше, в епоху, писання „Снів“ і в епоху своєї боротьби з Оліваресом, він це зрозумів.

Тільки аж при кінці свого оповідання, що несподівано уривається, автор зненацька згадує про необхідність напучення. Він не послав, подібно до Гусмана, свого героя на галери: перемінивши силу занять та становищ, Пабло збирається переїхати до Індії. Але людина низького походження, вихована на поганих прикладах, досить безтурботна щодо каяття й виправлення людина слабодуха — ніколи не зможе добитися щастя.

„Хто міняє тільки місце перебування, а не життя та звички, той ніколи не поліпшить свого становища.“ Така мораль; її класовий характер не потребує особливих коментарів. Але разом із тим вона нічого не міняє, нічого не додає до того, що дали вже самі по собі художні образи. Низка цих образів та окремих сцен повісті Кеведо лишилась зразком для пізніших романістів: у славетного французького романіста кінця XVII сторіччя, відомого нашим читачам Лесажа, автора „Кривого біса“ та „Жіль Блаза“, ми знайдемо іноді дослівне повторення деяких моментів з „Історії Пабло“. Ні цю історію, ні взагалі еспанський шахрайський роман XVI—XVII сторіччя не можна, звичайно, розглядати як прототип пізнішого європейського реального та натуралістичного роману — як робило це буржуазне літературознавство: у шахрайського роману — інша класова природа, інша класова функція. Але в історії виникнення й зростання реалістичного стилю в буржуазній європейській літературі дворянський „карикатурний реалізм“ шахрайського роману відіграв певну роль, і для виразного уявлення про буржуазний реалізм конче треба знати і „шахрайський“ жанр. Повість Кеведо — яскравий зразок цього жанру, і в тому її значення. Ми розуміємо „смішне“ інакше, ніж сучасники Кеведо і ніж він сам. Оригінальність його мови, водночас необробленої і витонченої, пропадає, звісно в перекладі іншою мовою, хоч би як сумлінно був зроблений переклад. І всеж таки, образи його повісті живі й мальовничі, дають нам змогу проглянути в життя суспільства, яке давно вже відійшло в минуле, і пізнавати це життя. Ніде в іншому місці — ні в „Ласарільйо“, ні в „Гусмані“ — зовнішня фізіономія цього суспільства не показана з більшою наочністю і з такою комічною гостротою, як у Кеведо в його „Історії життя пройдисвіта, Пабло на ймення“.

КНИГА ПЕРША

РОЗДІЛ I

Де Пабло розповідає, хто він є та звідки походить

Я, сеньйоре, родом із Сеговії. Мій батько (хай бог піклується ним у небесах!) звався Клементе Пабло і мешкав у тому ж таки місті. З фаху він був, як то кажуть, цилюрник, але думки мав такі високі, що соромився, коли його взивали голяром,

і йменував себе стрижем щік та кравцем борід. Походив він, подекують люди, з вельми великого коліна,¹ і, бачивши, як він п'є, цьому доводилось вірити. За дружину він мав Альдонсу Сатурно де Ревойо—доньку Октавіо де Ревойо Кодійо і внуку Лепіда Сюраконте.

У місті підозрювали, що христіанка вона не дуже давня; сама ж вона, спираючись на імена своїх предків, силкувалася довести, що походить від римських тріумвірів. Була вона дуже гарна і так славилася, що всі еспанські віршники складали ще за життя її пісень про неї. Вона багато перетерпіла зараз же по одруженні, а потім і пізніше, бо лихі язики плескали, ніби мій батько, поклавши на стіл жирову двійку, любив узяти натомість чирвового туза². Виявилось, що коли до нього приходили поголитися, і він задирав клієнтові голову, намилюючи йому обличчя, то мій семирічний братик тим часом любісінько до нитки обчищав відвідувачеві кишені. Янголятко померло від канчуків, що кілька їх дали йому у в'язниці. Батько тяжко побивався за ним, бо те мале всі дуже любили. За ці та за деякі інші дитячі жарти батька забрали. Проте, як розповідали мені згодом, він вийшов з тюрми такий звеличений, що супроводили його аж двісті кардиналів; тільки жодного з них не титулували „ваша висока еміненція“³. Дами—переказують—щоб побачити його, підходили до вікон; та й справді,

¹ Гра слів: la sera значить і віноградна лоза, і коріння, рід, коліно.

² Еспанський вираз, який означає: брати все, не даючи натомість нічого.

³ Гра слів: el cardenal у еспанців значить і кардинал, і той червоний слід, що залишає на тілі удар батагом, канчуком тощо. Батька Пабло, очевидно, везли на кару.

батько виглядав чудесно і пішки, і на коні. Але говорю я все це не з чванливості, бо кожен гаразд знає, як вона чужа мені.

Матері моїй це мало завдало горя. Стара жінка, моя вихователька, вихваляючи її якось переді мною, сказала, що, вона була надзвичайно мила і чарувала всіх, хто мав з нею справи. Тільки раз, не знаю вже—чого, завелася вона з якимось зводієм, і її за малим не убрали в пера та не виставили на показ.¹ Ширилися чутки, ніби вона повертає назад дівочтво, відновлює волосся і приховує сивизну. Дехто казав, що вона може задовольнити всякого; дехто — що вона вміє вдоволяти протиприродні уподобання; інші прикладали до неї сороміцьке призвище і називали її бандуршею та прірвою для грошей кожного. А щоб мати моя здалася ще привабливішою, досить було глянути на усмішку, з якою вона вислухувала все це.

Я не довго зупинятимусь на покуті, що її вона прийняла на себе. Був у неї свій власний покій, куди увіходила тільки вона (а іноді, коли був малим хлопцем, і я), увесь обвішаний черепами. Мати говорила, що вони були там як згадка про смерть, а інші, щоб збездіяти її, запевняли, ніби черепи ті мали нагадувати про насолоди в житті. Ліжко її держалося на мотузках од повішених, і вона часто говорила мені:

— Показуючи на ці мотузки тим, кого дуже люблю, я завжди раджу не залишати найменшого сліду, робивши щось, і бути обачним, щоб уберегти себе від такого коміра.

Між моїми батьками існувала глибока незгода в

¹ То була тогочасна кара людям, обвинуваченим у розпусній поведінці або в чаклунстві.

питанні про те, котрого з них фах треба мені обрати. Але я змалку плакав у собі величні думки і не пристав ні до тої, ні до тої спеціальності.

— Синку мій,—казав мені якимось батько,—злодіяти, то—зовсім не механічна робота, а вільна професія... і ремесло,—а за хвилину, зідхнувши, додав:—У цім світі хто не краде,—той не живе. Чому, гадаєш ти, так ненавидять нас усі ті альгвасили та алькальди? ¹ Іноді вони нас засилають, інколи—б'ють, деколи—вішають, хоч того дня ми ніколи не буваємо іменинниками. ² Я без сліз не можу говорити про це (і сердешний старий заплакав, як дитина, згадуючи численні випадки, коли йому латали боки)... бо вони не хочуть, щоб, окрім них та їхніх приставів, були ще інші злодії. Але ми беремось на хитрощі, і це врятовує нас. Хлопцем я завжди ходив по різних церквах (звісно, не як ревний христіанин). Часто-густо прохопився я хоч словом на кобилі, мене посадовили б на осла. ³ Та я ніколи ні в чім не признавався—хіба що з наказу святої неньки нашої церкви—і, завдяки цьому та моїй професії, спромігся пристойно утримувати твою матір.

— Як то ви утримували мене?—розлючено гукнула вона (через ту її лютя я й не хотів стати чаклуном). — То я утримувала вас і своєю вмільстю звільняла вас з в'язниць та підтримувала ваше життя в них. Ви не признавались! А чому: через вашу витривалість чи через напої, які я вам давала?

¹ Альгвасил — поліцай в Іспанії; алькальд — міський голова чи суддя.

² Гра слів: *colgar* еспанською мовою значить і вішати, і обити подарунок з нагоди дня народження.

³ Тих, хто на тортурах признавався в своїм злочині, везли на привселюдну кару верхи на ослі.

Подякуйте моїм слоїкам. Не боялась би я, що мене почують на вулиці, я б нагадала вам день, коли ввійшла до вас через комін і витягла вас через дах.

Вона б сказала куди більше (такий узяв її гнів¹), якби від помахів руки не рознизались у неї чотки з черенніх зубів мерців, упокоєних нею.

Я відповів батькам, що неодмінно хочу вчитися доброчестності і вдосконалювати мої гарні властивості, а тому прошу віддати мене до школи, бо, не вміючи читати та писати, нічого зробити не можна. Слова мої здалися їм слухними; хоч поміж себе вони й поперечалися ще якійсь час. Потім мати заходилась нанизувати черенні зуби, батько подався стригти комусь (так казав він сам) чи то бороду, чи то гаманець¹, а я залишився сам, складаючи подяку богові, який дав мені таких спритних і ревних до мого блага батьків.

РОЗДІЛ II

Як мене віддано до школи, і що там зі мною трапилося.

На другий день мені купили вже ґраматку і поговорили з учителем. Я, сеньйоре, вступив до школи. Учитель зустрів мене вельми привітно і сказав, що судячи з обличчя, хлопець я меткий і розумний. Щоб не пошити його в брехуни, я того дня вивчив мої лекції дуже добре. Учитель посадовив мене поруч себе. Я майже щодня діставав палі в долоні за те, що приходив перший, а йшов до дому останній, бо робив деякі послуги сеньйорі (так називали ми вчителеву дружину). Такі пестощі вважали за обов'язкові для кожного з нас. Голубили вони мене над

¹ Гра слів: гараг значить і голити, стригти, і красти.

міру, і це викликало заздрощі до мене в інших учнів. Зближався я тільки з дітьми благородних родин і особливо заприятелював із сином дона Алонсо Коронеля де Суньїга, що ділився зі мною сніданками. Він запрошував мене до себе кожного свята, а я що дня проводив його до дому. Решта дітей—чи то тому, що я не розмовляв із ними, чи тому, що здавався їм надто гордовитим—завжди прикладали мені всякі прикладки, зв'язані з фахом мого батька. Деякі називали мене дон Бритва, деякі—Дон Кровоссальна Банька. Один, щоб виправдати свою заздрість, казав, ніби не любить мене за те, що моя мама якось уночі висмоктала кров у двох його сестричок. Інший розповідав, що мого батька кликали до них у господу вигубляти щурів, і тому він називав його котом.¹ Дехто, коли я проходив мимо, казав: „тпрусь“, а дехто—„киць-киць!“. Дехто говорив навіть:—„Я кинув два баклажани в його матір, коли її возили на ослі по місту.“²

Одне слово, всі вони підкопувались під мою репутацію, і це завжди було мені дуже прикро. Я соромився, страждав, але приховував усі свої муки, доки одного дня якийсь із хлопців не насмілився голосно назвати мене сином бахурки й чаклівниці. Він сказав це так одверто (висловся він трохи туманніше, мені було б байдуже), що я схопив каменяку і провалив йому голову. Потім я побіг до матері, щоб вона сховала мене десь, і розповів їй усе, а вона відповіла:

— Ти зробив дуже добре, зумівши показати, хто ти є, і помилився лише тим, що не взнав, хто сказав йому це.

¹ Гра слів: gato—кіт, у народній мові означає і шахрай, і злодій.

² На кару за чаклунство.

Почувши таке, я, що завжди мав високі думки, відмовив:

— Ах, матінко! Найбільш неприємне мені те, що дехто з хлопців, які були при цім, казали, ніби я не маю чого ображатись, а я не спитався в них, чи то не через те, що мій покривдник—недоліток.

Я просив її заявити, чи я й справді можу спростувати такі твердження, тобто сказати мені,— зроблено мене в складку, чи народився я від мого батька.

Вона засміялася й відповіла:

— Ач, шибеник! Звідки ти все це знаєш? Не дурень буде з тебе. Молодець! Ти дуже добре зробив, проваливши йому голову, бо такі речі, навіть коли то й правда, говорити не годиться.

Я ледве не помер, коли почув це, і вирішив, зібравши все, що можу, за кілька днів покинути дім моїх батьків,—так соромно мені стало. Згодом я передумав. Батько пішов до пораненого, лікував івилікував його, а тоді послав мене назад до школи. Учитель прийняв мене дуже сердито, та коли довідався про причину нашої суперечки, гнів його вгамувався, бо він признав мені рацію. Тим часом мене частенько відповідав син дона Альонесо де Суньїга, на ім'я дон Дієго, який щиро любив мене. Я мінявся з ним корячками, коли мій бував кращий; оддавав йому частину мого сніданку і не просив у нього того, що він їв. Я купував йому малюнки, вчив його битися, грав з ним у бика і завжди розважав. Отже батьки цього дворянчика, бачивши, як любить він моє товариство, часто просили моїх батьків дозволити мені обідати в нього та вечеряти, а незрідка й ночувати.

Одного з перших по різдвяних святах учбових днів трапилося нам побачити на вулиці чоловіка,

що звався Понтій де Агірре і був нібито міський радник.

— Слухай, — мовив до мене малий дон Дієго, — озви його Понтієм Пілатом¹ та й тікай.

Щоб догодити приятелеві, я й справді зробив так. Чоловік той страшенно розлютився, з ножем у руці побіг наздоганяти мене, щоб убити, і я мусів шукати притулку в будинку мого вчителя. Чоловік, лаючись, прибіг слідом за мною, але за мене оступився вчитель, який просив не вбивати мене і обіцяв дати мені доброго прочухана. І дійсно, не вважаючи на благання сеньйори, що потребувала моїх послуг, він не пожалував мене: звелів роздягтися і, б'ючи, по кожному ударі питався:

— Казатимеш ще „Понтій Пілат“?

— Ні сеньйоре, — відповідав я ще і ще раз.

Через „Понтія Пілата“ я зазнав такої тяжкої кари і так боявся вимовляти це ім'я, що, коли на другий день вчитель, своїм звичаєм, наказав мені повторити для інших учнів молитви, і я дійшов до „Вірую“ то, згадавши, свою обіцанку не говорити більше „Понтій Пілат“, замість: „постраждав за Понтія Пілата“, сказав: „постраждав за Понтія Агірре“. Моя наївність і мій страх так розсмішили вчителя, що він обійняв мене і урочисто обіцяв звільнити від побою два перші рази, коли я заслуговуватиму на нього. Я був дуже вдоволений.

Невдовзі по тому прийшов час карнавалу. Бажаючи розважити школярів, учитель з елів нам обрати півнячого короля². Дванадцяттеро з нас, на його

¹ Понтій Пілат—римський управитель Палестіни, який, за євангелією, дав згоду на страту Христа.

² Старовинний звичай у еспанських школярів: обраний ними ватажок звався „півнячий король“, бо капелюх йому прикрашала китиця з півнячих пер'єв.

вибір, пожеребкувалися, і доля визначила мене. Я повідомив про це батьків, щоб вони подбали про відповідний костюм для свого сина.

Настав той день, і я виїхав на вулицю на сухотній кандибі, яка раз-у-раз робила реверанси, але більше через свою кульгавість, ніж тому, що була добре вихована. Крижі з цього коня були, як у мавпи; хвоста він не мав; шия йому була, як у верблюда, і навіть довша; на морді мав він одне лиш око, та й те більмове. Видно було, якими муками, голодуванням та поновірянням заробляв він собі щоденну пайку в свого хазяїна. Сидячи на нім і розхитуючись на всі боки, немов фарисей у процесії¹, я в супроводі решти хлопців, теж закостюмованих, проїздив базаром (від самої згадки про це я й тепер відчуваю жах), поблизу столів зеленярок (борони нас од них, боже!). Мій кінь ухопив в одній з них головку капусти і, перше ніж хто вздрів або почув це, спровадив качан собі в кишки, куди той, промандрувавши горлянкою, добувся не в дуже довгому часі. Капусниця (вони завжди — безсоромні) зняла галас. До неї позбігались інші, а разом з ними різні негідники і, похапавши морквиці з пляшку завбільшки, велетенські брукви, баклажани та іншу городину, заходились жбурляти ними в бідолашного короля. Бачивши, що це морський бій, якого не можна вести сидячи верхи², я хотів був злізти з коня, але його так ударили в морду, що нещасна тварина спершу стала цапа, а тоді разом зі мною впала (не при вас кажучи) у відхідник, і я опинився в становищі, яке вашій милості легко собі уявити.

¹ В Еспанії, по деяких місцях, на страсному тижні вірні влаштувають походи на спомин страстей христових.

Гра слів: паво (вимовляється — наво) бруква; і paval морський.

Хлопці мої, озброївшись тим часом каменяками, почали кидати їх у зеленярок і двом з них устигли таки провалити голови. Невдовзі з'явились представники влади, заарештували і капусниць, і хлопців, оглянули, чи немає в кого зброї, і позабирали її, бо дехто видобув уже був кинджали, що були при костюмах, а дехто — маленькі шпади. Підійшли і до мене, але, не вгледівши на мені неякої зброї — всю бо її взяли сушити в одному з будинків разом із моїм плащем та капелюхом, — попросили віддати її їм. На це я, ввесь закаляний, одповів, що маю тільки нападну зброю проти носу. Мушу до речі признатись вашій милості, що, коли перекупки почали жбурляти в мене баклажани, брукву тощо, то, мавши прикрашений перами капелюх, я подумав був, що мене вважають за мою матір і кидають усім тим у неї, як кидали багато разів і давніше. Отож, будши дурним та ще й малим хлопцем, я закричав:

— Сестри, хоч на мені й пера, та я не Альдонса Сатурно де Ревойо, моя мати! — ніби вони й так не бачили цього з моєї постаті та обличчя.

Мою простоту виправдують мій переляк і несподіваність цього нещасного випадку. Альгвасил — повертаюся знов до свого, хотів був заарештувати мене і не забрав лише тому, що не знайшов місця, за яке вхопити: такий я був увесь закаляний.

Одні подалися в один бік, інші — в інші боки, а я з майдану пішов додому, завдаючи мук усім носам, які стрічав дорогою. Добувшись до себе, я розповів батькам про цей прикрий випадок, а вони так розсердились, побачивши, в якому вигляді я повернувся, що хотіли були побити мене. Я складав провину на нужденну шкапу, яку мені дали, і намагався заспокоїти їх, та бачивши, що це мені не вдається, вийшов з їхнього дому глянути на свого друга,

дона Дієго, якого застав з проваленою головою. Його батьки вирішили не посилати більше хлопця до школи. Там я довідався і про мою шкапу: почувачи себе в скрутному стані, вона хотіла була вихнути раз-другий задом, але через страшенну худорбу крижі її не витримали, вона зосталась лежати в болоті і тепер конала.

Отже, бачивши, що свято для мене попсоване, все наше місто — скандалізоване, батьки мої — розлючені, приятелєві — провалено голову, а кінь — здихає, я поклав не повертатись більше ні до школи, ні до батьків, а залишитись служити донові Дієго, або краще сказати — бути йому за компаньйона, на превелику радість його батьків, задоволених з того, що давала хлопцеві моя дружба. Я написав додому, що не потребую вчитись далі, бо, хоч і не вмію добре писати, але, мавши намір стати справжнім кавалєро, мушу писати погано¹. От школи я відмовлявся, щоб не завдати їм зайвих витрат, а від їхньої господи — щоб не завдати їм зайвого клопоту. Тоді ж таки я повідомив батьків, де я, і сповістив, що не з'являтимусь до них, доки не матиму на це їхнього дозволу.

РОЗДІЛ III

Я вступив до пансіонату як слуга дона Дієго Коронєля.

Дон Алонсо вирішив оддати свого сина до пансіону, поперше, щоб спровадити його з дому, а по-друге, щоб здихатись самому зайвого клопоту. Він дізнався, що в Сеговії живе один ліценціат², та-

¹ Ця сентенція запозичена з одної із комедій Кальдерона.

² Учений ступень деяких європейських університетів, середній між бакаляром і доктором.

кий собі Кабра, фах якого — виховувати дітей благородних родин, і відіслав до нього свого сина і мене, як компаньйона й слугу. Першої неділі після великого посту ми перейшли під руку втіленого голоду, бо таку скнарість не годиться вихваляти. То була вчена видувна трубка, що вигналась тільки у височінь, з маленькою головою і рудим волоссям. Нема потреби говорити більше тому, хто знає прислів'я: такої масті не буває ні пес, ні кіт. Очі, запалі мало не до потилиці, дивились на вас, здавалося, спід дашка; сиділи вони так глибоко і в такій темряві, що на їхньому місці добре було б примістити якісь крамнички. Ніс він мав середньої—між французькою і римською форми, поїдений болячками тільки застудного походження, бо для розпусти ж треба витратити гроші. Борода йому пополотніла з переляку перед близьким до неї ротом, який, завжди голодний, загрожував, здавалося, пожерти її. Не знаю вже, скільки саме зубів йому бракувало, і гадаю, що він повигонив їх, як ледарів та волоцюг. Шию він мав довгу, як струсь, а борлак на ній виставлявся так далеко, немов, змушений необхідністю, збирався податись кудись шукати їжі. Руки в нього були висохлі, а п'ясті скидались на жменю виноградних лозин. Як глянути на нього від поперека вниз, то він із своїми довгими, худими ногами нагадував виделку або циркуль. Ходив він дуже повільно, а коли трохи жвавів, то всі кістки йому торохтіли, неначе калатало жебрака¹. Голос у нього був як, у сухітного; борода — довжелезна, бо він ніколи не коротив її, щоб не витратити грошей. Він казав, що його нудить, коли руки голяра на-

¹ Еспанські жебраки того часу, щоб привернути до себе увагу, бряжчали торохтьолом.

ближаються до його обличчя, і що він радше дасть убити себе, ніж дозволить таке. Волосся йому стриг слуга якогось з його пансіонерів.

Сонячних днів він носив ковпак, погризений у тисячі місць щурами і прикрашений масними плямами. Зроблений із чогось, що було колись сукном, ковпак той замість підбійки мав лупу та струп'я. Сутану його дехто називав дивною, бо ніхто не міг сказати, якого вона кольору. Інші, не бачивши на ній ні волосинки, вважали, що вона зроблена з жаб'ячої шкіри; інші казали, що то — мара: здаля вона казалась чорною, зблизька вилискувала блакиттю. Носив він її, не підперізуючи поясом, і на ній не було ні коміра, ні манжет. У цім злиденнім убранні та із своїм довгим волоссям він мав вигляд якогось лакизи смерті. Кожен черевик його міг правити за гробницю для філістимлянина. А його кімната! Там не було навіть павуків. Він полював на щурів, боячись, щоб вони не з'їли часом якогось шматка черствого хліба, що їх він там переховував. Постіль у нього лежала просто на підлозі, і спав він завжди на боці, щоб не псувати простирадел. Одно слово, він був архібідак і первовзір злиднів.

Ось під чю руку потрапив я з доном Дієго. Удень, по нашім прибутті, він показав нам наш покій і звернувся до нас з коротким словом, яке тривало недовго, щоб не витратити часу. Він сказав нам, що маємо ми робити, і ми залишились у покої, працюючи до самого обіду, а тоді пішли підживитися. Спершу їли пани, а ми — слуги — слугували. Їдальня була з півселеміна¹ завбільшки, до столу могло сісти до п'яти чоловіка. Я насампр д

¹ Селемін — стародавня еспанська міра, що дорівнювала 537 кв. м.

почав придивлятися, чи немає тут котів, і, не побачивши, жадного, спитав у одного з давніх слуг, худорлявість якого була немов маркою пансіонату, чому це так. Він збентежився і відповів:

— Як то котів? А хто ж це сказав вам, ніби коти приятелюють з постуванням і стражданнями? З вашої огрядності зразу видно, що ви тут новак.

Його слова засмутили мене, але я ще більше налякався, постерігши, що всі, хто жив у пансіонаті перед моїм прибуттям, скидалися на шила, а обличчя їхні, здавалось, були поголені м'якотним пластирем. Після того, як ліценціат Кабра сів і проказав молитву, благословляючи вічну потраву без початку й без кінця, в дерев'яних мисках принесли бульйон, такий прозорий, що якби Нарціс¹ покуштував його, то зазнав би більшої небезпеки, ніж п'ючи з ручаю. Я з великою тугою дивився, як безм'язні пальці кинулись уплав шукати сирітку турецьку горошину, що лежала на дні. А Кабра до кожного ковтка примовляв:

— Безперечно, нема нічого кращого над ольо²; хай собі кажуть, що хочуть. Решта—все гріх і обжерливість.—Переллявши в свою миску собі в череву, він додав:—Оце здорова річ і корисна для духа.

— Нехай би задушив тебе лихий дух!—подумав я, уздрівши хлопця—наполовину духа, такий був він худий—з тарелем баранини, яку, здавалося, він одрізав від самого себе. Одним одна бруква кружляла по тарелю.

¹ Нарціс—за грецькою міфологією, вродливий юнак, що закохався в свою красу, подивившись на себе у прозорий ручай, і загинув від почуття незадоволеної любові, обернувшись на квітку.

² Олья—юшка з вареним м'ясом.

— А, бруква!—мовив учитель.—Я не проміню її й на куріпку. Їжте, хлопці! а я радітиму, дивлячись на вас.

М'яса кожному він дав так мало, що все воно зникло в нігтях та між зубами, а шлункі трапезників лишились одлучені від їжі. Кабра ж дивився на них і казав.

— Їжте; ви бо молоді, і мені приємно бачити, який добрий маєте ви апетит. (Ви ж подумайте, що то була за приправа для людей, які зомлівали з голоду!).

Коли ми скінчили їсти, на столі зоставалося кілька шматків черствого хліба, а на тарелі—трохи шкіри та кісток.

— Це — для слуг, — сказав тоді вихователь. — Мусять же їсти й вони. Ми зовсім не хочемо з'їсти все сами.

— Лиха б година побила тебе і те, що ти з'їв злиденнику! — мовив я до себе. — Як катуєш ти мої тельбухи!

Кабра попрощався з своїми вихованцями, сказавши їм:

— Ну, поступімось же нашими місцями для слуг. Ідьте і працюйте до другої, щоб з'їдене, бува, не завадило вам.

Тут уже я не міг утриматись і засміявся навесь рот. Він дуже розсердився, звелів мені навчитись пристойності, виголосив кілька застарілих моральних приписів і пішов з їдальні.

Ми посідали до столу. Бачивши, як погано його впоряджено, і почувуючи, що нутрощі мої заявляють свої права, я разом з іншими завзято атакував таріль і як більший та старший за всіх поклав собі в рот два шматки черствого хліба з трьох і шкіру. Компаньйони мої почали лаятись. На шум вийшов Кабра і сказав.

— Іжте по-братерському. Бог дає вам усе, що треба; не бійтеся, вистачить на всіх.

Потім він пішов погрітись ще проти сонця і залишив нас самих.

Мушу сказати вашій милості, що серед нас був один біскаєць, Сурре на ймення; він так уже забув, як і з якого кінця їдять, що шкоринку хліба, яка припала йому на пайку, двічі підносив до своїх очей. і тричі рука його не знайшла дороги до рота. Я попросив пити (чого інші, майже нічого не ївши, не хотіли), і мені дали посудину з водою. Та не встиг я піднести її до рота, як її, немов то була чаша з причастям вихопив з рук хлопець-дух, про якого я говорив. Вийшов я з-за столу вельми засмучений. бо бачив, що потрапив до такого дому, де за шлунок тільки виголошували тости, а не вдовольняли його. Та хоч я й не їв, але схотів випорожнитись і спитав у одного з тубільців, де потрібне для цього місце.

— Не знаю,— відповів мені він,— у цім будинку його нема. На той єдиний випадок, коли воно буде вам тут потрібне, улаштувайтесь, де хочте. Я живу тут уже два місяці і рдбив це лише один раз — першого дня по прибутті сюди, як і ви тепер, бо повечеряв напередодні вдома.

Як змалювати мій сум і страждання? Були вони такі великі, що зваживши, як мало увіходитиме в моє тіло, я не насмілювався (хоч і хотів) нічого викидати з нього. Ми пробалакали до вечора. Дон Дієго розповів мені, як намагався переконати свій шлунок, що він поїв, і як той не хотів йому вірити. У цім будинку було стільки зомлівань од голоду, скільки в іншому—розладів шлунку через обжерливість.

Настав час вечеряти. Закуси я не помітив. Їли ми багато менше, ніж за обідом, і вже не баранину,

а трохи вчителевого однойменця — смаженої козлятини¹. Сам диявол, ваша милість, не вигадав би такого. Ось слухайте.

— Дуже корисно для здоров'я,— казав Кабра,— їсти за вечерею мало, щоб не завдавати роботи шлункові,— і з цього приводу наводив цілу низку дурнющих цитат з якихось пекельних медиків. Він вихваляв сувору діету і казав, що треба стерегтися та уникати сонних кошмарів,— він бо добре знав, що в його господі можна бачити уві сні тільки те, як їдять.

Повечеряли. Повечеряли всі, а не поїв ніхто. Ми пішли спати, але цілу ніч ні Дон Дієго, ні я не могли заснути. Він складав плани, як скаржитиметься своєму батькові і буде просити забрати нас звідси. Я й собі радив його зробити так і сказав нарешті:

— Чи певні ви, сеньйоре, що ми ще живі? Мені принаймні здається, що нас забито в сутичці з зеленярками; і що ми тепер, немов ті душі, блукаємо в чистилищі. Отже даремно буде просити вашого батька врятувати нас звідси, доки хтонебудь не покаже за нас кількох молитов і не замовить для нашого спасіння меси на якомусь упривілейованому вівтарі.

Почасти за такими розмовами, почасти куняючи, провели ми цю ніч. Надійшов час уставати: пробило шосту, і Кабра покликав нас на лекцію, ми пішли, і всі вислухали її. Мої плечі та стегна плавали вже в моїй куртці, а ноги дали б місце ще шістьом парам їх у моїх черевиках; жовтий винник укривав мої зуби: то був убір від чаю. Мені загадали прочитати для інших першу деклінацію, і я був такий голодний, що поснідав половиною слів, проковтнувши їх.

¹ Гра слів Савра — коза.

Хто знав би, що мені розповів один із служників Кабри, той поняв би віри всьому цьому. Він казав, що бачив як недавно привели сюди двох фрісландських коней¹, і за два дні вони стали такі легкі, що літали в повітрі; він бачив, як приведені до Кабри грубезні двірні собаки за три години оберталися на худющих хортів. Якось постом до дому підходило багато людей і, ставши коло дверей, оголяли хто руки, хто плечі, а інші й усе тіло. Коли ж у Кабри спитали пояснень, то він дуже розгнівався і відповів, що дехто з них хворий на коросту, деякі повідморожували собі тіло і, щоб здихатись їх, хворих принесли до нього, де вони помруть з голоду, бо відтепер не їстимуть нічого. Служник запевняв, що все це — щира правда. Я знаю Кабрину господу, повірив йому, але переказую його слова, щоб мені, бува, не закинули перебільшень у моїм оповіданні.

А Кабра задавав нам лекції; ми вчили їх на пам'ять: і все йшло далі, як оце я розповів, тільки до ольї він став додавати свинини, бо одного дня, не знаю хто, назвав його скнарою. Робив він це так: був у нього залізний ящик увесь у дірках, немов пісочниця; він одкривав його, клав у середину шматок свинини, зачиняв ящик знову і чіпляв на мотузці в казані, де варилася олья; свинина випускала трохи соку, а саме м'ясо залишалось на другий день. Невдовзі, проте, Кабрі здалося, що це виходить йому дуже дорого, і відтоді свинина в казані показувалась лише на хвилину. Уявляєте собі, як ми жили?

Ми з Доном Дієго дійшли, нарешті, до краю і,

¹ Фрісландія — округа в теперішній Голандії заселене племенем фрізів.

переконавшись за місяць, що їжі тут не знайдеш, почали шукати причіпки, щоб не вставати ранком, і поклали вдавати з себе хворих. Але ми не скаржились на пропасницю, бо, коли її не маєш, оману легко викрити; головний біль чи біль зубів були невеликою перепорою; отже ми сказали, що нам болить живіт, і що ми вже три дні не виходили надвір. Ми певні були, що, шкодуючи витратити два кварта¹, вихователь наш не пошле по ліки. Та лихий вирішив інакше: Кабра мав рецепт, який він дістав у спадщину від батька, що за життя свого був аптекар. Дізнавшись про нашу хворобу, він приготував ліки і, покликавши сімдесятилітню стару — свою тітку, що була в нього за доглядачку — звелів їй промити нас іззаду.

Почали з Дона Дієго. Нещасний скарлючився і стара, замість улити йому ліки в середину, розілляла їх між його сорочкою і хребтом аж до потилиці; отже те, що мало бути підбійкою всередині стало цяцькованням зовні. Хлопець зарепетував. Кабра прибіг і сказав, щоб другу клізму поставили мені, а тоді знову взялись до Дона Дієго. Я почав одягатись, але це не допомогло, бо Кабра з іншими тримали мене. Стара зробила таки мені клізму, яку я всю цілком повернув їй в обличчя.

Кабра розсердився і сказав, що викине мене з свого дому, бо розуміє наші викрутні, але моя щербата доля не захотіла цього. Ми поскаржились до нові Алонсо, а Кабра переконав його, що ми зробили це, щоб не йти на лекції. Тепер нам даремно було скаржитись. Стару Кабра взяв до свого закладу за ключницю, яка мала й готувати їжу і слугувати вихованцям, а слугу звільнив, знайшовши

¹ Кварто — дрібна мідна монета.

якось у п'ятницю ранком кілька крихіток в його куртці.

Тільки бог знав усе, що ми перетерпіли від старої. Вона була така глуха, що не чула нічого, і розуміла лише з знаків. Майже сліпа, вона молилася стільки, що одного дня її чотки розв'язалися над казаном. і вона почастиувала нас таким побожним бульйоном, якого я ніколи не їв. Дехто казав: „Чорні боби? Вони безперечно з Ефіопії“. Інші: „Боби в жалобі? Хто це в них помер?“. Одне з зернятко потрапило моему панові в рот, і, намагаючись розжувати його, він зламав собі зуба. П'ятницями стара подавала нам яйця з такою силою свого сивого волосся, що вони могли би претендувати на посаду корехідора або ж адвоката.¹ Користуватись совком на вугілля замість ополоника чи подати тарілку бульйону, забруковану вугіллям, — було для старої звичайною справою. Тисячі разів знаходив я в ольї черву, комах, скіпки та куделю, яку вона пряла; і все це ковтав, щоб виповнити шлунок і напхати себе чимнебудь.

Серед цих мук прийшов піст, на початку якого один із наших компаньйонів занедужав. Кабра, щоб не витратити грошей, не квапився кликати лікаря до того часу, коли хлопцеві найбільше стала потрібна вже сповідь. Аж тоді запросив він учня-медика, який, попробувавши хворому пульс, заявив, що голод випередив його, і вб'є тепер пацієнта без його допомоги. Хворого причастили, і бідолаха (що цілий уже день не говорив ні слова), угледівши святі дари, промовив:

¹ Корехідор (corregidor) — суддя-адміністратор в Іспанії. І вони, і тогочасні адвокати, виконуючи службові обов'язки, носили перуку з білого волосся.

— Господи Ісусе, мені треба було бачити, як ви увіходите сюди, щоб переконатися, що будинок цей—не пекло.

Ці слова відтислися в моєму серці. Сердешний хлопець помер; ми поховали його дуже бідно, бо він був з іншого міста, і повернулися з похорону в край засмучені.

Серед публіки стали ширитись чутки про цей жахливий випадок. Почув про нього й дон Алонсо Коронель. Не мавши другого сина, він упевнився, що жорстокість Кабри не брехня, і почав няти більшої віри словам двох привидів, бо ми вже дійшли до цього жалюгідного вигляду. Він приїхав забрати нас з пансіонату, і коли ми стояли вже перед ним, питався в нас, де ми. Уздрівши нас у такому становищі, він, не гаючи часу, дуже поганими словами облаяв ліценціята-пісника і звелів однести нас додому на стільцях. Ми попрощалися з товаришами, які проводили нас поглядами та побажаннями, сумуючи більше, ніж полонений, що залишається в Алжирі і бачить, як виїздять його викуплені товариши.¹

¹ Цей Кабра--особа реальна. Звався його прототип Антоніо Кабреріса. У листі від 1639 року Адан де ла Парра пише Кеведо; „Друже доне Франсіско, я вже в Сеговії, батьківщині твого Бускона й морозів... Як сміявся я, відвідуючи доміне Кабрісу... Ти добре змалював його; тільки тепер портрет його був би дуже невірний, бо бідолашний відчуває себе погано і такий близький до смерті, що жаль бере на нього дивитись. Нещасний Кабріса не має більше учнів і не править мес. Це—скелет, який тримається лише коштом колишніх своїх кращих часів*.

РОЗДІЛ IV.

Вони одужують і вирушають вчитись до Алкала де Енарес.

Ми вступили до господи дона Алонсо, де нас поклали в ліжка з великою обережністю, щоб не розсипались наші кістки, що перемістилися від голоднечі. Прикликали спеціальних дослідників; які мали шукати нам очей по всьому виду, і, пока вони знайшли їх у мене (мене бо, врешті, трактували там як слугу. муки мої були тяжчі, а голод—страшний), минуло чимало часу. Запрошені медики звеліли насамперед очистити нам віничками роти від пороху, як то роблять з картинами. Ми, бо справді, являли собою картини злигоднів. Вони звеліли також дати нам попоїсти та випити м'ясного соку. Хто спроможеться описати ілюмінацію, яку влаштували наші вдоволені кишки після першої порції мигдалевого молока та першої птиці? Все здавалося їм новим. Лікарі заборонили протягом дев'яти днів голосно говорити в нашій кімнаті, бо шлунки наші були зовсім порожні, і кожне вимовлене слово луною відбивалося в них. Завдяки цим та іншим охоронним заходам, ми почали приходити до пам'яті і набиратися духу, тільки ніяк не могли розвести щелеп, де ясна почорніли й побрижилися. Через це дано було наказ щодня терти їх нам товкачем. За чотирі дні ми встали і зробили перші кроки, хоч і скидалися ще на тіні людей, а жовтістю та худорлявістю нагадували ікрицю отців—відлюдників.

Цілі дні ми дякували богові за визволення нас з полону в нелюда-Кабри і просили господа, щоб ніякий інший христіанин не потрапив до його жорстоких рук. Якщо іноді за їжею ми

випадково згадували про харчі в того поганого вихователя, то голод наш так зростав, що це відбивалося на господарських витратах того дня. Ми часто розповідали донові Алонсо, як, сідаючи до столу, Кабра гудив перед нами обжерливість (хоч сам за життя свого не знав її), і дон Алонсо багато сміявся, коли чув од нас, що в зміст заповіту „не убій“ Кабра вкладав куріпок, каплунів та все те, чого не хотів нам давати; уміщав він туди й голод, і, здається, вважав за гріх не лише здушувати, ба й збуджувати його.

Так мнуло три місяці, і, нарешті, дон Алонсо вирішив послати свого сина до Алкала повчитись там того, чого той не знав ще з граматики. Коли він спитав, чи не хочу я супроводити дона Дієго, я, бажаючи лиш одного—покинути край, де доводилось чути ім'я того клятого гнобителя шлунків, — обіцяв слугувати його синові якомога краще. Одного з своїх слуг він дав йому за маршалка, що мусів керувати господарством і звітувати про витрати грошей, які, з наказів його, мав видавати нам тамтешній мешканець, Хуліан Мерлюся на ймення.

Все своє добро ми поклали на віз якогось Дієго Монхе; складалося воно з кушетки для дона Дієго, двох похідних ліжок—мені та маршалкові, що звався Арандв, п'яти матраців, восьми простирадел, восьми подушок, чотирьох килимів, скрині з білизною та інших потрібних у господарстві речей, Ми сіли в екіпаж, вирушили надвечір, десь за годину перед смерком, і опівночі прибули до вічно проклятої корчми у Віверосі, Корчмар був мориск¹ і злодій (я

¹ Морисками називали нащадків маврів, які залишились в Іспанії по вигнанні основної маси цього народу і були навернені до християнства.

за життя свого ніколи не бачив, щоб кіт із псом жили в такій злагоді¹. Зустрів він нас дуже врочисто, разом із фурманами, (віз з багажем уже прибув туди) підійшов до нашого екіпажу, дав мені руку і, помагаючи зійти з підніжки, спитав мене, чи не їду я вчитися. Я відповів, що й справді їду, і тоді він одвів мене до корчми, де були вже двоє якихось пройдисвітів з кількома повіями, кура², що, озираючись увесь час навкруги, читав свій молитовник, старий скнара-купець, який намагався забути, що треба повечеряти; і двоє студентів, які шукали нагоди попоїсти чужим коштом. Мій пан, будши ще хлопчиком і не звикши до порядків у корчмах, сказав:

— Пане господарю, дайте що там у вас є, мені і двом моїм слугам.

— Ми всі й усе наше до послуг вам, — враз промовили пройдисвіти. — Ану, господарю, подбайте, щоб цей кавалеро зостався вдоволений з вашого прийому. Спорожняйте лиш ваш буфет.

Кажучи це, один із них підійшов до мого пана, зняв з нього плащ і поклав на лаву, додавши:

— Одпочивайте, ваша милість, мій пане.

Бачивши це, я мало не зомлів і став почувати себе господарем корчми.

— Який ставний цей кавалеро! — промовила одна з німф, — і їде вчитися? А ваша милість слуга йому?

Я відповів, що вони не помиляються, і що ми з Арандою — дійсно слуги. Вони спитали мене про м'я мого пана, але не встиг я вимовити й слова,

¹ Морисків еспанці звали псами, а кіт (gato) означає ще, як ми вже казали, і шахрай, злодій.

² Кура (cura) — парафіальний піп у еспанців; французьке curé.

як один із студентів підійшов до нього і, мало не плачучи, стиснув у своїх обіймах, приказуючи:

— О, сеньйоре мій, доне Дієго! Хто десять років тому міг би сказати мені, що ми з вами зустрінемося при таких обставинах? Горе мені! Я, значить, так змінився, що ви навіть не впізнаєте мене?

Дон Дієго був страшенно здивований, так само як і я, бо об'є ми могли заприсягтися, що ніколи його не бачили.

Другий студент пильно вдивлявся в обличчя дона Дієго і, нарешті, спитав свого приятеля:

— Чи не той це сеньйор, за батька якого ви стільки мені розповідали? Велике щастя випало нам, що ми зустріли й познайомились із цим великоможом, нехай охороняє його бог, — і він почав христитися.

Хто не подумав би, що вони росли вкупі з ним? Дон Дієго був дуже чемний і саме хотів спитати, як його звать, коли до кімнати ввійшов корчмар, постелив настільник і, носом почувуючи якесь крутість, сказав:

— Кіньте це! Набалакаєтесь після вечері, а то вона прохолоне.

Один з пройдисвітів присунув стільці для всіх і крісло для дона Дієго, а другий тим часом приніс блюдо із стравою.

— Вечеряйте, ваша милість, — сказали студенти, — і поки готуватимуть те, що знайдеться в корчмі для нас, ми будемо прислужувати при столі.

— Боже мій! — вигукнув дон Дієго. — Сідайте, ваші милості, та призволяйтеся.

— Зараз, сеньйоре мій, — відгукнулись пройдисвіти, дарма що їх ніхто не запрошував. — Але ще не все готове.

Дивлячись на запрошених і на тих, що напросилися сами, я засмутився і злякався того, що мало

статися, бо студенти, взявши салати, якої подано солідну порцію, і поглядаючи на нашого пана, сказали:

— Не личить дамам сидіти не ївши там, де вечеряє такий вельможний кавалеро. Накажіть подати їй їм, ваша милість.

Дон Дієго, бувши ввічливим кавалером, запросив їх до столу. Вони сіли і, працюючи вчотирьох разом з обома студентами, залишили на блюді самий лише качанчик латуки, якій і з'їв дон Дієго.

— Пане, — промовив клятий студент, передаючи його, — у вашої милості був прадід, дядько мого батька; він знепритомнював, тільки було побачить латуку. І що ж то був за лицар!

Кажучи це, він поклав собі в рот булочку, а його приятель — другу. Німфи їй собі віддали належну честь хлібові, а залишки його доїв кура, але самими очима.

Пройдисвіти присусідились до них, забравши собі половину підсмаженого козеняти, два шматки свинини та рагу з пари голубів.

— А ви, панотче, чого сидите там? — звернулись вони до кури. — Підходьте їй їжте. Наш сеньйор, дон Дієго, частує всіх.

Не встигли вони скінчити, як кура вже сів, а пан мій дон Дієго, побачивши, як усі хазяйнують за столом, осмутнів. Вони поділили між собою все, а донові Дієго залишили хіба що кістки та крильця, бо решту поглитали кура й інші. Пройдисвіти ще їй приказували: „Не їжте багато, сеньйоре, щоб воно вам, бува, не зашкодило“, а проклятий студент додавав: „До того ж вам треба при звичаюватись до життя в Алкала“.

Ми з Арандою благали бога напутити їх, щоб вони залишили децицію і для нас. Коли все було

знищене, і кура обгризав кинув іншим кістки, один з пройдисвітів підвівся й скрикнув.

— Ох, гріх який! Ми ж не залишили нічого слугам. Ідїть лишень сюди, ваші милості, а ви пане господарю, дайте їм, що там у вас є. Ось вам дублон¹.

Проклятущий же родич мого пана (я говорю про студента) підскочив до нього та й каже:

— Даруйте мені, сеньйоре ідальго, але ваша милость, очевидно, мало обізнані з великопанськими звичаями. Хіба ви не знаєте сеньйора, мого кузена? Він почастиє своїх слуг і наших, в разі ми мали б їх, так само, я почастивав нас.

— Не гнівайтесь, ваша милость, — одповів той. — Я й справді не знаю його.

Бачивши стільки шахрайства та омани, я проклинав його в душі і ледве стримував себе. З столу прибрали все, усі стали радити дона Дієго лягати спати, а коли він хотів заплатити за вечерю, сказали, що це він устигне зробити й завтра вранці. Деякий час між ними точилася розмова. На запитання мого пана студент відповів, що його зовуть дон Такий то Коронель. Хай пекло спалить ошуканця на першому-ліпшому місці! Угледівши, що старий скнара спить, той дон Такийто сказав:

— Хочете посміятись, ваша милость? Давайте візьмемо на жарт цього старигана, який за всю дорогу з'їв тільки одну грушу, дарма що людина він багатюща.

— Добра вигадка, ліценціате:—похвалили пройдисвіти, — правильно зробите.

Тоді студент підійшов до бідолашного старого, що спав, витяг йому з-під ніг кілька торбинок і роз-

¹ Дублон — еспанська золота монета.

в'язавши їх, знайшов у одній скриньку, після чого, прикликав до себе присутніх. Коли всі підійшли, він одчинив скриньку, де побачив сухі овочі. Він витяг їх усі, скільки там було, накидав натомість камінців, скіпок та різного мотлоху, що був напихваті; потім накалав туди, на свої покидьки поклав зверху з дванадцять грудочок гипсу і зачинив скриньку знову, сказавши:

— Це не все, у нього є ще й бурдюк.

Він виляв з нього вино, напхав туди повсті та вовни, висмикнутої з подушки в нашому екіпажі, наляв трохи вина і закрит бурдюк. Після того всі порозходились, щоб полежати години півтори, які лишались до ранку, а студент поклав скриньку й бурдюк назад у торбинки, а у відлогу подорожнього плаща крамаря кинув велику каменяку та пішов і собі спати.

Прийшов час вирушати в дорогу; усі попрочидалися, а старий ще спав. Його розбудили, але, бажаючи встати, він не міг підняти відлоги плаща. Коли ж він дивився, що там було, прибіг корчмар і, шукаючи причіпки завестися лаятись із ним, закричав:

— А, чорт побирай! то ти, дядю, не знайшов украсти нічого іншого, як цей камінь. Як вам подобається, ваші милості? А коли б я не побачив? Та я ціную цей камінь більше як у сто дукатів¹, бо він допомагає проти болю в шлунку.

Старий присягався й свідчився всіма святими, що не клав того каменя у свій плащ.

Пройдисвіти склали корчмареві рахунок на шістдесят реалів². Такої суми не збагнув би й Хуан Леганос³.

¹ Дукати бували і срібною і золотою монетою.

² Реал — еспанська монета вартістю близько десяти копійок.

³ Хуан Леганос — тогочасний славетний еспанський математик.

— Ми слугуватимемо вашій милості в Алкала,— сказали студенти,— і тому вважаємо, що сплатили вже свою частину рахунку.

Ми поснідали трохи, а старий узяв свої торбини. Щоб ми не бачили, що він бере звідти, і щоб ні з ким не ділитися, він потаємці розв'язав їх під плащем, ухопив одну з закаляних грудок гіпсу, поклав її в рот, увігнав у неї останні свої півтора кутні зуба і ледве не втратив і їх. Потім він почав плюватися й робити жести болю та огиди. Ми всі кинулись до нього, і перший підбіг кура, питаючись, що з ним? Старий став згадувати сатану і впустив свої торбини. Один із студентів, підійшовши до нього мовив: „Згинь, сатано!“ і поклав на ньому хрест; другий розгорнув молитовник і обидва заходились переконувати його, що він біснуватий. Нарешті, старий і сам повірив цьому і попросив дати йому змогу пополоскати рот невеличким запасом вина, що був у нього в бурдюку. Од старого відійшли; він витяг той бурдюк, розкрив його і наляв у посудину трохи вина, яке показалося таким волохатим — стільки було в нім вовни та повсті,— що його не можна було ні пити, ні проковтнути. Тут уже старому ввірвався терпець; та бачивши круг себе покривлені сміхом обличчя, він визнав за краще змовчати і сів у екіпаж разом з пройдисвітами й жінками. Студенти з курою зібрались усі на одного осла, а ми вмістилися в нашому екіпажі. Не встигли ми від'їхати, як і ті, і ті почали глузувати та знущатися з нас:

— Це трохи такої науки, сеньйоре юначе, і ви постарієте,— говорив корчмар.

— Я ж священник,— казав кура,— і відправляю за вас обідню.

А проклятущий студент гукав на повен голос:

— Сеньйоре кузене, чухайтесь тоді, як вам свербить, а не по тому.

— А я бажаю вашій милості схопити коросту, сеньйоре Доне Дієго, — долучав другий.

Ми вдавали байдужість, але самий бог знає, яка лють кипіла в нас дорогою. Згадуючи цю пригоду та інші речі, добулись ми до міста Алкала, зупинились у готелі і цілий день (прибули ми о дев'ятій годині) підраховували вчорашню вечерю та так і не спромоглися з'ясувати собі поданого нам рахунка.

РОЗДІЛ V.

Вступ до університету; напасті та жарти, що я їх зазнав як новак.

Ще перед смерком ми покинули готель і переїхали до найнятого для нас помешкання по той бік брами Сант-Яго, де кишіло студентів, які в нашому будинку жили в трьох квартирах.

Господар наш і домовласник був з тих людей, що вірять у бога з чемності або оманюю; їх звуть морисками в місті, де таких людей добре вродило, так само як і тих, що мають надміру довгі носи, які не вчувають тільки духу свинини. Говорячи це, я визнаю велике благородство у видатних представників їхньої раси, а таких, безперечно, багато.

Господар прийняв мене, скрививши обличчя ще гірше ніж коли б побачив святі дари. Не знаю, робив він це, щоб надихнути нам більше поваги до себе, чи була то така звичка в усіх людей його раси; не дивно бо мати погану вдачу, коли додержуєш негарного закону. Ми розпакували наше майно, порозставляли ліжка та інше, вклялися спати і цю ніч спали добре.

Настав ранок, і всі студенти з будинку в самих сорочках з'явилися вимагати пеню з мого пана. Він не знав, що це таке, і спитав мене, чого їм треба. Я тим часом, запобігаючи всяким можливим подіям, влаштувався між двох матраців і, залишивши на видноті лише половину голови, скидався на черепаху. Студенти попросили дванадцять реалів; їм їх дали, і тоді вони зняли гемонський гармидер, співали й приказували:

— Хай живе добрий товариш! Ми приймаємо його до нашого гурту; він користатиметься всіма привілеями старого студента; хай поб'є його короста, хай ходить він обшарпаний і терпить од голоду, як і всі!

Тут вони (дивіться, ваша милость, що то за привілеї!) збігли сходами, а ми за хвилину вдяглися і подалися до школи.

Рекомендований кількома знайомими свого батька, мій пан вступив до свого класу, я ж, мавши вступати до іншого і будучи сам один, почав тремтіти. Ледве ввійшов я у двір і зробив перший крок, як усі вгледіли мене і заходились кричати: „Новак, новак!“. Щоб приховати хвилювання, я почав сміятися, немов то було мені байдуже. Та цього було ще мало: до мене підійшло восьмеро чи дев'ятеро їх і почали сміятися й собі. Я ввесь почервонів (чому бог не вберіг мене?), і зараз же один із них— найближчий до мене— затис собі руками ніздрі і пішов геть, мовивши:

— Треба воскресити цього Лазаря, бо він смердить.

І після того від мене відійшли всі, затуляючи носи. Гадаючи, що все вже скінчено, приклав і я собі руки до носа, сказавши:

— Ваші милості маєте рацію: воно таки й справді здорово смердить.

Це викликало в них регіт; вони стали трохи осторонь, і понасходилося їх уже до сотні. Вони почали сопти, харчати, кашляти, одкривати й закривати роти, і я зрозумів, що вони готують плювки для мене. Ту ж мить якийсь поганий хлопчак з нежиттю почастивав мене жахливою плюнею, промовивши: „Ось моя!“ Бачивши, що пропав, я скрикнув: „свідчуся богом, ти мені...“, але на мене впала така злива, що я не міг закінчити фрази. Обличчя собі я вкрив плащем. Усі стріляли на мене, і варто було подивитись, як добре вони влучали. Я був білий, як сніг, з ніг до голови, а один мерзотник, угледівши, що я вкрився, і на виду в мене нема нічого, підбіг до мене, кажучи з серцем: „Годі вже, не вбивайте його“. Судячи з того, як вони трактували мене, я вважав це за можливе і відкрив обличчя щоб подивитись, хто то говорить, і тут він поціливі мені здоровенним плювком межі очі.

Легко зрозуміти мої страждання: пекельне кодро галасувало так, що я оглух, і судячи з того, чим кидали вони на мене з своїх шлунків, гадав, що, ошаджуючи на лікарі та аптекарі, вони готуються знову спорожнитись. Вони нагодували б мене ще й потиличниками, якби на моїм чорнім плащі, білім тепер за мої гріхи, було місце, де вони не забруднили б своїх рук. Нарешті вони облишили мене. Я нагадував плювачку якогось старого, повну слини.

Рушивши додому, я ледве потрапив туди. На щастя моє був ранок, і я зустрів лише двох чи трьох хлопців, очевидно, доброзичливої вдачі, бо вони дали мені тільки п'ять-шість стусанів і пішли собі далі.

Коли я ступив у будинок, і мориск побачив мене, він почав сміятися так, немов хотів плюнути на

мене. Боячись цього, я сказав йому: „Майте на увазі, господарю: я ж не „ессе homo¹.“ Краще було б мені не казати такого, бо шальками, які були в нього в руках, він угатив мені межі плечі двофунтовий удар. З його допомогою наполовину очманілий, я піднявся нагору і згаяв багато часу, шукаючи місце, за яке можна було взятись на моїм плащі й сутані. Нарешті я зняв їх, повісив на асо-теї² і кинувся в ліжку.

Мій пан, прийшовши і нічого не знаючи про цю гидку пригоду, застав мене на ліжку сонного і з пересердя почав мене так чубити, що смикни він моє волосся ще два лише рази — і я прокинувся би лисий. Я з криком і зойками зірвався з ліжка, а розлючений Дон Дієго сказав:

— Оце так служиш ти мені, Пабло? Тепер треба жити по-іншому.

Почувши про інше життя, я подумав, що я вже вмер, і відповів йому:

— Добре розважаєте ви мене, ваша милість, після всіх моїх нещасть. Ви подивіться лише на ці сутану та плащ, що стали за хусточку до найбільшого числа носів, які я будь-коли бачив у процесії на страсному тижні,— і я зайшовся плачем.

Мої сльози довели йому правдивість моїх слів, а коли він знайшов та побачив мою сутану й плащ, то навіть пожалів мене і сказав:

— Будь обачний, Пабло, і не лови пав. Пильнуй себе сам, бо тут у тебе нема ні батька, ні матері.

Я розповів йому все, що сталося, і він звелів мені роздягтися й лягти спати в моїй кімнаті, де

¹ Ессе Ното — тобто „це — людина“. Слова, якими, за євангелією, Пілат указав на Христа, виведеного перед нарід після катування.

² Асотея—плоский дах, що править і за терасу.

спало, ще четверо слуг господарів будинку. Я ліг, заснув і ввечері, добре пообідавши і повечерявши, почував себе таким міцним, ніби зі мною нічого не трапилось. Та коли вже кому починає нещастити, то нещастя ті, здається, не мають кінця, ідуть одне по одному і одне одне тягнуть.

Поприходили спати й інші слуги. Всі вони привітались зі мною й спитали, чи не хворий я та чому лежу вже в ліжку. Я розповів їм про мої пригоди, і вони, немов і на думці не мали нічого поганого, почали христитись, примовляючи: „У лютеран такого не зробили б. Які поганці!“. Інший сказав: „То вина ректора, що не поклав цього краю. А ви знаєте тих, хто там був?“. Я відповів, що не знаю, і подякував їм за люб'язну увагу, виявлену до мене. Тим часом вони роздяглися, полягали всі, загасили світло, і я заснув, здавалося мені, з братами й батьком.

Було, певно, опівночі, коли один із них розбудив мене, гукаючи щосили:

— Мене вбивають! Розбійники!

Од ліжка його долинали голоси й звуки бато- жіння. Я підвів голову і спитав: „Що там?“ Та ледве я розкрився як почув на спині й плечах гряд ударів грубою мотузкою. Я застогнав, хотів устати; стогнав і інший, але лупцювали мене самого. „Боже мій, боже!“ — кричав я, але вдари падали на мене так часто, що мені залишалось одне (ковдру бо з мене стягли вниз) — залізи під ліжку. Я так і зробив; ту ж мить почали кричати і ті троє, які перед тим спали, а що звуки бато- жіння лунали й далі, то я вирішив, що сюди вдерся й катує нас хтось чужий. Тим часом мій проклятущий сусід забрався на мое ліжку, накаляв там, прикрив усе і повернувся до себе. Невдовзі бато- жіння припинилося; всі четверо

схопилися з ліжок і заходились кричати: „це — казнащо!“ Це так не минеться!“

Я ж усе ще лежав під ліжком, скиглячи, як той пес, що його зачинили між двома дверима, і скарлючившись, немов хірт, скорчений судомою. Мої сусіди вдали, ніби зачиняють двері, і тоді я виліз з свого притулку і ліг до себе на ліжко, питаючись, чи не побито й їх; на відповідь вони стогнали й скаржились, неначе конали. Я вмовстився зручніше, укритися і заснув, а що уві сні крутився на ліжку, то прокинувся брудний до самої голови. Коли всі повставали, я, посилаючись на побої, одмовився вдягатись. Не було сили, яка б зрушила мене з місця. Мені було соромно і не ясно, чи накоїв я такого паскудства з переляку та хвилювання і непомітно для себе, чи сталося воно уві сні. Кінець-кінцем, я почував себе і безневинним, і винним і не знав, як виправдатись.

Мої компаньйони підійшли до мене, удавано стогнучи та жаліючись, і питалися, як я себе почував, а я відповідав, що дуже зле, бо мене здорово відбатожено. Я розпитував, що таке воно могло бути, і чув од них:

— Він не втече від нас, ми дізнаємось, хто він такий. Але киньмо це та подивімось, чи не поранили вас, бо ви дуже щось стогнете, — і, кажучи таке, вони силкувались задерти мою білизну, щоб присоромити мене.

В цей час до кімнати увійшов мій пан.

— Невже ж я не маю ніякої вже влади над тобою, Пабло? — спитав він. — Восьма година, а ти все ще в ліжку. Вставай мені зараз же к лихій годині!

Всі присутні, щоб надати правдоподібності моїм поясненням, розповіли донові Дієго про нічну пригоду і просили його дозволити мені поспати.

— А якщо ваша милость не йме цього віри,— додав один із них,— то хай Пабло встане,— і він ухопився за ліжник, який я тримав зубами, щоб не дати їм побачити, як я убрався.

Переконавшись, що таким способом їм не добитися нічого, один із них сказав:

— Чорт побирай, та й смердить же тут!

Те ж таки говорив і дон Дієго, бо то була правда, і всі почали роздивлятися, чи нема де в кімнаті уринала, бо, казали вони, він мусить тут бути. Зазираючи під ліжка, позсували їх з місць, шукаючи під ними, і нарешті, хтось промовив:

— Безперечно щось є під Пабло. Перенесімо його на одне з наших ліжок і подивімося під його ліжко.

Бачивши, що порятунку вже нема, і що вони таки переможуть, я вдавав, ніби мене нудить, схопився за ліжко і почав кривити гримаси. Вони ж, обізнані з моїм секретом, заволоділи мною, приказуючи: „Жах який!“ дон Дієго взявся за мій середній палець, і вони вп'ятох підвели таки мене. Коли вони відкинули простирадло і побачили не чорні виноградини, а грудки посліду з голуба завбільшки¹, то від їхнього реготу ледве не завалився будинок.

— Бідолаха! — казали негідники. — Зомлів сердешний. Смикніть йому добре, ваша милость, середній палець.

І мій пан, бажаючи мені добра, потягнув той палець так добре, що звихнув його. Інші хотіли вгатити мені київ і казали:

— Бідолашний напевне обклався тоді, як його бито.

Хто опише те, що творилося у мене в душі! Сором, звихнутий палець і загроза, що тобі вчистять

¹ Гра слів: *palomino* — чорний виноград; *palomina* — голуб'ячий послід; *palomo* — голуб.

палів! Нарешті, щоб уникнути їх (я відчував ще ба- тоги на своїм тілі), я вдав, що опритомнюю, і зро- бив це вчасно, бо мерзотники були люди злісні і двічі вже, на знак попередження, вдарили мене по ногах. Тоді вони пустили мене, сказавши: „Господи Ісусе, та й худючий же ви!“ Я плакав з досади, а вони навмисне дражнили:

— Для вашого здоров'я краще, що ви вробилися. Мовчіть! — і поклали мене знову на ліжку. попереду помивши мене, а тоді пішли.

Залишившись сам, я міркував про те, що за один день перебування мого в Алкала мене спіткало більше лиха, ніж за весь той час, який я прожив у Кабри. Опівдні я вдягнувся, почистив, як міг краще, свою сутану (помивши її, неначе то була попона) і став чекати свого пана, який, повернувшись, спитав про моє здоров'я. Усі сіли обідати. Пообідав і я, що правда — мало і без апетиту. По обіді ми, слуги, зійшлися побалакати в коридорі. і там, спершу поглузувавши з мене, мені відкрили секрет. Усі сміялися, що завдало мені вдвоє більшого сорому, і я казав до себе: „Слухай, Пабло, слухай!“ Я поклав жити по-новому, і відтоді мав у нашому будинку самих братів, а в школі й на школьному дворі мене ніхто вже не кривдив більше.

РОЗДІЛ VI.

Жорстока ключниця, і яку штуку встрігнув я їй.

„Роби, як роблять інші“, каже прислів'я. І прав- диво каже. Саме згадуючи його, я й поклав бути лайдаком із лайдаками, і коли можна, найбільшим лайдаком між усіх. Не знаю, чи воно мені вдалося, але запевняю вашу милість, що я вживав до цього

всіх можливих заходів. Поперше, я карав смертю кожну свиню, яка заходила до будинку, і всіх курей ключниці, що з задвірку забирались до моєї кімнати. Трапилось одного дня, що до нашого будинку зайшли два кабани, кращих за яких я ніколи не бачив. Я тоді саме гуляв у щось з іншими слугами і, почувши рохкання, попросив одного з них:

— Піди но глянь, хто там рохкає в нас у господі

Той пішов і, повернувшись, сказав, що то дві свині. Довідавшись про це, я так разсердився, що зараз же вийшов з кімнати і заявив, що вважаю за нахабство й за велику сміливість ходити рохкати по чужих господах. По цих словах я зачинив двері і попротикав їм обом своєю шпадою груди. Потім ми доконали їх, а, щоб не чути було шуму, якого вони нарobili, зняли страшенний галас, немов співали пісень. Так вони й сконали у нас на руках. Далі ми вительбушили їх, зібрали кров і з допомогою самих наших матраців, обсмалили на задвірку. Коли повернулись наші пани, все було вже зроблене, хоч і погано, правда, бо, поспішаючи готувати кров'янку, ми залишили в кишках половину їхнього вмісту.

Про цей випадок дізналися дон Дієго з маршалком і так розлютились, що інші пожильці мусіли оступитись за мене.

— Що казав би ти, якби на тебе поскаржились і покликали до суду?—питався Дон Дієго.

— Я посилався б на голод, оборонця всіх студентів, — одповів я; — а коли б цього було не досить, то пояснив би, що вважав ті свині за свої, бо ввійшли вони в господу некликані, як до себе.

Таке виправдування викликало загальний сміх, дон Дієго сказав:

— Далєбі, Пабло, ви загартовуетесь добре.

Слід зазначити, що ми з моїм паном були: один—втілена добродієність, другий—втілений порок; він надзвичайно спокійний та побожний, а я—такий же великий штукар.

З ключницею ми дуже заприятелювали, уклавши змову проти комори. Я був економ, що відтоді вподобав вигоди цієї посади. Коли ключниця могла, вона завжди подавала гірші сорти м'яса; коли на базарі бували кістки, вона не купувала шинки; ольї в неї виходили сухотні, бо в них майже нічого не клали, а бульйоні подавали не масні а прозорі, як кришталь. Щоб олья була ситіша, вона іноді давала туди кілька шматочків шкуринки з сала. Вона (в моїй присутності) не раз говорила моєму панові:

— Напевне, нема іншого такого слуги, як Пабліко¹, тільки штукар він великий. Тримайте його в себе, ваша милість, бо штукарство можна дарувати йому за його чесність. Він завжди приносить, що є кращого на ринку.

Я їй собі говорив таке саме про неї, і ми дурили весь будинок. Купуючи олю, вугілля, та свинину, ми з ключницею завжди крали половину і, коли вважали за потрібне, казали господарям:

— Уміряйте апетити, ваші милості! Слово честі, якщо ви йтимете так швидко, то не вистачить і королівських статків. Нема вже ні вугілля, ні олії—так ви їх витрачаєте. Загадайте купити ще, тоді ми робитимемо по іншому. Дайте Паблікові грошей.

Мені давали гроші, ми продавали приховану половину, а з купленого крали половину знову, і так було з усім.

Якщо я іноді купував щось на базарі за правдиву ціну, то ми з ключницею завжди сперечалися.

¹ Пабліко (влаене Паблікос)—пестливе ім'я від Пабло.

— І не кажіть мені, Пабліко, ніби ця салата коштує два кварта!

Я вдавав, що плачу, здіймав крик, біг скаржитись до дона Дієго і просив його послати маршалка перевірити ціну, щоб змусити замовчати ключницю, яка навмисне упиралась на своєму. Маршалок ішов на базар, перевіряв, і таким чином усі впевнялися в моїй чесності і дбайливості ключниці.

— От якби Пабліко був такий же скромний, як він чесний, то все булоб гаразд, — казав дон Дієго, вельми вдоволений з мене, а ми ссали їх, неначе ті п'явки.

Я певний, що вашу милість налякала б сума грошей, яку ми зібрали наприкінці року. Вона мала бути величенька, та ми не повинні були повертати її нікому, бо ключниця сповідалась і причащалась щотижня, і я ніколи не помічав у неї ні наміру повернути їх, ні найменшого почуття каяття, немов то була, мовляв, свята. На шиї вона завжди носила чотки такі здорові, що легше було б тягати на плечах оберемок дров. З шнурка чоток звисали жмені образків, хрестів та амулетів, і ключниця запевняла, ніби щоночі молиться, перебираючи все це, за своїх добродійників. Серед святих вона налічувала стонадцять адвокатів за себе, і справді їй потрібна була допомога всіх їх, щоб дістати прощення усім своїм гріхам. Вона спала в кімнаті поруч із моїм паном, і лягаючи, проказувала молитов більше, ніж святий. Починала вона „святим боже“ і закінчувала „богородицею“¹, навмисне проказуючи їх латиною, щоб удати з себе безневинність: а ми ледве не лопалися з сміху. Були в неї й інші та-

¹ Назви цих молитов подані в оригіналі покрученою латиною.

ланти: вона вміла потурати смакам та викликати хіть, як зводниця, і виправдувала себе, розмовляючи зі мною, тим, що ця риса в неї — фамільна й притаманна їй так само, як королям Франції властиво виліковувати від золотухи.

Ваша милість розумієте, що ми жили завжди в злагоді, але кому ж невідомо, що два найкращі приятелі, будши обидва невиситимі на гроші, нарешті, починають обманювати один одного?

Ключниця розводила на задвірку кури. Мені захотілося з'їсти одну з них, а в неї було тоді дванадцять чи тринадцять досьить уже великих курчат. Одного дня, годуючи їх, вона гукала: „піо, піо“ і повторила цей поклик кілька разів. Почувши, як вона скликає птицю, я почав кричати:

— А, чорт побирай ключнице! Я мовчав би ще, якби ви вбили людину, чи обікрали короля, але не сказати про те, що ви оце робите, я не можу. Горе мені й вам!

Побачивши мене такого розлюченого, ключниця захвилювалася.

— А що ж це я зробила, Пабло? — спитала вона. — Кинь жарти і не хвилюй мене.

— Які там к бісу жарти? Я не можу не сповістити про це інквізицію, бо інакше мене відлучать од церкви.

— Інквізицію? — повторила вона, починаючи вже тремтіти. — Хіба ж я зробила щось против нашої віри?

— Оце і є найгірше, — відповів я. — Не жартуйте з інквізиторами; скажіть, що ви говорили таке з дурного розуму, але не заперечуйте, що казали непоштиві й блюзнірські слова.

— А вони каратимуть мене, Пабло якщо я покаюся? — перелякано звідалась ключниця.

— Ні, — відповів, я — тоді вони дадуть вам розгрішення.

— То я каюся, — мовила вона, — тільки скажи мені — в чім, бо сама я не знаю, свідчуся спокоем душ моїх покійників.

— Чи можна ж, щоб ви не знали цього? Та ви ж вимовили таке блюзнірство, що мені аж страшно. Хіба ви не пригадуєте, як казали до курчат: „піо, піо“? А Піо¹ ж — то ім'я пап, заступників бога й голів церкви. Невже це малий гріх?

— Я и дійсно казала так, Пабло, — призналась вона, півмертва з переляку, — але нехай дарує мені бог, бо говорила я без ніякого лихого намислу. Я каюсь, а ти подумай, чи нема якого способу уникнути мені обвинувачення, бо я помру, скоро потраплю до інквізиції,

— В разі ви на святому вівтарі складете присягу, що не мали лихого намислу, я, звичайно, зможу не обвинувачувати вас. Але ви повинні віддати мені ті двоє курчат, що їли, одгукнувшись на найсвятіше ім'я первосвященників, і я віднесу їх спалити до якогось фамільяра,² бо тепер вони прокляті. Після того ж ви мусите заприсягтися, що ніколи не повторюватимете нічого подібного.

— То бери їх, Пабло, зараз же, — зраділа вона, — а завтра я складу присягу.

— Погано тільки те, Сепріано (так звали її), — сказав я щоб остаточно її переконати, — що тут я

¹ Піо (Pio); у нас це ім'я вимовляють як Пій.

² Фамільяри — службовці інквізиції. Вербували їх з членів найвидатніших родин, де що найменше чотири покоління не мали домішки ні єврейської, ні муринської крові. Вони присягали на вірність інквізиції і мали численні привілеї; між іншим, з них не могли стягати боргів без особливої про те постанови суду.

наражаюсь на велику небезпеку. Фамільяр, бачте, питає мене, чи не я то проступився, і може якось образити мене. Однесіть ви їх краще сами, бо я їйбогу, боюся.

— Пабло,— почала тоді благати ключниця,— бога ради, зглянься на мене і понеси їх ти. З тобою нічого не може скоїтись.

Я дав їй час поблагати мене і, нарешті (цього, власне мені й треба було), наважився: забрав курчат, сховав їх у себе в кімнаті, удав ніби виходив з дому, а тоді прийшов до неї і сказав.

— Сталося краще, ніж я сподівався. Той фамільярчик хотів був піти разом зі мною подивитись на жінку, та я його обдурив і все влаштував.

Вона дала мені тисячу поцілунків і ще одне курча, особисто для мене. Я відніс курча туди, де залишив передніше його компаньонів, і замовив одному пирожникові зробити з них фрикасе, яке й з'їв разом з іншими слугами. Ключниця і дон Дієго довідалися про цю інтригу, і весь будинок був надзвичайно потішений з неї. Ключниця ж сумувала так, що трохи не вмерла. З досади вона ледве-ледве не викрила моїх крадіжок, та їй була рація мовчати про них.

Посварившись з ключницею, я не міг більше брати її на жарт, мусів шукати нових способів розважатися і навчився, як кажуть студенти, бігати або робити забіги.

Тут зі мною траплялись дуже веселі випадки. Проходячи якось о дев'ятій вечора (коли перехожих буває вже мало) головною вулицею міста, я вгледів кондитерську, а на вікні в ній — ящик з озюмом. Я розрахував усе, увійшов, схопив ящик і дременув навтіки; господар крамниці, його слуги та сусіди кинулись за мною. Обтяжений своєю ношею, я, хоч

і був набагато попереду них, бачив що вони неодмінно наздоженуть мене. Тоді за рогом одної з вулиць, я сів на ящик, обгорнув ногу плащем і, тримаючи її обіруч, заходився скаржитись: „А, боже, він наступив на мене“. Коли вони почули це і підбігли ближче, я почав молитися: „Богородице, діво, радуйся“ з найжалюгіднішим виглядом. Мої переслідувачі, захекані, питалися:

— Чи не пройшов тут один чоловік, брате?

— Він випередив вас, — одповів я, — і наступив на мене, хвалити бога!

Вони побігли в тім напрямку ще швидше, а я, залишившись сам, підвівся, узяв ящик і приніс його додому, де розповів про всю цю штуку. Товариші горяче вітали мене, але не няди моїм словам віри, і тому я запросив їх на завтрішній вечір подивитись, як я краду ящики.

Призначеного часу всі прийшли, але побачивши що ящики стоять всередині крамниці, куди не можна було досягти рукою, вважали мій намір за нездійснений. До того ж і господар крамниці, попереджений про те, що трапилось вчора іншому, був обережний. Підійшовши на дванадцять кроків до кондитерської, я поклав руку на свою шпаду, удерся до крамниці, гукаючи: „Смерть тобі!“ і націлився вістрям шпади на крамаря. Той упав навколюшки, благаючи дозволити йому проказати передсмертну молитву, а я настромив на шпаду один з ящиків і втік із ним.

Товаришів уразила моя меткість, і вони помирили з сміху, слухаючи, як крамар просив оглянути його, бо він безперечно поранений, і казав, що поранила його людина, з якою він сварився. Підвівши ж очі та побачивши безлад серед ящиків, крамар зрозумів, що його взято на глум, і почав

без кінця христитися. Признаюсь, ніколи жарти не справляли мені такої приємності. Товариші говорили, що я сам міг би втримувати всю господу тим, що здобував забігами, а просто кажучи — крадіжками.

Бувши молодим хлопцем і бачивши, як вихваляють мій розум, що давав мені змогу щастливо для себе закінчувати всі такі пустощі, я запалювався на нові. Щодня забирав я в черниць кухлі та кінви, які просив у них, щоб напитися, і ніколи не повертався з ними назад, тому вони перестали давати їх без застави. Нарешті, я пообіцяв донові Дієго та своїм товаришам одібрати вночі мечі в самій нічній варти. Ми умовились, коли саме це буде, і вийшли з дому всі. Я вів перед і, скоро вгледів сторожу, підійшов до неї ще з одним слугою, удаючи велике хвилювання.

— Варта? — спитав я.

— Так, — була відповідь.

— Корехідор тут?

— Тут.

Тоді я впав навколюшки і промовив:

— Сеньйоре, в руках вашої милості — моє спасіння й моя помста та велика користь для держави. Дозвольте мені сказати вам касамоті два слова, якщо бажаєте впіймати важливого злочинця.

Він одійшов у бік, і шпики схопились уже за шпади, а альгвасили поклали руки на свої плащі.

— Сеньйоре, — провадив я далі, — я приїхав з Севільї переслідуючи шість найбільших у світі злочинців-зłodіїв та вбивців. Один із них убив мою матір і брата, щоб пограбувати їх; і я маю на це докази. З того, що мені довелося почути, з ними — якийсь французький шпигун, і я підозрюю (тут я,

скільки міг, стишив голос), що звать його Антоніо Перес¹.

При цих моїх словах корехідор аж підскочив.

— Де вони? — закричав він.

— У будинку розпусти, сеньйоре не баріться ж, ваша милость; душі моєї матері та брата молитимуться за вас, а король....

— Мерщій! Не затримуйтесь. Усі за мною! Дайте мені щит.

— Сеньйоре! (я знову відвів його на бік) — ваша милость занастите себе, якщо робитимете так. Треба, щоб усі ввійшли без мечів і один по одному. Вони — по окремих кімнатах, у них — пістолети, і, побачивши, що входять люди з мечами, які може носити тільки варта, вони почнуть стріляти. З кинджалами було б краще. Ми посхоплюємо їх ззаду за руки, бо нас же он скільки.

План цей сподобався корехідорові, а думка про арешт розпалила його.

Тим часом ми підійшли, і корехідор звелів сховати всі мечі в траву, що росла в полі майже проти будинку. Сторожа поклала і пішла далі. Пішов і я, попередивши задалегідь товариша, щоб забрати мечі та тікати з ними додому треба в той же момент, як їх покладуть у траву. Той так і зробив. Я ввійшов до будинку останнім і, змішавшись з натовпом, дав тягу і помчав вуличкою, яка веде до Вікторії, так, що мене не наздогнав би й хірт. Не побачивши в будинку нікого, окрім студентів та шалапутів, (а це те саме), поліцаї почали шукати мене, не знай-

¹ Антоніо Перес — міністр в Іспанії за королювання Філіпа II і довгий час улюбленець короля. Утративши через інтригу інквізиції ласку королевську і переслідуваний Святим Братством, він утік до Франції. де й жив під охороною французького уряду, який одмовився видати його Іспанії.

шовши ж і мене, відчули якесь крутість, пішли по мечі, але там не було вже ні одного.

Хто опише розшуки, що їх тої ночі провадили ректор і корехідор? Вони обійшли всі двори, заглядали у всі ліжка. Завітали вони й до нас. Щоб мене не впізнали, я вклався в ліжку, обв'язав голову хусткою, взяв свічку в одну руку, а розп'яття в другу, один з товаришів, перебраний за священника, допомагав мені помирати, решта читала відхідні молитви. Ректор із сторожею зараз же й вийшли з кімнати, бо їм і на думку не спадало, що то була лише комедія. Вони нікуди не дивилися, а ректор навіть проказав молитву, спитавши чи можу я ще говорити, і йому відповіли, що ні. Після того вони пішли в розпачі, бо не знайшли ніякого сліду. Ректор присягався, що видасть винуватця, в разі знайде його, а корехідор— що повісить його, нехай то буде син хоч якого гранда.¹ По їхньому відході я встав з ліжка, і досі ще в Алкалі регочуться з цього жарту.

Щоб не розводитись, не буду розповідати, як пустошив я мануфактурні та ювелірні крамниці і ятки зеленярок на ринку (я не забув бо образи, якої вони завдали мені, коли я був півнячим королем), — коштом їх я цілий рік утримував кухню нашого пансіону. Мовчу і за комісію, що її платили мені сади та виноградники кругом. Ці та й інші речі здобули мені славу найдотепнішого штукаря. Зі мною були дуже ласкаві всі кавалери і безперестанку переманювали мене перейти на службу до них та покинути дону Дієго, якого я завжди вельми поважав за те, що він дуже кохав мене.

¹ Гранд — еспанський вельможа.

РОЗДІЛ VII.

Від'їзд дона Дієго, повідомлення про смерть моїх батьків і моя ухвала про дальше своє життя.

В той саме час дон Дієго дістав від свого батька лист, у конверті якого був другий лист — од мого дядька, Алонсо Рамплона на ймення, близького родича всіх чеснот і людини вельми відомої в Сеговії, бо був він дуже близький до суду. Всі судові вироки чотирьох останніх років пройшли через його руки. Правду кажучи, він був кат, але всім катам кат. Брала охота дати повісити й себе, коли побачиш його за роботою. У листі своїм з Сеговії до Алкала він писав мені таке:¹

„Синку Паблос (з великої любові до мене він звав мене сином), через силу роботи, що її завдає мені в нашому місті його величність, я не мав часу написати тобі досі. Якщо служба королівська й має в собі щось неприємне, то це — тільки забагато праці, але винагороджує за неї важку честь бути одним із слуг короля. Боляче мені переказувати вам мало приємні новини. Батько ваш помер тиждень тому найгіднішим у світі способом. Можу сказати це, як людина, що підважувала його. Він сів на осла, не скористувавшись з стремена. Куртка личила йому так, немов її робили спеціально для нього, і взагалі мав такий бравий вигляд, що не було нікого, хто, бачивши, як несуть перед ним хрести, не взяв би його за шибеника. Їхав він дуже невимушено, поглядаючи на вікна і вітаючи тих, хто кидав своєю роботою, щоб подивитись на нього. Двічі він підкрутив собі вуси. Він просив сповідачів одпочити і схвалював те, що вони йому казали. Наблизившись до

¹ Оригінал листа дещо хибує на синтаксичні помилки.

шибениці й ступивши на сходи, він побрався вгору не так швидко, як кішка, і не дуже повільно; а побачивши зламаний щабель, повернувся до суддів і просив, щоб вони звеліли полагодити його для іншого, не такого безстрашного, як він. Не вмію сказати, як припав він усім до серця. Нагорі він сів, обтяг свій костюм, узяв мотузку і всунув туди голову, а священикові, який зібрався був дати йому напучення, сказав: „я вважаю, що ви вже дали мені напучення, панотче; прокажіть трохи „Вірую“, та й кінчаймо швидше, я не хотів би надокучати нікому“. Так воно й сталося. Він попросив мене зсунути на бік його капелюх і витерти йому слину, що я й зробив. Він зскочив униз, не підгинаючи ніг, і не корчився, а висів так поважно, що кращого й вимагати було не можна. Я четвертував його і дав йому чотири шляхи за могилу. Один бог знає, як боляче було мені бачити його там стравою для круків; сподіваюсь, проте, що місцеві пиріжники потішать нас трохи, умістивши його в свої чотириквартові вироби¹.

Щодо вашої матері, то хоч вона ще й жива, але сказати за неї я можу вам майже те саме. Її забрала толедська інквізиція за те, що вона викопувала з могил мертвих, і то були не плітки. В її будинку знайдено ніг, рук та голів більше, ніж їх буває в каплиці, де творяться чудеса², і найменше, в чім її обвинувачують, це те, що вона підробляла дівчат. Переказують, ніби зеленими святами вона

¹ Серед народу дуже поширені були тоді неправдиві чутки, ніби пиріжники для своїх пирогів використовували м'ясо скараних і непохованих людей.

² У католиків існує звичай за вилікування з допомогою якогось святого чіпляти на його статую модель хворої, перед чудесним зціленням, частини тіла.

брала участь в аутодафе разом із чотирнадцятьма засудженими на страту. Це мене дуже смутить; вона ж знеславлює нас усіх, а надто мене, бо я, кінець-кінцем, королівський службовець, і такі ганебні родичі для мене річ непідходяща. Тут, синку, ваші батьки залишили у схованці, не знаю добре, яку суму; десь, гадаю, дукатів із чотириста. — Я — ваш дядько, і все те, що я маю, мусить стати вашим. З огляду на це ви можете приїхати сюди. З тим що ви знаєте з латини та з реторики, ви будете єдиний серед катів. Відповідайте мені зараз же, а тим часом нехай боронить вас бог. І т. д.“

Не можу заперечувати, що ця нова ганьба завдала мені великого горя, але певною мірою і потішила мене (вади батьків мають властивість розважати дітей в їхніх нещастях, хоч які вони будуть великі). Я побіг до дона Дієго, що тоді саме читав лист від свого батька, який кликав його додому і забороняв брати з собою мене, бо він чув уже про мої штуки. Дон Дієго сказав мені, що збирається їхати, розповів про батькове розпорядження і висловив жаль, що мусить розлучитися зі мною. Я жалів за ним ще більше. Він запропонував мені порекомендувати мене і поставити на службу до одного із своїх приятелів, а я тільки розсміявся й відповів:

— Я зовсім не такий, сеньйоре, і маю зовсім інші проекти. Я важу вище і хочу іншої влади, бо коли дотепер я користувався певною репутацією, то віднині в мене є батько.

Я розповів йому, як благородно вмер мій батько, як його розрубали й заробили на нім гроші, і як сеньйор мій дядько і королівський кат написав мені про це та про ув'язнення моєї неньки. Я сказав також, що можу відкрити йому все це не соромлячись, бо він знає, хто я.

Дон Дієго тяжко засмутився і спитав, що я гадаю робити. Я поділився з ним своїми планами, і на другий день він зажурений виїхав до Сеговії, а я залишився в тім самім будинку, не розголошуючи моїх неприємностей. Листа дядькового я спалив, щоб він не занастив мене, коли б хто його прочитав, і почав готуватись до від'їзду до Сеговії, маючи намір одержати там свою спадщину і познайомитись із родичами з тим, щоб утекти від них.

РОЗДІЛ VIII

Подорож од Алкала до Сеговії, і що трапилось мені в Рехасі де я заночував.

Настав, нарешті, час розлуки з найкращим, яке я будь-коли знав, життям. Бог відає до чого боляче мені було кидати всіх моїх незліченних друзів і прихильників. На дорогу я потаємці продав трохи речей, які мав, і за допомогою деякої брехні спромігся вторгувати щось із шістсот реалів. Я найняв мула і виїхав з дому, звідки міг забрати з собою саму мою тіль.

Хто розповість про горе шевця за тим, що я залишився йому винуватий? Про стогін ключниці над її платнею? Про крики господаря будинку з приводу комірнього? „Віщувало це мені моє серце“, — казав один. „Не дурно ж говорили мені, що він шахрай“, — бідкався інший. Врешті я покинув Алкала таким любленим усіма, що одна половина їх плакала, а друга сміялася з тих, хто плакав.

Я їхав собі, роздумуючи про все це, коли, поминувши Торот, наздогнав чоловіка на в'ючному мулі. Він дуже швидко розмовляв сам із собою

і так захопився цим, що не бачив мене й тоді, як я опинився поруч із ним. Я привітав його; він уклонився мені; я спитався, куди він їде, і, обмінявшись відповідями, ми повели розмову про те, чи висіли вже турки, та про військо нашого короля. Він заходився пояснити мені, яким способом можна звоювати Святу Землю й здобути Алжір, і з його слів я зрозумів, що він — людина божевільна в питаннях державного характеру та урядування. Розмовляли ми досить жваво і, переходячи від теми до теми, зачепили Фландрію¹. Тут він почав зідхати й промовив:

Ця провінція коштує мені більш, ніж королеві, бо оце чотирнадцять уже років, як я знайшов спосіб, що втихомирив би все, коли б можна було його здійснити.

— Що ж то за спосіб, — спитав я, — такий підходящий, але неможливий і нездійснений?

— Хто сказав вашій милості, що він нездійснений? — відповів мій компаньйон. — Він здійснений, але неможливий, а це — не те саме. Не боявся б я надокучити вашій милості, я розповів би вам, який він. Та про нього знатимуть, бо я хочу надрукувати мій проєкт разом з кількома іншими невеличкими моїми творами, де я, між іншим, вказую королеві два способи здобути Остенде.

Я попросив його познайомити мене з ними, і тоді він видобув з кишені план ворожої фортеці й наших фортифікаційних робіт.

— Як бачить ваша милость, — сказав він, — усі труднощі тут у цім клаптику моря. Отже я звелів

¹ Еспанія, підкоривши собі Фландрію і керуючи нею найжорстокішими методами, довгий час боролася з людностю її і тримала в ній велику армію, доки року 1648 була змушена визнати незалежність Нідерландів.

би висушити його губками і забрати його звідти геть.

Така безглузда ідея викликала в мене вибух сміху, а він, глянувши мені просто в обличчя, сказав:

— Усі, кому я говорив про це, робили, як і ви; так подобається кожному моя думка.

— Воно й зрозуміло, коли почуєш таку нову та добре обгрунтовану ідею, — відповів я. — Тільки майте ж на увазі, ваша милість, що, скоро ви висмокчете губками воду, яка була там, море зараз же принесе туди нової.

— Нічого подібного, — заперечив він. — Я добре обміркував усе і пропоную поглибити на цім місці дно морське на дванадцять стадій¹.

Я не наважився відповісти, боячись, чи, не стане він розповідати ще про свій винахід, як притягти униз небо. Ніколи за життя не бачив я такого божевільного. Він сказав мені, що Хуанело² не зробив нічого незвичайного, і що він сам збирається тепер підняти всю воду з Тахо в Толедо куди простішим способом; чаруванням — коли я хочу знати. Чи чув же хто в світі таке, ваша милість? А на-решті, він сказав:

— Тільки я й не подумаю здійснювати всі ці проекти, доки король не подарує мені маєтності. Я дуже добре можу порядкувати нею і маю вельми почесне ім'я.

З такими розмовами та нісенітницями ми добулися до Торехону, де він залишився, бо приїхав туди відвідати якусь свою родичку, а я, помираючи

¹ Стадія — дорожня міра в давніх греків; дорівнювала 125 крокам.

² Хуанело — вчений математик і відомий архітект, що сконструював машину, піднімати рівень води Тахо в Толедо. Ця машина дивує фахівців і досі.

з сміху від згадки про його метикування, поїхав далі і, збуваючи так час, угледів оддалік посланих мені богом та щасливою долею мула без їздця і поруч нього чоловіка, який, дивлячись у книжку, рисував на землі якісь лінії і виміряв їх циркулем. Він переходив і перестрибував з боку на бік і, схрещуючи іноді пальці, витанцьовував. Признаюсь, я довгий час мав його за чаклуна (а тому спостерігав його лише здаля) і не насмілювався навіть наблизитись до нього. Нарешті, я наважився. Він, почув коли я під'їхав ближче, закрив книгу, але, стромляючи ногу в стремено, послизнувся й упав. Я допоміг йому підвестися.

— Я неправильно вирахував пропорції кола, сідаючи на сідло, — пояснив він.

Я не зрозумів його слів і незабаром навіть почав боятися, бо більш чудернацької людини не зроджувала на світ жадна жінка. Він спитав мене, чи їду я до Мадриду прямою лінією, чи закругленим шляхом. Хоч і не зрозумівши його, я відповів, що — закругленим шляхом. Він зацікавився, кому належить шпада при боці в мене, і коли я сказав, що мені, почав приглядатись до неї, а тоді мовив:

— Ці закрутки мали б бути ширші, щоб краще відбивати прямі вдари, — тут він заходився давати такі докладні пояснення, що я мусів спитати, який був його фах. Він одповів, що він великий мистець у фехтуванні, і що це він може довести де завгодно. Мені захотілося сміятись, і я сказав:

— А я, угледівши вас у полі та побачивши ваші кола, вважав був вас за чаклуна.

— То я, — мовив він, — досліджував циркулем удар квартою, який виб'є шпаду з рук супротивника й неминуче вб'є його, і хотів надати вдарові математичного виразу.

— Та невже тут є якась математика? — здивувався я.

— І не тільки сама математика, ба й богослов'я, філософія, музика та медицина.

— Щодо останньої, то в мене нема й найменшого сумніву, — зауважив я, — бо тут доводиться вбивати.

— Не смійтеся, — сказав він, — я зараз навчу вас чудового вдару: парада й рипоста із спіральними рухами шпади.

— Не розумію я й слова з того, що ви кажете, — відповів я.

— Це пояснить вам оця книга, що зветься „Велич шпади“. Вона дуже гарна і навчить робити чудеса. У Рехасі, де ми ночуємо сьогодні, ви побачите, як чудово працюватимемо ми двома рожнами, і будьте певні, що кожен, хто прочитає цю книгу, повбиває всіх, кого схоче.

— Та книга, — сказав я, — або вчить, як морити людей чумою, або ж склав її якийсь лікар.

— Чому лікар? Звичайно, великий учений. Я сказав би навіть більше.

Бавлячи час у таких розмовах, приїхали ми до Рехасу, і коли злазили з коней перед готелем, він кричав, щоб я розкарячив ноги під тупим кутом, потім надав їм паралельного положення і спускався перепендикулярно до землі. Помітивши, що я сміюсь, господар готелю і собі зайшовся сміхом і спитав, чи не індієць цей кавалеро, який так чудно говорить. Я думав, що з глузду зсунуся. Мій супутник підійшов тим часом до господаря.

— Сеньйоре, — попросив він, — дайте мені, ваша милість, пару рожен на два чи три кути. Я зараз же й поверну вам їх.

— Ісусе! — скрикнув господар. Дайте краще мені, ваша милість, ці кути. Моя дружина сама

підсмажить їх, дарма що я ніколи не чув про такі птахи.

— Та це зовсім не птахи, — удався до мене мій супутник. — Дивіться, ваша милість, що то є неугтво! Дайте мені ваші рожна. Мені вони потрібні тільки, щоб пофехтувати. Мабуть, те, що я робитиму перед вашими очима сьогодні, даст вам більше, ніж усе, чого ви навчилися протягом цілого вашого життя.

Виявилось, проте, що рожна не вільні, і нам довелось узяти дві довгі ложки. Я ніде не бачив такої кумедної штуки. Він стрибав і казав: „одним ударом я йду далі і сягаю до рівня обличчя. Тепер я роблю рух, яким убиваю ворога. Так я вдаряю, а так ріжу“. Він не наближався і на мило до мене і все плигав кругом із своєю ложкою, а що я не стояв нерухомо, то всі його випадки, здавалось, скеровані були проти юшки, яка біжить, стоячи над огнем. „Ось гарна система“. — мовив він мені, на решті, — „а не ті дурниці, яких учать ваші шахраї — фехтувальні майстри, що вміють, власне, тільки пити“.

Він не закінчив ще цих слів, як з готелю, вищеривши зуби, вийшов здоровенний, бридкий мулат у крилатім, немов парасоль, капелюсі, в колеті з буйволячої шкіри під розстібнутим плащем, засіяним стрічками, з кривими, неначе імперський орел, ногами. Вид йому був похрищений його ворогами; він мав розвильчасту бороду, вуса, як держак шпади і кинджал у гратчастіших, ніж приймальня жіночого кляштора, піхвах.

— Я склав іспит і маю посвідку, — сказав він, дивлячись у землю, — і, свідчуся сонцем, що зогріває хліб, пошматую всякого, хто погано озветься про людей мого фаху.

Бачивши, куди він хилить, я став між ними і запевнив його, що мова мовилася зовсім не про нього, і що йому нема чого сердитись.

— Хай він бере шпаду, коли вона в нього є, кине той ополоник, і тоді ми побачимо, хто з нас справжній майстер.

Мій бідолашний компаньйон розгорнув свою книгу і голосно промовив:

— У цій книзі про це сказано. Надруковано її з дозволу короля, і я доведу, що все, написане там, правда, — і з ополоником, і без нього, і тут, і інде. А як ні — зміряємо — По цих словах він витяг свій циркуль і почав: — Цей кут тупий.

— Не знаю я ні Тупого, ні Кута, і за життя своє не чув таких прізвиськ, — сказав маестро, видобуваючи кинджал, — але пошматую його тим, що у мене в руці.

І він атакував сердегу, а той став тікати від нього, стрибаючи по всьому будинку й приказуючи:

— Він не може поранити мене, бо я маю перевагу щодо профіля.

Господар, я та інші, хто були там, замирили їх, дарма що від сміху я ледве міг рухатися.

Доброго чоловіка примістили в одну з кімнат і мене вкупі з ним. Ми повечеряли; всі в будинку полягали спати, але о другій годині вночі він устав і в самій сорочці почав навпомацки пересуватись у покої, стрибаючи й кажучи тисячі дурниць математичною мовою. Він розбудив і мене, та, не задовольнюючись цим, зійшов униз до господаря, щоб той дав йому світло, бо він, мовляв, знайшов пропорцію у вигляді відтинка хорди для виразу якогось удару. Господар послав математика під усі чорти за те, що його розбудив, і назвав його божевільним. Тоді той піднявся на другий поверх і сказав мені,

що, коли я схочу встати, він покаже знаменитий спосіб, винайдений ним проти турчинів з їхніми ятаганами. Він казав також, що невдовзі поїде навчати цього способу короля, бо спосіб цей — вельми корисний для католиків.

Тим часом розвиднилось; ми всі повдягалися й заплатили за постоянку. Божевільний і маестро сприяли, і той, розлучаючись з нами, сказав, що система мого компаньйона гарна, але для більшості незрозуміла, бо божевільних більше, ніж справжніх майстрів.

РОЗДІЛ ІХ.

Що трапилось мені дорогою до Мадрід, коли я спіткався з поетом.

Я попрямував далі до Мадрід, а божевільний математик попрощався зі мною, бо мав їхати іншим шляхом. Я від'їхав уже від готелю, коли він квапливо повернувся, гукаючи мене на повен голос, і, дарма що ми були в полі, де нас ніхто не чув, шепнув мені на вухо:

— Заради вашого власного життя, ваша милість, не переказуйте нікому найважливіших секретів, що їх я відкрив вам у галузі фехтування. Збережіть їх краще для себе, бо людина ви — розумна.

Я обіцяв. Він повернув тоді назад, а я почав сміятися з такої милої таємниці. З милію я проїхав, не зустрівши нікого. Я думав про великі труднощі, які доведеться мені перемагати, щоб бути порядним та добродішним, бо ж я мусів, поперше, приховувати скромне становище своїх батьків, а подруге, поводитись так, щоб мене не вважали за їхнього сина. Думки ці здалися мені такими чеснотливими, що я зостався дуже вдоволений із себе. І радіти — міркував я — мені, що не мав нікого, хто вчив би

мене тої доброчесності, треба більше ніж усякому іншому, хто дістає її в спадщину від своїх предків. Роздумуючи та розмовляючи таким способом, я наздогнав дуже стару якусь духовну особу, що верхи на мулі їхала мадрідською дорогою. Ми завели балачку, і він зараз же спитав, звідки я прямую. Я сказав, що з Алкала.

— Хай бог прокляне цих шельм, — мовив старий. — Серед усіх них немає жадної розумної людини.

А коли я запитав, як або чому можна говорити таке про місто, де мешкає стільки вчених мужів, він, дуже розсердившись, сказав:

— Учених! Таких учених, що чотирнадцять оце років komponую я в Махалахонді (я там за сакристана¹ вірші про тіло боже та про народження христове, і вони не преміювали мені ані строфи. А щоб, ваша милость, сами бачили, яка то несправедливість, я прочитаю вам їх.

І він почав так:

Хіба ж то, чабани, не любе діло,
Що ми святкуємо святого „боже тіло“?
Це — день, коли усяк танцює,
А безневиннеє ягнятко,
Забувши, хто був його татко,
У нашім череві гостює,
Раює там і розкошує,
Пройшовши швидко крізь горлянку.
Гудуть тромбони спозаранку,
Бренять так солодко та мило.
Хіба ж то, чабани, не любе діло... і т. д.

— Чи міг би сказати краще сам винахідник віршів? — спитав він. — Ви ж подивіться, яка таємниця в цім слові *чабани*! Я працював над ним більше як місяць.

¹ Сакристан у католиків, нижчий церковний служитель.

Я не міг утримати сміху, що клекотів мені в очах і в носі, розреготався і сказав:

— Чудесна річ! дозвольте лиш зауважити, що ваша милость сеньйор говорить „святого тіло боже“, а тіло боже — не святий, а свято, встановлене на честь пресвятого причастя.

Далі я жартом сказав, що вірші його гідні найвищої нагороди, і що за життя свого я не читав такого прекрасного твору.

— Правда? — зараз же скрикнув він. — То нехай ваша милость послухає ще уривочок з книжечки, яку я написав на честь одинадцяти тисяч дів, присвятивши кожній з них по п'ятдесят октав. Річ богатюща!

Щоб не слухати стільки мільйонів октав, я попросив його не читати мені святих творів, і тоді він заходився декламувати комедію, де було більше подорожей, ніж на єрусалімським шляху.

— Я скомпонував її за два дні, — признався він. — І ось її чорнетка.

У комедії було стоп із п'ять паперу, і називалася вона „Ноїв ковчег“. Дія відбувалась між півнями, щурами, ослами, лисицями та вепрами, як у байках Езопа. Я похвалив, і ідею, і виконання, на що він сказав:

— Цей твір — мій, і другого такого не писав ще ніхто в світі. Новина, це — все, і якщо мені пощастить поставити її на сцені, то це буде знаменита річ.

— Але як можна виставити її, — заперечив я, — коли в ній беруть участь самі тварини, а вони ж не розмовляють?

— Саме в цім і труднощі, — одмовив він, — а якби не те, то чи є інша така велична річ? Але я гадаю доручити виконувати її папугам, сорокам та шпакам, а за посередників узяти малп.

— І справді, річ велична.

— Є в мене й величніші,— сказав він,— що їх я писав для коханої жінки. Ось вам — дев'ятсот один сонет і дванадцять рондо, які я склав до ніг моєї дами.

Я спитав, чи бачив він ті ноги, і він одповів, що не дозволив собі цього, мавши відповідні накази, але добре змалював їх у своїй уяві. Правду сказати, хоч його балачки й потішали мене, але я побоювався такої сили поганих віршів і тому почав наvertати нашу розмову на інші теми, зауваживши, що бачу зайців:

— То я почну вам з того віршу, де я порівнюю її з цією твариною,— підхопив він і зараз же почав декламувати.

Щоб звернути його увагу в інший бік, я спитав:

— А чи бачить ваша милость оту зірку, що її видко й у день?

— А ось закінчу цей вірш, то прочитаю вам сонет, де я називаю її зіркою,— така була відповдь

Я посмутнів, бачивши, що не можу назвати жодної речі, яка не викликала б якоїсь його глупоти, і дуже зрадів, коли ми наблизились до Мадрида, бо гадав, що тепер він посоромиться читати свої вірші. Вийшло ж навпаки; і щоб показати себе, він на вулицях декламував іще голосніше. Я благав його кинути це, кажучи, що, коли дїтвора помітить у нім поета, то не залишиться жадного качанчика, якого не жбурнуть вони нам під ноги, бо нещодавно один з поетів, зрадивши своїх братів і почавши жити розважливо, назвав їх божевільними в своїй Прагматиці¹. Він вельми схвилювався, попросив прочитати

¹ Під ім'ям Прагматичної санції в історії захід. Європі відомі кілька державних актів, що регулювали питання особливо важливого державного характеру, і яким, як основним законам, надавалося довічної сили.

її, якщо вона є в мене, і я обіцяв зробити це, спинившись десь. Ми злізли з мулів коло готелю, де він завжди спинявся, і біля воріт його зустрів понад дванадцять сліпців. Деякі з них упізнали старого з запаху, деякі — з голосу, і гучно привітали його. Він обійняв кожного, і зараз же одні почали просити дати їм молитву праведному судді, скомпановану поважними, повчальними віршами, інші потребували молитов за спокій душі, і всякий давав йому по вісім реалів завдатку. Він попрощався з ними і сказав:

— Оці сліпці дають мені більше ніж триста реалів. Отже, з дозволу вашої милості, я всамотнюся на кілька хвилин, скомпоную дещо, а як скінчу, і ми поїмо, почитаємо ту Прагматику.

О, жалюгідне життя! Немає його гіршого, як у тих безумців, що живуть, заробляючи собі на хліб од таких же, як і вони сами.

РОЗДІЛ X.

Що робив я в Мадриді, і що трапилось мені дорогою до Сереседії, де я ночував.

На якусь хвилинку він усамотнився, щоб обміркувати єресі та дурниці для сліпців. Тим часом приспіла година обідати. Ми поїли, і зараз же він попросив мене прочитати йому Прагматику. Не мавши ніякої роботи, я витяг рукопис, прочитав його і подаю його тут, бо твір здався мені гострим і відповідним завданням, що їх поставив собі автор. Ось він.

„Прагматика проти поетів, пустограшних та чваньковитих“.

Сакристан вибухнув найгучнішим у світі реготом і сказав:

— Завтра поговоримо. Свідчуся богом, я гадав, тут мова мовиться за мене, але це ж за чваньковитих поетів.

Це зауваження вельми мені сподобалось, бо було дуже влучне й дотепне. Я проминув уступ і почав з першого пункту, який звучав так:

„Зважаючи на те, що відміна комах, звана поетами, — наші ближні й христіани (хоч і погані); з огляду на те, що протягом цілого року вони обожняють вії, зуби, стрічки та черевички і вкушають інших ще більших гріхів, наказуємо: святого тижня зібрати, як то роблять з поганими жінками, всіх поетів — публічних і бродяжних, — намагатися показати їм, у якому смертельному гріху вони живуть, і повернути на праву путь. Для цього приділяємо їм кілька будинків на покуту.

Item¹. Зважаючи на велику спеку канікулярної пори, що змушує розпукуватись невисушні строфи поетів сонця так, як сонце висушує виноград і сливи, — приписуємо поетам довічно мовчати про все, що стосується до неба, і встановлюємо місяці, заборонені для муз, на зразок заборони рибальства та полювання, щоб поети ті не виснажувались.

Item. Узявши до уваги, що ця пекельна секта людей, засуджених без краю творити, різчиків слів і перекручувачів фраз, прищепила жінкам зазначену хворість на поезію — заявляємо, що, зробивши їм це, ми вважаємо, що поквитувалися з ними за те лихо, якого вони накоїли нам в перші часи існу-

¹ Item — латинське слово, яке означає: опріч того.

вання світу¹. А що світ цей бідний та нужденний, то ми наказуємо спалити строфи поетів, як старі торочки, щоб видобути з них золото, срібло й перлини, бо в більшості віршів поети творять своїх дам з усіх металів.

Тут сакристан мій не витримав і, звівшись на рівні ноги, гукнув:

— Та ні! Краще вже відібрати нам наші маєтності. Не продовжуйте далі, ваша милість! Я буду апелювати в цій справі до моїх безпосередніх суддів, щоб не образити мого убору й моєї гідності, і не пошкодую витратити на це все, що маю. Невже ж, духовною особою будши, мушу я зносити таку кривду? Я доведу, що твори поета духовного сану не підорядковані такій прагматиці. Зараз же йду складати скаргу судові.

Мені хотілося сміятись, але, щоб не забариться (було вже пізно), я сказав йому:

— Сеньйоре мій, постанову цю написано на жарт; і вона не має ні сили, ні ваги, ні авторитету.

— А, горе мені грішному! — скрикнув він обурений. — Знайте, ваша милість, що ви зняли з мене найважчий тягар у світі. Чи уявляєте ви собі, що мусить відчувати, почувши це людина, яка написала вісімсот тисяч строф? Читайте далі, і нехай бог дарує вам страх, якого ви мені завдали.

Я почав читати далі:

„Item. Беручи до уваги, що, переставши бути маврами (деякі сліди яких у них ще збереглися), вони перевернулись на чабанів, і через те стари тепер схудлі, бо п'ють самі свої сльози, обпалені вогнем їхніх душ, і так зачаровані їхньою музикою, що не пасуться більше. — ми наказуємо їм кинути

¹ Очевидно, ідеться про спокусу Адама Евою.

цей промисел, і друзям самотності нагадуємо про пустинь, а решті радимо статі погоничами мулів, бо це робота веселіша й цікавіша“.

— То якийсь байстрюк, рогач, содоміт, єврей оддав цей наказ! — кричав сакристан. — І якби я знав, хто він, я написав би сатиру, що завдала б прикрості і йому, і всім тим, хто її читатиме. Гарний був би пустельник з такого безбородька, як я! Чи личить же бути за стайничого духовній особі, сакристанові? То — страшенні дурниці, сеньйоре!

— А я ж попередив вашу милість, — відповів я, — що то жарти, і що, слухаючи їх, ви не повинні забувати цього.

„Item. Щоб запобігти великим крадіжкам, забороняємо пересилати вірші з Арагону до Кастилії чи з Італії до Іспанії під загрозою кари чистим убранням тому поетові, який насмілиться зробити це: а хто проступиться двічі, буде ходити чисто помитий цілу годину“.

Це вельми сподобалось сакристанові, бо сутану він мав престарезну, а бруду на ній набралось стільки, що, ховаючи когонебудь, треба було тільки загорнути його в неї; плаща ж його вистачило б угноїти дві великі ділянки.

Далі, кепкуючи з нього, я сказав, що наказано також „залічувати до невдах, які з розпачу вішаються та кидаються в провалля (і, як таких, не ховати їх з церковними обрядами), жінок, що з доброго дива закохуються в поетів“; що, зважаючи на велику кількість рондо¹, пісень та сонетів², яких

¹ Рондо — ліричний вірш з 13 рядків і двох куплетів (у 8 і 5 рядків), що кожен з них кінчається словами, якими починається вірш.

² Сонет — одна з форм ліричної поезії, складається з 14 рядків, які розпадаються на 2 чотирирядкові і 2 трирядкові куплети.

стільки вродило останніми роками, наказано рукописи, які „через свою шкідливість, уникнуть бакалійної крамниці, безапеляційно заносити у відхідники“. Нарешті, я дійшов до останнього пункту, де сказано було таке:

„А втім ласкаво зважаючи на те, що в державі нашій існує три категорії надто нещасливих людей, які не можуть жити без поетів, а саме: комедіянти, сліпці та сакристи, — дозволяємо залишити кілька представників цього фаху, які мусять мати при собі спеціальні картки про складення іспиту, видані їм їхніми касиками¹. Проте, автори п'єс не матимуть права закінчувати свої інтермедії ні бійкою кіями, ні будь-яким чортовинням, а свої комедії — неодмінним одружінням. Поети для сліпців повинні перенести дію з Тетуану і не вживати незрозумілих та двозначних виразів і слів. Поети ж для сакристанів хай кинуть гратись словами та складати кантики, придатні до всякого свята по заміні імені одного святого ім'ям іншого.

І, нарешті, наказуємо всім поетам загалом відмовитись від Юпітера, Веґери, Аполлона та решти богів, бо інакше, помираючи, вони не матимуть інших захисників.“

Усім, хто чув цю прагматику, вона здалася невимовно гарною, і всі вони просили дозволити переписати її.

Тільки сакристан заходився свідчитись вечірнями та обіднями, що то — сатира на нього з його сліпими, і що він краще, ніж будь-хто, знає, що йому тепер робити.

— А я ж, — закінчив він, — мешкав в одному готелі

¹ Касик — ватажок плем'я в індіців Південної та Центральної Америки.

з Ліньяном¹⁾ і не один раз обідав укупі з Еспі-
нелем¹⁾. У Мадриді я був так близько від Лопе де
Вега, як і він од мене, і тисячу разів бачив дона
Алонсо де Ерсія¹ У будинку в мене був портрет
божественного Фігероа², і я купив галанці, що за-
лишились од Падії, коли той пішов у ченці, і тепер
ще ношу їх, хоч вони вже й поганкуваті.

Він показав їх нам, і це викликало стільки сміху,
що ніхто не хотів іти з готелю. Та була вже друга
година; я мусив вирушати, і ми виїхали з Мадрида.
Хоч як мені було шкода, але я попрощався з сак-
ристаном і попрямував до Гвадарамського порту².
Щоб самотність не навіяла мені поганих думок, бог
звів мене з якимсь солдатом. Не в довгим часі ми
вже розмовляли. Він спитав, чи не з столиці я по-
вертаюсь, я відповів, що був там лише проїздом.

— Воно більшого й не варта, — сказав солдат. —
Це місто підходяще для самих нікчем. Христом свід-
чуся, я волю годинами стояти по пояс у снігу та
їсти дрова, ніж терпіти від крутійства, що ним зу-
стрічають там порядну людину.

На це я відказав, що в столиці буває всякого,
і що гідних людей вельми шанують і в Мадриді.

¹ Габріель де Ліньян — автор дуже популярних свого часу еспанських віршів і романа „Ревнивець“. Вісента Еспінель — друг Сервантеса, перекладач Горація еспанською мовою і автор романа „Життя стайничого Маркоса де Обрегона“, значну частину якого використав Лесаж для свого „Жіль Блаза“. Алонсо де Ерсія — автор славетної свого часу епічної поеми „Арадкана“. Фігеро — автор віршів, з яких до нас дійшло дуже мало. Його дуже шанував Лопе де Вега, що присвятив йому кілька строф у поемі „Лавр Аполлона“. Педро де Падія — португалець з походження, один з найулюбленіших еспанських поетів XVI стор. Всі вони жили наприкінці XVI — на початку XVII стор.

² Цимш ляхом треба було їхати до Сеговії.

— Добре шанують! — розсердився він. — Я он шість місяців прожив там, просячи, щоб мені дали якийнебудь загін під команду за двадцять років служби та за кров, пролляту за короля, як свідчать оці рани!

Він показав мені шрам з долоню завбільшки на пахвині, що, як сонце світить, походив од розрізу бубона, та два знаки на п'ятах, сказавши, що то — від куль. А я, згадавши два такі ж таки знаки на моїх п'ятах, побачив у них наслідок одмороження. Скинувши капелюх, солдат показав свій вид: на нім було шістнадцять шрамів і один великий через увесь ніс; ще три шрами робили з його виду щось подібне до карти світу.

— Я заробив їх, — сказав він мені, — у Парижі, служачі королеві та богові, а натомість дістав лише гарні слова, які тепер заступають лихі вчинки. Почитайте ці папери, заклинаю вас життям ліценціата; ніколи, свідчуся христом богом, не брала участь у бойових кампанях така відзначена людина.

І він казав правду, бо й дійсно складався з самих шрамів. Далі він почав витягати з бляшанки і показувати мені аркуші паперу, які, певно, належали тому, чиє ім'я привласнив собі солдат. Я прочитав їх, висловив тисячу похвал і сказав, що ні Сід¹ ні Бернардо не зробили нічого подібного до його подвигів. Він аж підстрибнув при цих словах і закричав:

¹ Сід — еспанський національний герой другої половини XI стор., що відвоював од маврів Валенсію. Герой багатьох творів еспанського народного епоса і творів еспанських та інших авторів (між іншим „Сіда“ Корнеля). Бернардо Карпіо — легендарний герой готської Іспанії. За народними романсами, переможець франків при Ронсевалі, де він нібито задушив Роланда.

— Як то подібного? Свідчуся богом, додайте ще Гарсія де Паредес, Хуліана Ромера та й усіх інших героїв. Чорт побирай! Тоді ж не було ще артилерії, і, свідчуся богом, Бернардо не витримав би тепер і години. Нехай ваша милость поспитає у Фландрії про подвиги Беззубого, і побачите, що вам розкажуть.

— Чи не ви часом він, ваша милость? — звідався я.

— А хто ж інший? — одповів солдат. — Хіба ви не бачите, що мені бракує кількох зубів? Ну, та киньмо це. Не личить вихвалити себе самого.

Розмовляючи так, ми зустріли пустельника верхи на ослі, з довгою, що аж волочилась по землі, бородою. Він був виснажений і вдягнений у сіру суконну сутану. Ми привитали його звичайним *Deo gratias*¹, а він почав вихвалити буйні пшениці та ласку божу.

— Ех, панотче, — перебив йому мову солдат, — мені доводилось бачити над собою ще піки. Ййбогу, я зробив що міг, коли ми грабували Антверпен, свідчуся Христом.

Пустельник закинув йому, що він надто часто прикликає бога на свідка.

— Одразу видно, що ви не були солдатом, панотче, — озвався солдат, — бо дорікаєте мені моїм ремесством.

Мене дуже розсмішило, як він ставиться до фаху військового, і я зрозумів, що це якийсь пройдисвіт, бо порядні солдати не мають гидкої звички клястися, властивої всім шахраям.

Ми наблизилися до колопортового гірського кряжу. Пустельник молився, перебираючи чотки.

¹ „Хвала богам“, латинською мовою.

з гарматень завбільшки, що гуділи по кожній Аве-марії¹. Солдат порівнював скелі до замків, які бачив, роздивлявся, з якого боку вони непідступніші, та де слід було б примістити артилерію. Я розглядав їх обох, побоюючись однаково і величезних чоток пустельника, і брехні солдата.

— О, — казав цей, — я висадив би в повітря більшу частину гір і зробив би тим добре діло для подорожніх.

З цими та подібними розмовами приїхали ми до Сереседії, увійшли всі трое до готелю, коли вже посутеніло, і замовили собі вечерю. Була п'ятниця, і пустельник запропонував:

— Розважмося тим часом, бо неробство — мати всіх пороків. Почитаймо Авемарію, — і він упустив з рукава талію карт.

Це дуже розсмішило мене, а надто коли я глянув на його чотки.

— Давайте, — згодився солдат. — Тільки подружньому: до ста реалів, які при мені.

Згодився на таку суму і я, приваблений думкою виграти. Згодився й пустельник, щоб не зробити нам неприємності і сказав, що має при собі реалів на двісті оливи. Признаюся, я сподівався стати совою, яка вип'є йому ту оливу; та бодай би здійснювались так туркам усі їхні плани! Ми вибрали ландскнехт. Цікаво, що пустельник заявив, ніби не знає цієї гри, і просив нас навчити його. Симпатичний авантюрник дозволив нам виграти дві перші партії, а тоді обробив нас так, що стіл став порожній. Він дістав спадщину від нас ще за нашого життя. Боляче було дивитись, як цей жульман гарбав своєю рукою всі наші гроші і за кожну програму гру об-

¹ Ave Maria—молитва богородиці.

гравав нас дванадцять разів. По кожній роздачі солдат випускав дванадцять присягань і стільки ж прокльонів та блюзнірських лайок. Я гриз свої нігті, поки чернець загострював свої об мої монети. Не залишилось жадного святого, якого б я не прикликав на допомогу. Нарешті, він остаточно обскуб нас. Ми просили його грати далі на віру, але він, вигравши шістсот реалів (усе, що я мав із собою) у мене та сто реалів у солдата, сказав, що така гра — марне збування часу, що ми — його ближні, і що він не хоче обгравати нас більше.

— Не кляніться ніколи, — порадив він. — Я прикликав ім'я боже, і через те мені повелось.

Не знавши, які в нього спритні пальці, ми повірили йому, і солдат заприсягався ніколи не грати більше; так само зробив і я.

— Ой лихо! — зідхав сердешний алферес¹ (він сказав уже мені, який у нього чин) — бував я й між лютеран, і між маврів, але ніколи не зазнавав такої поразки.

Пустельник тільки сміявся з усього цього і заходився знову перебирати чотки перед молитвою. Я, не мавши більше ні шага, попросив його почастивати нас вечерею і до самої Сеговії платити за нас обох у готелях, бо в нас зовсім нема грошей. Він обіцяв і замовив на вечерю шістдесят яєць. За життя свого не бачив я нічого подібного. Пустельник сказав, що йде спати.

Всі ми полягали в одній залі разом з іншими постояльниками, бо окремі кімнати були вже не вільні. Я ліг із болем у сердці, а солдат прикликав господаря готелю і доручив йому бляшанку з своїми паперами та пакунок із нічними сорочками. Ми лягли.

¹ Альферес — субальтерн-офіцер, що несе стяг.

Панотець христився, а ми посилали його під усі чорти. Потім він заснув, а я не спав, укладаючи плани, як забрати назад мої гроші. Солдат говорив уві сні про сто реалів, немов вони не зовсім загинули для нього.

Настав час уставати. Солдат попросив мерщій принести йому світло. Світло принесли, господар приніс і його пакунок, забувши лише про папери. Бідолашний альферес мало не завалив будинку своїми криками, благаючи зробити йому послугу¹. Господар розхвилювався, а коли ми напосіли на нього, щоб він виконав цю вимогу, побіг і приніс три уринали, сказавши:

— Ось по одному для кожного. Мабуть, вам треба ще?

Тут солдат схопився з ліжка і в самій сорочці, з мечем у руці, погнався за ним, гукаючи, що вб'є його за таке глузування з людини, яка брала участь у морській баталії при Сен-Кентені, і якій приносять уринали замість переданих нею паперів. Ми всі кинулись затримати його, але не могли нічого зробити. Господар пояснював:

— Але ж ваша милость, сеньйоре, просили послуг, а я не повинен знати, що солдатською мовою так називають папери про службу.

Ми заспокоїли їх і повернулись до зали. Стурбований пустельник залишився в ліжкові, кажучи, що захворів з переляку. Він заплатив за нас, і ми, покинувши містечко, вирушили до порту, сердиті на поведінку пустельника і на те, що не спромоглися відібрати в нього наших грошей.

Дорогою ми зустріли одного генуезця (цього антихриста фінансів Еспанії), дуже заможного на ви-

¹ Гра слів *servicio* значить і служба, і послуга, і уринал.

гляд, який їхав до порту з пажем позад себе. Ми завели з ним розмову, а він усе звертав на мараведіси¹, бо то люди, народжені спеціально для наших гаманців. Він почав говорити про Безансон, цікавлячись, варто чи ні давати йому гроші. Нарешті, ми з солдатом спитали, що то за пан, і він, сміючись, одповів нам:

— Це — місто в Італії де збираються ділові люди, звані в нас шахраї пер, і встановлюють там ціни на гроші.

Він розважав нас дорогою, розповідаючи, як його обдурили на одній вексельній операції, і він утратив понад шістдесят тисяч ескудо². Він безперестанку присягався сумлінням, хоч, на мою думку, сумління в комерсантів подібне до дівоцтва в папуги: його продають, коли його не буває. Ніхто з людей цієї професії не має сумління, бо, чувши, що воно кусається не дуже боляче, вони не бояться спустити його з цепу.

Розмовляючи отак, ми вгледіли віддалік сеговійські мури, Це видовище — звеселило мені очі, не зважаючи на спогади про Кабру, які псували мій гарний настрій. Коло в'їзду до міста я побачив мого батька на варті і розчулився. Впізнати мене було трохи важко: по від'їзді я виріс, був добре вдягнений, і мені засіювалась уже борода. Я кинув своїх компаньйонів, почав шукати того, хто знав би мого дядька не тільки коло шибениці, і не знайшов нікого. У багатьох питався я про Алонсо Рамолона, але не дістав жадних відомостей, бо вони не знали його. Я дуже радів, бачивши, що в моєму рідному місті

¹ Мараведі (множина — мараведіе) — еспанська монета різної вартості.

² Ескудо — старовинна еспанська й португальська золота і срібна монета.

стільки пристойних людей, коли почув голос оповісника і вздрів мого дядька за роботою. Показався похід оголених до пояса чоловіків без капелюхів, а слідом за ними йшов мій дядько з батагом у руці, виграючи ним марш на п'яти лютнях з мотузками на шиї замість струн.

Стоячи поруч із якимось чоловіком (я тільки не розпитував його, удаючи з себе великого пана) і дивлячись на процесію, я бачу свого милого дядька. Проходячи повз нас, він кидає на мене оком і підбігає обійняти мене, називаючи небожем. Я мало не помер з сорому і, навіть не попрощавшись із моїм сусідом, пішов за дядьком.

— Іди сюди, — мовив він. — Я тим часом покінчу з цим народом, а тоді заберу тебе, і ти в мене сьогодні пообідаєш.

Я сидів на коні серед тієї ватаги, сам майже скидаючись на відбатоженого, і сказав дядько чекатиму на нього. Ця зустріч так присоромила мене, що, якби можна було одержати мої гроші без дядька, я не сказав би йому й слова і не пішов би до нього.

Незабаром він скінчив гуляти по їхніх плечах, повернувся і повів мене до себе. Там я відпочив, і ми пообідали.

РОЗДІЛ XI

Гостинність мого дядька і його гості. Я дістаю свої статки і їду назад до столиці

Мій любий дядько мешкав коло різниць, у будинку одного водовоза. Коли ми ввійшли до нього, він сказав мені:

— Квартира в мене—не палац, але запевняю вас, племінничку, для моєї роботи вона дуже підходяща.

Ми піднялися сходами, і я ввесь час хвилювався, чекаючи чи не скоїться чого зі мною нагорі, бо сходи мало чим одрізнялися від драбини до шибениці. Далі ми ступили в кімнату, таку низьку, що пересуватися в ній доводилося, нахиливши голову, як той, хто підходить благословитися. Дядько повісив свій батіг на гвіздок між іншими гвіздками, на яких висіли мотузки, ножі, гачки та решта струменту, потрібного йому на службі. На запитання, чому я не скидаю плаща й не сідаю, я відповів, що не маю такої звички. Тільки бог знає, як тяжко було мені бачити всі ці речі, що нагадували ганебний фак мого дядька. Він сказав, що мені пощастило, бо я зустрів його, коли він виконував свої обов'язки, і що сьогодні я добре попоїм, бо він запросив до себе на обід кількох своїх друзів.

Цю хвилину у двері увійшов один з тих, що збирають по вулицях на впокій душі, у довгім, аж до п'ят, масакового кольору вбранні, і, побрязкуючи своєю карнавкою, сказав:

— Мої душі заробили мені сьогодні стільки, скільки дали тобі твої відбатожені.

Вони обійнялись, і бессоромний захисник душ підсмикнувся, показавши при тім криві ноги в полотняних галанцях, а тоді почав витанцьовувати, питаючи, чи прийшов уже Клементе. Дядько саме відповідав, що його ще немає, коли в кімнату вступив загорнений у плащ і взутий у дерев'яні черевики співець жолуддя, тобто свинар. Я впізнав його з рогу, що він мав у руці, хоч, власне, за свинарським звичаєм, ріг той мусів бути у нього на голові. Він привітав нас, як то роблять свинарі, і слідом за ним увійшов мулат, косий і лівша. На нім був капелюх, фалдистіший за гору і крилатіший за горіх, колет з буйволячої шкіри, а при боці шпада,

де дужок коло держака було більше, ніж кобців на королівському полюванні¹. Обліччя він мав дуже відмітне, бо все воно було йому в шрамах. Сівши й привітавши нас усіх, він звернувся до мого дядька:

— Слово честі, Альфонсо, ви таки добре заробили собі на Ромо та Гаросо.

— Я ж дав чотири дукати Флечілі, Оканському катові,—схопився з свого місця той, що жив душами,—щоб він підганяв осла і не користався трихвостим канчуком, стьобаючи мене.

— Чорт побирай!—скрикнув поліцай,—я в Мурсії заплатив Лобреснові ще більше, але осел плентався, неначе черепаха, і мерзотник почастував мене так, що я був увесь у пухирях.

— А мої плечі,—знизуючи ними, сказав свинар,—ще й досі незаймані.

— Для кожної свині прийде свій Мартін²—зауважив збирач на душі.

— Можу похвалитись,—укинув слово мій дядько,—що серед усіх працівників батога тільки я роблю на стільки, скільки мені заплачено. Сьогоднішні далі шістдесят і дістали дружні вдари одинарним батогом.

Бачивши, з якими людьми товаришує дядько, я признаюся, зашарівся і не міг приховати того, що мені соромно. Поліцай помітив це.

— Чи не той це панотець,—спитав він,—якого ви нещодавно поляскали по спині?

— Ні, це—небіж мій,—відповів, підводячись, дядько,—магістр з Алкала́ і велика опора тамтешнього університету.

¹ Гра слів: el gavilan—значить і дужка коло держака шпади, і кобець.

² На святого Мартіна колють свині.

Вони перепросили і наказали мені силу компліментів, я ж страшенно хотів пообідати, забрати свої гроші й тікати від дядька. Накрили на стіл і з допомогою приладнаного до матузки капелюха підняли до себе з харчевні позад будинку (так арештанти у в'язниці збирають милостину) обід в уламках тарелей, у черепках полумисок і в залишках глеків та горщиків. Ви не можете уявити собі, як мені стало соромно. Ми сіли до столу; збирач на душі на чільному місті, а решта, де припало. Не буду перелічувати страв, які ми їли; всі вони збуджували жагу. Води не було ні краплі, а охоти пити її — ще менше. До столу подано п'ять пирогів по чотири мараведиси кожен, Знявши з них шкоринку й покропивши їх святою водою, всі прочитали молитву за покій душі та вічну пам'ять померлих, чие м'ясо пішло на пироги.

— Пригадуєте, племінничку, — сказав мій дядько, — те, що писав я вам про вашого батька?

Я пригадав, поки інші їли, і тепер ще, коли бачу пиріжки, завжди проказую богородицю за тих, кого бог забрав до себе. Товариство наполягло на два горщики з вином, і поліцай із збирачем на душі набралися так, що сосиски, чорні, як пальці негра, вважали за свічки. Дядько мій був у такому стані що простягав до страви одну руку, а намагався вхопити її другою.

— Племінничку, — удавався він до мене хрипким голосом (одне око йому було наполовину заплющене, а друге плавало у вині), — свідчуся цим хлібом, створеним богом в образ свій і подобу, я за життя свого не їв кращого червоного м'яса.

Поліцай, простягаючи руку до сольниці, казав: „та й гарячий же цей бульйон!“, а свинар, насипавши собі в жменю солі, промовив: „гарненький пта-

шок, щоб випити його“ і проковтнув усю сіль. Бачивши це, я й сміявся, і злився. Поставили бульйон. Збирач на душі зараз же обіруч схопив свою тарілку, приказуючи: „хай бог благословить охайність!“. Замість підносити посудину до рота, він перекинув усе її містиме собі на щоку і обілявся бульйоном з голови до ніг так, що сором було дивитися на нього. Тоді він почав підводитись, але голова йому трохи обважніла, він сперся на стіл (досить нестійкий), перекинув його і впав на своїх компаньйонів, виправдуючись тим, що його штовхнув свинар. Свинар же, бачивши, як той падає на нього, схопився на ноги й собі і своїм рогом добре таки вгательив збирача. Далі вони перейшли до кулаків, і збирач укусив свинаря в щоку, а той виригнув йому просто в обличчя все, що випив і з'їв за обідом. Дядько, який зберіг найбільше притомності, питався, хто привів до нього стільки духовних осіб. Бачивши, що бійці розпалюються дедалі більше, я розборонив та втихомирив їх і підвів полція, який сидів на підлозі й ревно плакав. Дядька я кинув на ліжку, звідки він говорив компліменти дерев'яному свічникові, маючи його за одного з своїх гостей. Я відібрав ріг свинареві, який, коли інші вже поснули, дув у нього, кажучи, що ніхто не грає на органі так добре, як він. Пішов я від них лише тоді, коли всі вони вже спали, і до вечора блукав, розглядаючи своє рідне місто. Завітав я й до будинку Кабри, де довідався, що він помер. Та я знав, що в світі існує голод, і тому не питався про причину його смерті.

Додому я повернувся увечері, прогулявши чотири години. Один з них уже не спав, рачки плазував по кімнаті, шукав дверей і запевняв, ніби вони зникли з помешкання. Я вивів його, а решту залишив спати

до одинадцятої години ночі, коли всі вони почали прокидатися. Один насамперед спитав, котра година, і свинар відповив, що тепер полудень, і на дворі дуже горяче. Збирач на душі просив, щоб йому віддали плащ, і казав, що душі його повинні бути щасливі, маючи такого захисника. Потім замість дверей він підійшов до вікна і уздрівши зірки, став кликати товаришів, кричачи, що на небі опівдні сяють зорі, і що тепер міниться сонце. Всі заходились христитися та цілувати підлогу. Ця темнота дуже скандалізувала мене, і я дав собі обіцянку триматись якнайдалі від такого народу. Глупота й підлота, які я бачив, викликали в мене ще більше бажання жити серед значних і благородних людей. Як умів, випроводив я їх одного по одному і ліг поруч із дядьком, який не зовсім ще п'яний, умотився на своєму вбранні та на знайдених мною там костюмах людей, яких забрав до себе бог.

Так перебули ми ніч, а ранком я попросив дядька якнайскорше віддати мені мою спадщину; він же казав, що почуває себе розбитим, і не розуміє, про що мовиться мова. Нарешті, він спустив з ліжка ноги, потім устав, і ми довго говорили про мої справи. При чим я мав із ним багато клопоту, бо був він людина проста та ще й п'яна. Але мені пощастило таки довідатись про частину (не про всю) моєї спадщини. Він сказав, що триста дукатів, залишені мені моїм любим батьком і зароблені його власними руками, довірені одні симпатичній жінці, за спиною якої крали на десять миль кругом. Не втомлюючи даремно вашу милість, скажу що я знайшов і одержав свої гроші, які дядько не пропив і не розтратив. Це був подвиг з боку такої темної людини, яка гадала, що гроші ці допоможуть мені здобути всі вчені ступені і, навчившись, стати кар-

диналом, а це йому який сам робив стільки кардиналів, здавалося дуже легким.

— Пабло, синку, — сказав він, коли я взяв уже свою спадщину, — то буде лише твоя вина, якщо ти не доспієш і не станеш порядною людиною. Маєш для цього все потрібне: гроші в тебе є, я тобі ні в чім не відмовлятиму і все, що заробляю та що маю, залишу тобі.

Я щиро подякував за такий дарунок, і решту дня ми витратили на розмови про моє майбутнє та на візити до вчорашніх гостей. Увечері дядько, свинар і збирач на душі гуляли в кості. Варто було подивитись, як вони грали, змішуючи кості й ловлячи їх у повітрі, коли ті падали вниз. Ця гра правила їм за фабрику згаги, і коло них завжди стояв глек із вином. Прийшла ніч; гості порозходились, і ми з дядьком полягали кожен на своє ліжко, бо він достав десь для мене матрац.

Удосвіт, перше ніж дядько прокинувся, я нечутно встав і подався до готелю, зачинивши двері знадвору й кинувши ключ під двері¹.

Як я казав, сховався я в готелі, чекаючи нагоди вирушити до столиці. В кімнаті у дядька я залишив йому запечатаний лист, де сповіщав про свій від'їзд, викладав причини його і просив не шукати мене, бо я вирішив ніколи не бачитися з ним більше.

¹ В оригіналі por la gatera; тобто через дірку, яка була в нижній частині дверей, щоб пропускати котів.

РОЗДІЛ XII.

Моя втеча і пригоди дорогою до столиці.

Того ранку з готелю вирушав до столиці один погонич мулів із вантажем. Я найняв у нього осла і пішов чекати на нього біля міської брами, кажучи до себе дорогою: „якщо ти залишишся тут, то станеш негідником, соромитимеш усіх порядних людей і будеш горлорізом“.

Я думав про те, що їду до столиці, де мене ніхто не знає (це втішало мене найбільше), і де я мушу виявити свої здібності. Отож я поклав скинути з себе університетський одяг і вбратись у модний коротенький костюм. Але вернімось до мого дядька, ображеного листом, написаним мною в таких виразах:

„Сеньйоре Алонсо Рамплоне, бог зробив мені стільки ласки, забравши до себе мого любого батька і ув'язнивши мою матір у Толедо (звідки вона визволиться, хібащо пішовши димом), що тепер мені бракує єдиного: бачити, як з вашою милостью зроблять те, що ви робите з іншими. Я вважаю, що з нашого роду я залишився сам, — двох бути не може, — якщо я не потраплю до ваших рук, і ви не пошматуєте мене, як і інших. Не розпитуйте про мене, бо я заперечуватиму спільність моєї крові з вашою. Служіть богам і королеві“.

Нема чого говорити про прокльони та лайки, яким він обкладав мою оссбу.

Повернімось до моєї подорожі. Я їхав на старому ламанчському ослі, палко бажаючи не зустріти нікого, коли вгледів оддалік дуже показного ідальга, що йшов мені назустріч у плащі, зі шпадою при боці, у штанях на очкурі, в чоботях, з одкритою шиєю і в капелюсі набакир. Я гадав, що це —

якийсь значний пан, слідом за яким їде його карета, і, порівнявшись із ним, уклонився, а він глянув на мене і сказав:

— Ваша милість, сеньйоре ліценціате, на вашім ослі почуваете себе куди краще, ніж я з усіма моїми прикрасами.

— І справді, сеньйоре, — одповів я, гадаючи, що він говорить про свою карету та слуг позаду, — їхати так, як я, спокійніше, ніж у кареті; бо хоч який розкішний екіпаж, що їде за вами, а поштовхи в нім, певно, дуже непокоять пасажирів.

— Який екіпаж позаду? — вельми здивувався він і повернувся назад таким швидким рухом, що очкур увірвався, і штани йому впали.

Я помирав од сміху, а кавалеро попросив мене позичити йому очкура. Тоді лише побачив я, що на нім тільки смужка сорочки спереду та на півдолоні її ззаду.

— На жаль, я нічим не можу допомогти вашій милості, — відповів я, — і вам доведеться почекати ваших слуг, бо в мене єдиний очкур, і той на мені.

— Смійтесь уже, коли хочете поглузувати з мене, — сказав кавалеро, руками підтримуючи свої штани, — але я не розумію, про яких слуг ви говорите.

Через півмилі він одверто признався у своїх злиднях і сказав, що, коли я не зроблю йому ласки і не дозволю хоч трохи проїхати на ослі, то він не спроможеться добутись до столиці, бо дуже втопився йти, підтримуючи увесь час штани. Співчуваючи йому, я зійшов на землю, а що він не міг пустити штанів, то й підсадив його на осла; доторкнувшись же до нього, аж злякався: ззаду під плащем у нього замість спідки була сама шкіра. Угадавши мої думки і будши людиною розумною, він зняв мову перший:

— Не все те золото, що блищить, сеньйоре ліценціате, — сказав він. — Ви, глянувши на мою відкриту шию та показну поставу, певно, взяли мене за якогось графа Дірлоса¹. А скільки в світі людей укривають драгтям те, до чого ви доторкнулись!

Я відповів, що дійсно сподівався зовсім не того, що побачив.

— Але ваша милость не бачила нічого, — сказав він. — Все, що в мене є, все на мені. Я нічого не ховаю. Перед вами, сеньйоре, справжній ідальго з гірської місцевості й з гірської родини², і мені не було б чого бажати, якби наше дворянство підтримувало мені так, як я його підтримую. Але, сеньйоре ліценціате, без хліба та без м'яса доброї крові не зробиш. З ласки божої вона в усіх нас — червона, і не може бути сином чогось той, хто нічого не має³. Я відмовився від своїх дворянських титулів після того, як одного дня, будши голодним, не міг дістати навзамін хоч би два шматки хліба. На них, мовляв, не було золотих літер!⁴. Золото в пілюлях⁵ варт більше ніж золото в літерах, та й корісті з нього більше. Літер же із золотом тепер дуже мало. Я продав усе, до своєї гробниці включно, і не маю вже місця, де міг би померти. Статки мого батька — Торівіо Родрігеса Валехо Гомес де Ампуера (він мав усі ці імена) — загинули під час одного краху. На продаж залишилося саме „дон“, і, на не-

¹ Один з героїв еспанського лицарського епосу.

² Гірську частину старої Кастилії вважали за батьківщину найдавніших еспанських родів.

³ Гра слів *hidalgo* походить од слів *hijo de algo*, тобто син чогось.

⁴ Золоті літери, це — ініціали імені, що їх мали право вміщати в своїм гербі лише найвизначніші дворянські фамілії.

⁵ Гра слів: пілюлі еспанською мовою *pildoras*; золоті літери — *letras de oro*.

щастя мое, я не можу знайти нікого, кому воно було б потрібне. Ті бо, хто не мають його спереду, додають його ззаду, як ремендон, асадон, подон, бальдон, бордон¹ та стільки інших.

Признаюсь, що нещастя бідолашного ідальго, про які він розповідав із сміхом, розважили мене. Я спитав, як його звати, і куди та з якою метою він їде. Виявилось, що звать його дон Торівіо Родрігес Валехо Гомес де Ампуеро і Хордан. Ніколи не чув я такого дзвінкого імені, бо починалось воно з „дон“ і закінчувалось на „дан“, немов гра дзвонів. Він сказав іще, що простує до столиці, бо старшому синові, такому пошарпаному, як він, у маленькому рідному містечку не можна втримувати себе й два дні. Тому він і подався до столиці — батьківщини кожного, куди потрапляють усі, і де знайдеться чого поїсти всякому авантурницькому шлункові.

— Відколи я вступаю до Мадриду, — сказав він, — у мене завжди є сто реалів, бо в столиці шахрайство, це — філософський камінь, який обертає на золото все, до чого доторкнеться.

Тут передо мною неначе розсунулось небо і, щоб розважитись дорогою, я попросив ідальго розповісти мені, як і чим живуть у столиці ті, хто, як він, не мають нічого. Мені здавалося важеньким — не тільки задовольнитися тим, що маєш свого, ба ще й зазіхати на чуже.

— Хто вміє перше, а хто — друге, синку, — сказав він мені. — Головне, це — лестощі. Оце ключ, який у великих містах відчиняє всі двері. А щоб

¹ Ремендон (remendon) значить кравець або швець, що лагодить одіж чи взуття, асадон (azadon) — сапа, мотика; подон (podon) — садовий ніж; бальдон (baldon) — наруга. образа; бордон (bordon) — посох.

тобі стало ясніше, послухай про моє життя та мої штуки, і тоді не матимеш ніякого сумніву.

РОЗДІЛ XIII

Ідальго йде своєю дорогою далі. Обіцяне про його життя та звичаї

— Насамперед мусиш знати, що в столиці завжди є крайності: в ній живуть наймудріший чоловік і найбільший дурень, найвизначніший багатир і найзлиденніший бідак, і так в усім. Люди погані намагаються там бути непомітними, а люди порядні ховаються. Є в ній і чимало народу такого, як я: ніхто не знає нічого ні про їхнє походження, ні про їхні статки, ні про їхніх знайомих. Одрізняють нас одного від одного різними іменами: нас називають то випадковими дворянами, то йолопами, то базікалами, то марнотратами, то ненажерами. Головний наш адвокат — шахрайство. Шлунок у нас найчастіше порожній, і нема в нас гіршої роботи, як подавати їсти комусь іншому, а не собі самому, Ми — страх бенкетів, міль харчевень, непрохані гості; підтримуємо себе незрідка повітрям і живемо вдоволені. Ми можемо задовольнятися пражем і просимо подавати нам каплунів. Коли хто завітає до нас, то в наших помешканнях він знайде гори кісток баранів та птиці, лушпиння овочів і двері, до яких не добудешся через купи шерсті й шкури кролів. Усе це збираємо ми по місту вночі, щоб попишатися ним удень. Ми лаємось, увіходячи до господаря: „Невже ж я не маю права вимагати, щоб дівчина підмітала моє помешкання?.. Вибачте, ваша милість, ми обідали тут з приятелями, а ця дівчина... „і так далі. Хто не знає нас, гадає, що так

воно й справді було, і що ми мали в себе гостей і влаштували бенкет.

Чи варто ж розповідати вам про те, якими способами їмо ми в чужих господах? Порозмовлявши з кимнебудь нехай половину раза, ми знаємо вже, де він живе, і завжди потрапляємо до нього саме тоді, як там їдять, пояснюючи свій візит симпатією до господаря, бо такого, мовляв, розуму не знайдеш більше в цілому світі. Коли в нас питають, чи ми вже обідали, і сами вони не сідали ще до столу, ми кажемо, що ні. Коли нас запрошують, ми не чекаємо на друге запрошення, бо таке чекання не раз спричинялося до нашого голодування. Якщо вони почали вже обідати, ми кажемо, що ми пообідали, і навіть тоді, як у них дуже вміло ріжуть м'ясо, дичину або хліб, ми завжди знаходимо слушну нагоду проковтнути шматок. „Дозвольте тепер, ваша милість, бути мені за маршалка вам. Граф або герцог такий то (ми називаємо ім'я якогось померлого вельможі, вічна йому пам'ять, більше любив дивитись, як я ріжу, ніж, як їм“. Кажучи це, ми беремо ножа, розрізаємо страву на шматки і, нарешті, говоримо: „О, як чудово пахтить! Я, безперечно, ображу вашу куховарку, якщо не покуштую. Вміла вона у вас!“ Говорячи так, ми водночас і робимо, і коштуємо половину всієї страви, нехай то буде бруква чи поросся. І завжди тільки на спробу.

Коли такого засобу бракує, ми годуємось супом з якогонебудь монастиря, але їмо його не привселюдно, а десь ховаючись, і робимо це так, що братія думає, ніби ми споживаємо той суп більше з поможності, ніж з доконечності¹. А глянути на кого-

¹ В Іспанії монастирі щодня ставили коло брами великі порції супу, якими міг живитися кожен.

небудь з нас у будинку, де грають! Подивитись, як старанно він usługовує всім, знімає нагар із свічок, приносить урини, стелить настільник, вітає з виграшем — і все це задля якогось мізерного реала!

Ми дуже добре пам'ятаємо про наш туалет, про все наше старе дрантя; і як у інших бувають години, присвячені молитвам, так є вони в нас для ремонту нашого вбрання. Треба подивитись на речі, які ми використовуємо для нього! Запеклий ворог наш — сонце, бо воно виявляє всі наші латки, шва й дірки. Ранком ми стаємо проти його проміння, спиною до нього, розкарячуємо ноги і розглядаємо на тіні, що її кидає на землю наша постать, наше лахміття, всі пошмугляні та подерті місця між ногами і ножицями підстригаємо бороду на наших штанях. А що одіж зношується найбільше між ногами, то ми вирізуємо смуги з задніх частин убрання і пересаджуємо їх наперед. Нарешті, ззаду в нас лишається сама спідка. Урятовує нас тільки плащ, і тому вітряних днів ми уникаємо ходити по добре освітлених сходах або сідати на коня. Ми вивчаємо наші пози проти сонця; ходимо, тісно стулюючи ноги, уклоняємось самими щиколодками, бо якщо ми розсунемо коліна, кожен побачить усі ті наші вікна.

На наших тілах немає жадної речі, яка не була б уже чимось іншим і не мала своєї історії. Подивіться, приміром, на мою куртку. Це — син одної пари штанів, онук корейки і правнук плаща, нащадок старовинного роду, і згодом перетвориться на панчохи та багато чого іншого. Мої патинки були хусточками, а ще раніше — рушниками, а перед тим — сорочками, дітьми простирадел. Обернувшись на ганчірки, все це піде на папір. На папері ми пишемо, а потім попелом з нього ваксуємо наші черевики.

Увечері ми тікаємо від світла, щоб ніхто не бачив наших лисих плащів та безбородих курток, на них бо волосся не більше, ніж на гальці, а бог визнав за потрібне обдарувати нас волоссям на підборідді і забрати його з наших плащів. Щоб уникнути витрат на голяра, ми завжди голимось сами, допомагаючи один одному, як то приписує евангелія: помагайте, мовляв, вашим любим братам. Ми не ходимо до будинків, де бувають наші товариші. і, нав'язуючи нові знайомства, довідуємось попереду, чи не вступаємо в сліди приятеля. А шлунки в нас заздрять один одному.

Ми мусимо раз на місяць проїхати по вулицях верхи, нехай навіть на ослі, а раз на рік проїхати каретою, хоч би й на приступці чи на передку. Коли ж нам випадає, бува, сісти в середину, то ми неодмінно примощуємося коло вікна, вистромлюємо з нього голову, вітаємо всіх, щоб нас помітили, і розмовляємо з друзями навіть тоді, як вони дивляться в інший бік.

Якщо нам засвербить тіло в присутності дам, ми завжди беремось на хитрощі, щоб непомітно почухатись. Засвербить, приміром стегно — ми розповідаємо, ніби бачили солдата пораненого в цю частину тіла, і чухаємо її, немов визначаючи місце рани. Трапиться таке в церкві з грудьми — ми кажемо, нехай і невчасно, *mea culpa*¹ і б'ємо себе в груди. Засвербить спина — ми притуляємось до якогось муру, неначе хочемо спертись, щоб краще бачити щось, і чухаємось таким способом.

Що казати про побрехеньки? Правда ніколи не виходить із нашого рота. Розмови наші ми перемішуємо з герцогами та графами — родичами одного,

¹ Моя провина — латинською мовою.

добрими приятелями іншого — і завжди попереджаємо, що ці вельможі або померли вже, або десь дуже далеко. Завваж найбільше, що ми закохуємось лише для хліба щоденного. Од манірних дам, хоч які будуть вони гарні, ми тікаємо, а бігаємо або до куховарки задля харчів, або до господарки квартири, що винаймає кімнати, задля помешкання, або ж до пралі заради наших комірив. Мало п'ючи і небагато ївши, ми не можемо виконувати як слід наших обов'язків, але ті жінки задовольняються і тим, що мають од нас.

Чи подумає хто, глянувши на мої чоботи, що вони взуті просто на голе тіло, і що під ними немає панчіх або чого іншого? А кому, глянувши на мій комір, спаде на думку, що на мені немає сорочки? Дворянинові, сеньйоре ліценціате, може бракувати всього цього, тільки не покрохмаленого, викотистого коміра. І це тому, що, поперше, він дуже прикрашає нас, а подруге, перегорнувши його з боку на бік, людина досвідчена може ще знайти для себе пожиток, обсисавши крохмаль на нім. Кінець-кінцем, сеньйоре ліценціате, кавалеро може мати більше вад, ніж вагітна на дев'ятому місяці жінка, і все ж жити в столиці. То він живе в розкошах і має гроші, то лежить у шпиталі; але він живе, і той, хто вміє виплутуватись з усякого становища, є король свого маленького царства.

Незвичайна маніра жити цього ідальго так сподобалась мені і так захопила мене, що я непомітно дійшов пішки аж до Лос Росас, де ми й заночували. Ідальго, не мавши ні шеляга, повечеряв разом зі мною, бо я вважав себе за його боржника. І справді, його слова розкрили мені очі на багато чого і прихилили до шарлатанства. Перед тим, як укладатись спати, я поділився з ним своїми планами, і він

міцно обійняв мене, сказавши, що сподівався справити своїми оповіданнями відповідне вражіння на таку тямущу людину. Він також ласково обіцяв познайомити мене з своїми товаришами фахом і знайти мені у них помешкання. Я згодився, але не признався за всі свої гроші, сказавши лише про сто реалів, частину яких я вже витратив і витрачав ще, щоб здобути його дружбу. У господаря готелю я купив для нього три очкури; він підв'язав собі штани, ми поснули, а світанком устали і вирушили до Мадриду.

КНИГА ДРУГА

РОЗДІЛ I

*Що трапилось зі мною в столиці зараз же по тому, як я
прибув туди, і до вечора*

О десятій ранку вступили ми до столиці і зупинились, як умовлялися, в одного з приятелів дона Торівіо. Ми постукали в двері, Одчинила нам ветха, убого вдягнена стара. На запитання дона Торівіо про його друзів стара відповіла, що вони пішли

промишляти. Ми залишались сами до дванадцятої, бавлячи час за тим, що він додавав мені духу до легкого життя, а я занотовував собі все.

О дванадцятій у двері ввійшов високий, худий привид у чорній сутані до п'ят, зношеній більше, ніж його сумління. Вони заговорили якоюсь незрозумілою мовою, в наслідок чого новоприбулий обійняв мене і запропонував свої послуги. По недовгій розмові він витяг із кишені рукавичку, де лежало шістнадцять реалів, і якийсь лист (то. казав він, був дозвіл просити милостину для одної бідної жінки), що допоміг йому здобути ці гроші. Спорожнивши рукавичку, він витяг із кишені другу і звичаєм лікарів склав їх удвоє, а коли я спитав, чому він не надіває їх, відповів, що обидві вони на одну руку. То була хитра штука. Помітивши, що він не спускає відлоги, я звідався (як новак, я хотів усе знати), чому б йому не розстібнути сутани, і дістав таку відповідь:

— У мене на спині, сину мій, мишоловниця, суконна латка й пляма від оливи. Ця відлога приховує їх, і тому я можу виходити.

Коли він спустив відлогу, я побачив під нею ніби надим і з його форми вважав його за гетри, а коли він, збираючись виганяти з одержі нужу, підсмикався, то виявилось, що це були два скрутки картону, прив'язані до пояса й прилаштовані до стегон, які заступали йому і сорочку, і штани. Отже він був майже голий, і навряд чи йому треба було виганяти нужу. Увіходячи до еспульгадеро¹, він, щоб ніхто туди не входив, перегорнув табличку на дверях з написом: „Тут тепер виганяють нужу“, на

¹ Еспульгадеро (espulgadero) — буквально: місце, де б'ють чи виганяють нужу.

зразок тої, що висить на ризницях, а я бачивши це, склав палку подяку богові, який, одібравши людині багатство, обдаровує її таким розумом.

— Я, — мовив мій милий друг, — повернувся з подорожі з хворими панчохами, і мені треба знайти щось полагодити їх.

Він спитав, чи немає якого клаптя матерії, а стара (вона двічі на тиждень збирала по вулицях ганчір'я, як збирають папір, щоб лікувати ним не-вигойні речі кавалеро) відповіла, що нема, і що через брак ганчір'я дон Лоренсо дель Педросо два тижні вже залишається в своїм ліжку, бо в нього хвора куртка.

Під час цих розмов до кімнати ввійшов ще один у дорожніх чоботях, у сірому костюмі і в капелюсі із заломленими з обох боків крисами. Довідавшись од інших про моє прибуття, він дуже приязно заговорив зі мною і скинув плащ. Хто міг би подумати, ваша милость, що під плащем у нього була ще куртка з сірого сукна спереду й білого полотна ззаду, одягнена просто на голе тіло? Я не міг стримати сміху, а він дуже спокійно промовив:

— Ви звикнете до цього і не будете сміятись. Б'юсь об заклад, що ви не знаєте, чому я ношу капелюх із заломленими крисами.

Я сказав, що з кокетства і щоб більше вбирати в себе очі.

— Навпаки: щоб одвернути їх. Знайте ж, що мій капелюх не має верху, а так цього ніхто не помічає.

По цих словах він видобув з кишень понад двадцять листів і стільки ж реалів, пояснивши, що не спромігся віддати листів. За приставу кожного йому належало по одному реалу, і він написав усі сам. Підписані вони були різними іменами; в них він

сповіщав про новини, які сам же й вигадував, і тоді в цім таки костюмі відносив до найзначніших осіб і діставав за приставу. Так робилося щомісяця. Це нове життя просто вразило мене.

Незабаром прийшло ще двоє. Один із них був у суконній куртці, широкій майже як пелерина, і в плащі такого ж сукна з настановленим коміром, щоб не видно було його подертої нашійної хустки. Штани, принаймні скільки їх можна було бачити, мав він камелотові, а решта була з баї.

Увіходячи, він голосно сварився з іншим, на яким замість коміра були брижі і порошниці¹ замість плаща. Він спирався на милицію, і одна нога йому була закутана в ганчір'я та в шкіру, бо він мав одну лиш колошу. Він видавав себе за солдата і справді був солдатом, тільки поганим, що ховався по безпечних місцях. Він розповідав про надзвичайні свої подвиги і як солдат мав доступ скрізь.

— Ви повинні віддати мені половину або принаймні чималу частину, — казав той, що у куртці і, здавалось, у штанях. — А не дасте — свідчуся богом...

— Не свідчіться богом, — застеріг солдат. — Удома я не кривий і добре відлупцюю вас цією милицею.

Дасте... Не дам... Загинаючи звичайні лайки, вони вчепилися один в одного, і їхні вбрання по перших же посмиках залишилися пошматовані в руках у ворога. Ми розборонили їх і спитали про причину сварки.

— Чи ви глузуєте з мене? — гукнув солдат. — Та ви не дістанете й шеляга. Треба вам знати, па-

¹ Порошниці (frascos) або пляшки — рукави, дуже широкі коло плеча й вузькі біля зап'ястка.

нове, що, коли ми стояли на площі святого Сальвадора, якийсь хлопчик спитав у цього чолов'яги, чи не альферес я Хуан де Лоренсо, і той potwierдив це, побачивши в хлопчика щось у руках. Він підвів його до мене і, назвавши мене альфересом, сказав: „Про вашу милість питається цей хлопчик“. Я зрозумів, у чім справа, і ствердив, що то я. Тоді мале передало мені пакунок з дванадцятьма хусточками, що їх його мати посилала якомусь Лоренсові. Тепер він вимагає від мене половину хусточок, але я скорше дозволю пошматувати себе, ніж оддам йому. Усі їх має подерти тільки мій ніс.

Справу розв'язали на його користь, але тільки щодо права власності. Самі ж хусточки наказали передати старій для загального користування. Вона мусіла зробити з них манжети, що були на видноті і мали заступати сорочки,— сякатись у хусточку тут було заборонено.

Настала ніч. Ми полягали так щільно один до одного, що здавалися інструментом у чехлі. Повечеряли без вечері; більшість не роздягались, а вкладалися в тім убранні, в яким були й удень, і так виконували припис спати без одягу.

РОЗДІЛ II

Де почате оповідання провадиться далі. Деякі нові незвичайні пригоди

Зайнялось на світ, і всі ми взяли до зброї. Я вже так звик до них, ніби то були мої брати (така інтимність і позірна ніжність завжди товаришують із лихими вчинками). Варто було подивитись, як один одягав сорочку, поділену на дванадцять клаптів, проказуючи до кожного молитву, неначе

священик, що вбирається перед одправою. Той блукав ногою у вуличках своїх штанів і знаходив, на решті, дорогу там, де їй найменше личило бути. Той просив проводиря, щоб одягти свою куртку, і півгодини не міг дошукатися способу влізти в неї.

По закінченні цього не короткого спектаклю кожен узяв голку з ниткою, щоб позашивати подерті місця тощо. Декто, скарлючившись, зашивав собі дірку під пахвою; Дехто навколішках лагодив собі матню; дехто, намагаючись покласти латку між ногами, устромляв туди голову, нагадаючи собою яйце. Таких чудернацьких постатей, які довелось мені побачити, не малював ніколи й Боско¹. Хлопці шили, а стара подавала матеріяли: клапті та уривки різних кольорів, принесені нею в суботу. Коли минула година лагодіння (так називали вони її), всі пішли, оглянувши один одного, щоб, бува, не залишилось якого неполагодженого місця. Перед тим я попросив визначити костюм і для мене, бо хотів остаточно витратити ті сто реалів і скинути свою сутану.

— Е, ні, — відповіли вони. — Гроші підуть у загальну касу; костюм же ми згодом знайдемо в наших запасах і приділимо вам квартал у місті, де тільки ви сами й будете промишляти та жебрати.

Це мені сподобалось. Я поклав гроші в карнавку, і за хвилину з моєї сутани зробили жалобну куртку, а плащ наполовину вкоротили. Навзамін мені дали старий, перефарбований капелюх, прикрашений дуже гарно розмальованими клаптями якоїсь почорненої атраментом бавовнянки. Комір і вал-

¹ Голландець Єронім Босх, що майже все життя своє пробув в Іспанії і найбільше слави зажив у середині XV сторіччя. Сюжети його картин часто дуже фантастичні.

лонські мої штани з мене зняли, а натомість мене вбрали у штани на очкурі, порізані ззаду. Боки й задня частина їх були замшові. Шовкові панчохи не доводилось, власне, називати панчохами, бо вони більше ніж на чотири пальці не доходили до колін, і ці чотири пальці над моїми кольоровими панчохами прикривали халяви чобіт. Накладаючи на мене червоний викотистий комір, вони попередили:

— Комір цей потребує деякого ремонту на плечах і на спині. Якщо ваша милість будете розмовляти з одною лише особою, маєте повертатися до неї, як квітка до сонця. Коли їх буде двоє, і вони зможуть бачити вас з боків, одступайте, а для тих, хто стоїть ззаду вас, майте криси на потилиці, вкриваючи капелюхом комір і одкриваючи лоб. В разі ж вас запитають, чому ви так робите, кажіть, що хочете показати ваше обличчя кожному.

Потім мені дали скриньку, де лежали чорні й білі нитки, шовк, мотузок, голка, наперсток, клапті сукон, полотна, сатину та інших матерій і ніж. За пояс мені застромили рапіру й гаманець із трупом та кресалом.

— Мавши цю скриньку, — сказали мені, — ваша милість може обійти цілий світ, не потребуючи ні друзів, ні родичів. У ній — усі наші ресурси, беріть і бережіть її.

Для роботи та заробітку мені приділили квартал святого Луїса, і я розпочав свій день, вийшовши з дому разом з іншими. А з огляду на мою недосвідченість мені для перших шахрайств, як священникові для першої його меси, дали за хрещеного батька того, хто перевдягав та прибирав мене.

Вийшли ми з будинку повільною ходою й з чотками в руках і попрямували до призначеного мені кварталу, ввічливо вітаючи всіх, кого зустрічали

дорогою. Перед чоловіками ми скидали капелюхи, бажаючи зробити так само й з їхніми плащами¹; жінкам низенько вклонялись, бо вони люблять покони, а панотців ще більше. Одному мій милий вихователь казав: „гроші мені принесуть завтра“; іншого просив: „заждіть ще один день, ваша милість; у банку дали слово сплатити мені завтра“. Хто просив повернути йому плащ, хто підганяв оддати його пояс. З цього я бачив, що він був великий друг своїх приятелів і не мав нічого свого власного.

Шлях наш гадючився бо ми переходили з пішоходу ва пішохід, опасуючись наблизатись до помешкань ного кредиторів. Один із них вимагав сплатити йому комірне, другий — повернути його простирадла та сорочки, третій — його шпаду, і це показало мені, що мій супутник — людина наймана, немов той мул². На розі одної з вулиць ми здаля вгледіли якогось кавалеро, що (казав мій друг) за борги охоче видер би йому очі, не мавши змоги видерти з нього гроші. Щоб кавалеро не впізнав його, він начесав на лоба волосся, яке було йому закинене назад, наліпив на око пластер і заговорив зі мною італійською мовою. Все це він устиг зробити перед тим, як ми порівнялись із кавалером, що не помітив його раніше, бо забалакався з якоюсь старою. Правду сказати, я злякався таки, коли він почав ходити круг нас, немов собака, що хоче кинутись, і христитись частіше, ніж заклинач. Нарешті, кавалеро пішов, кажучи: „Ісусе! я подумав був, що це — він. Кому вкрадено биків, той скрізь їх бачить“.

¹ Еспанскою мовою *quiltar* значить і скидати, і відбирати.

² Гра слів: *alquiler* значить наймання, а в сполученні із якимось словом — те, що можна найняти. Застосоване до цього кавалеро, воно означає: продажний.

Я помирав із сміху, дивлячись на постать мого друга. Коли небезпека минула, він зайшов під якусь браму перечесав свою гриву, одірвав пластер і промовив:

— Це один із способів уникати сплати боргів. Учїться, брате! Ви побачите ще силу їх.

Ми пішли далі, а що був тоді ще ранок, то на розі одної з вулиць узяли в якоїсь махлярки два ламанці летуарія¹ та дві склянки горілки (вона дала їх нам без грошей, привітавши попереду мого вчителя).

— Тепер, сказав мій супутник, — ми можемо цілий день не клопотатись про їжу. Її, в усякому разі, нам уже не бракує.

Я засмутився, побачивши, що навіть обід для нас — річ сумнівна, і сказав йому, що журюся за свій шлунок.

— Ти мало віриш у релігію та орден волоцюг. — відповів він. — Господь не забуває ні круків, ні граків, ні навіть — писарчуків. Невже ж, ти думаєш, забуде він про голодних? Та й шлунок у тебе великий.

— Правда ваша, — погодився я, — але я дуже боюсь, що їжі в нім буде ще менше.

Тим часом десь вибило дванадцятю. Я був іще новак у своїм реместві, ламанець летуарія не вповнив моїх кишок, і голод я відчував такий, немов не їв нічого. Згадавши за той лектуарій, я повернувся до свого друга і заявив:

— Голод, брате, жорстока школа. Я звик їсти не самі заморожені речі, а ви змушуєте мене постувати. Якщо ви не хочете їсти — воно не дивно.

¹ Летуарія (letuario) — мішанина, до складу якої входять мед, різні сиропи тощо.

Звикши змалку до голоду (як той король до болю голови), ви, очевидно, годуєтесь ним. Вас, бачу, не турбує питання про харч. Отож я вирішаю промишляти, як зумію.

— Чорт вас побирай! — відповів він. — Тільки дванадцята, а ви так поспішаєте. Апетит у вас дуже точний, а треба привчатись терпляче зносити деякі запізнення в сплаті грошей. Не їсти ж справді цілий день! Тварина, опріч цього, нічого и не робить. Я не знаю, чи написано десь, щоб якийнебудь кавалеро хворів будь-коли на нетравлення шлунку? Я казав уже вам, що бог ні про кого не забуває, а коли вам так кортить, то я піду до монастиря святого Єроніма, де є брати, вгодовані неначе каплуни, і погукаю там. Хочете, ходімо разом, а ні — так кожен дбатиме за себе сам.

— Бувайте, — відказав я. — Вимоги мої не такі малі, щоб я міг задовольнитися залишками після когось. Нехай кожен із нас іде на свою вулицю.

Мій друг пішов упевненим кроком, дивлячись під ноги. У скриньці в нього завжди був запас хлібних крихіт, і він висипав їх собі на бороду та на костюм, так що здавалося, ніби він допіру їв. Я йшов, покашлюючи та копирсаючи в зубах, і щоб приховати свою недолугість, підкручував вуса, розхитувався і, перекинувши через ліве плече плащ, перебирав чотки, де було лише десять зернин. Усі, хто бачив мене, гадали, ніби я поїв, а насправді, мене їла нужда.

Я покладався на свої кілька ескудо. Хоч сумління й дорікало мені, що я ламав правила нашого ордену, які забороняли їсти за власні гроші тому, хто живе з артільного казана, та я вирішив задусити свій голод. Так дійшов я до рогу вулиці святого Луїса, де жив пиріжник. На прилавку лежав

добре підсмажений пиріжок за вісім мараведисів, і запах печі ударив мені в ніс. Я враз зупинився, як собака, що вчув куріпку, втупив очі в пиріг і дивився на нього так прикро, що пиріг висох, немов од уроків. Я то складав плани, як украсти його, то вирішав заплатити за нього. В цю мить ударило другу. Я так хвилювався, що хотів уже був шукати собі притулку в харчевні, але прямуючи до одної з них, здибався (то була воля божа) з ліценціатом Флечілою, моїм приятелем, що біг вулицею із червоним, як у сангвініка обличчям, і в подертім унизу плащі. Побачивши мене, він кинувся до мене, хоч пізнати мене в такому вигляді було не легко. Я обійняв його і на запитання, як мені ведеться, відповів:

— Скільки я маю розповісти вам, сеньйоре ліценціате! Шкода лиш, що цього вечора мені треба від'їздити.

— Шкодую й я сказав ліценціат, — і охоче затримався б, та маю поспішати, бо на мене чекають з обідом моя сестра і її чоловік.

— Хіба ж сеньйора Ана тут? Тоді я кидаю все, і ходім. Я хочу виконати свої обов'язки до неї.

Я страшенно зрадив, довідавшись що він ще не обідав, пішов із ним і дорогою завів мову про одну милу жінку, яку він дуже кохав в Алкалá. Я казав, що знаю, де вона живе, і можу провести його до неї. Це запрошення припало йому до серця, а з мого боку було дуже розумно говорити про те, що йому подобалося. Розмовляючи так, ми підішли до його будинку і ввійшли туди. Я наказав цілу купу милих речей його зятеві та сестрі, а вони, і на думці не маючи справжньої причини мого візиту в обідній час, заявили, що, якби хто попередив їх заздалегідь про такого милого гостя, то вони вжили б відповідних заходів. Я скористався з нагоди і напросився

сам, кажучи, що я давній друг родини, людина своя, і що церемонитись зі мною значить ображати мене.

Вони посідали до столу. Сів і я, а щоб заспокоїти ліценціата (він і в голові собі не покладав запрошувати мене), час од часу розважав його тою жинкою, кажучи, ніби вона питалась у мене про нього, бо ще кохає його, і вигадуючи інші побрехеньки. Це примиряло його з моєю ненажерливістю, бо руйнацію, яку я там учинив, не вчинила б і куля. Коли подали олю, я за два ковтки знищив її мало не всю і з такою пожадливістю, що можна було подумати, буцім то й мавши страву вже між зубами я не був ще певний, чи з'їм її. Бог свідок, що склеп під Вальядолідським собором поглинає труп не швидше (для цього потрібні двадцять чотири години), ніж поглинав я їхні страви, бо обідав квапливіше, ніж надзвичайний кур'єр. Вони мусили звернути увагу на колосальні порції бульону, що їх я ковтав ураз; на те, як пильно чищу я свою тарілку; як переслідую кістки та нищу на них м'ясо. А коли вже казати всю правду, то в переміжках між стравами я напихав кишені шматками черствого хліба. Коли з столу прибрали, ми з ліценціатом одійшли в бік, і він почав говорити про визит з моєю допомогою до його коханої. Ми стояли біля вікна, і я, удаючи, ніби відповідаю комусь на вулиці, закричав: „Ви мене, сеньйоре? Зараз прийду“. Я попросив дозволу покинути їх на хвилину, і вони чекають ще й досі, що я подякую їм за хліб, який поїв у них, та перепрошу за розладжену компанію. З ліценціатом я зустрічався потім багато разів і завжди посилався на якісь перешкоди, мало важливі для цього оповідання.

Пішовши навмання, я добувся, нарешті, до Гвадалахарської брами і сів на лаву, які часто ставлять

біля дверей своїх крамниць купці. З волі божої, до тої ж таки крамниці незабаром підійшли дві дами з напівзавуальованими обличчями (з тих, що просять позичити їм грошей під заставу їхньої краси) у супроводі дуеньї та молоденького пажа, і спитали в крамаря, чи не має він якогось незвичайної роботи оксамиту. Я, щоб втрутися в розмову, зараз почав грати словами „третій“ і „лисий“¹ і не шкодував здорового розуму, Моє невимушене поведження навернуло їх на здогад, ніби я зв'язаний із тою крамницею, а що авантюрикові втрачати нема чого, то я пропонував їм, усе, чого вони хочуть. Вони манірились і казали, що не беруть нічого від незнайомих. Скориставшись з нагоди, я відповів, що вважаю за зухвальство нічого їм не запропонувати, і просив зробити мені ласку, дозволивши прислати їм у вечері з пажем кілька зразків матерій, одержаних мною з Мілану (і я показав на пажу, що стояв навпроти, чекаючи на свого пана, який зайшов до іншої крамниці, і тому був без капелюха). Бажаючи надати собі вигляду товариської й хорошого роду людини, я раз-у-раз скидав капелюх перед дворянами та високими урядовцями, що проходили повз нас, і, хоч не знав нікого з них, сипав компліменти, немов був близько з ними знайомий. З цього та ще з золотого, який я витяг (наче хотів подати жебракові, що просив милостини) вони зробили висновок, ніби я—великий пан.

Вечоріло: вони мали йти і, прощаючись, попередили, що пажу до них треба прислати тільки під секретом. На спомин і як милості, я попросив дати мені інкрустовані золотом чотки, що були на руці

¹ Гра слів: terciopelo — оксамит, tercero — третій, pelo — лисий.

в кращої з них; вони мали правити за гарантію, що завтра ми неодмінно побачимось. Та знову почала маніритись, і тоді я запропонував їм узяти від мене на заставу сто золотих і показати, де вони живуть. Сподіваючись згодом нагріти мене на більшу суму, вони відмовились узяти гроші, спитали мою адресу і попередили, що до них невільно заходити усякої пори дня, бо вони — значні особи.

Я пішов проводити їх вулицею Майор. На розі Каретас я вибрав найбільший і найкращий на мою думку будинок, коло якого стояла карета без коней, і сказав, що мешкаю тут, і що господар з каретою до послуг ім. Назвався я доном Альваро де Кордова і перед їхніми очима увійшов у парадні двері будинку. Пригадую також, що, коли ми відходили від крамниці, я дуже владно поманив рукою пажа, удаючи, ніби переказую комусь через нього почекати мене: на ділі ж я спитав, чи не служить він у мого дядька командора. Паж одповів, що не служить, і тоді я, як правдивий кавалеро, чемно привітав інших слуг.

Глупої ночі всі ми походились додому. Увійшовши, я застав у кімнаті солдата в лахмітті з проводничкою в руках. Її дали йому проводити покійника, і він приніс свічку з собою. Звався він Магасо і народився в Оліасі; був капітаном в одній комедії і бився з муринами в балеті. Розмовляючи з тими, хто повертався з Фландрії, він говорив, що бував у Хінах, а тим, що бували в Хінах, розповідав, що жив у Фландрії. Він любив розводитись про військові табори, але в них лише ганяв нужу; перелічував замки, а знав про них тільки з пісень. Він вставляв пам'ять дона Хуана¹), і я не раз чув,

¹ Дон Хуан Австрійський (1545—1578) — славетний полководець; уславився, між іншим, перемогою над турецьким флотом у баталії при Лепанті (1571).

як він говорив, ніби Луїс Кіхада, вшанував його своєю дружною. Розказував про турків та галіони¹ і називав на ймення багатьох полководців, знаючи про них лише те, що співають у піснях. Морського в нім було єдине, — що він любив брукву, і, оповідаючи про баталію при Лепанті, сказав, що Лепанто був дуже відважний мурин. Це дало нам кілька веселих хвилин.

Потім прийшов мій кампаньйон з розбитим носом і проваленою головою, весь у крові і страшенно брудний. Коли ми спитали про причину, дон Торівіо сказав, що пішов по суп до монастиря святого Єроніма і попросив собі повнішої порції нібито для якихось бідних і поважних осіб. Щоб дати її йому, зменшили пайку іншим жебракам. Ті зпересердя пішли назирці за ним і бачили, як мужньо в кутку за рогом уминає він обидві порції. Почавши з докорів за те, що він, аби добре напакуватись самому, позбавляє їжі інших, жебраки перейшли до крику, а від крику до ціпків, до синців та гуль на його бідолашній голові. Його атакували мисками і дерев'яною тарілкою завдали великої шкоди його носові, що нюшив швидше, ніж годилося. Йому відібрали шпаду. На зойки його вийшов воротар, але й той не міг утихомирити їх. Нарешті, сердешний брат наш, побачивши себе в такій небезпеці, запропонував: „я поверну те, що з'їв“. Та цього було замало, бо на нього гнівались головне за те, що він просив для інших, і не пишався своїм студентським званням.

— Гляньте на цього кругом пошарпанця, — кричав один студент, жебрак і паразит, — на цю дитячу ляльку, сумнішу, ніж у піст крамниця пиріжника,

¹ Галіон — старовинне еспанське й португальське трищоглове судно.

багатшого на дірки, ніж флейта, плямистішого, ніж сорока, бруднішого, ніж зшиток нот! І він насмілюється поділяти суп блаженного святого з людиною, що буде, мабуть, єпископом чи іншою якою високою особою! Я ж бакалавр Сігуенси!

Воротар, почувши, як один старенький говорив, що теж бере суп, хоча походить від Великого Капітана і має вельможних родичів, кинувся між них.

Там я їх і залишаю, бо мій компаньйон був уже далеко і вирятувався з скрути.

РОЗДІЛ III

Де оповідається про те саме до того моменту, як усіх завдали до в'язниці

Мерло Діас прийшов із намистом з кухлів та склянок на поясі. Коло кожного жіночого кляштора він просив у черниць дати йому напитись і, не боячись бога, привласнював посудину.

Дон Лоренсо де Педросо перевершив його, прийшовши в дуже гарному плащі, який він в одній більярдній обміняв на свій, що не захищав того, хто його носив, бо на нім не було ворси. Цей Педросо мав звичай знімати в більярдній свій плащ, немов збираючись грати, і вішати його поруч з іншими, а потім (не беручи участі в грі) ішов до вішалки, брав той плащ, що подобався йому найбільше, і заносив його. Працював він у кварталах, де було багато більярдних та кегельбанів.

Але все те показалось нічим, коли ввійшов дон Космос, оточений хлопцями. золотушними, прокаженими, хворими на пістряк, пораненими й однорукими. Він був шептун і лікував з допомогою хрестів та молитов, яких навчився в одній старої. Заробляв

цей стільки, як усі інші разом, бо, коли в того, хто приходив лікуватися, не випинався плащ, не бряжчали гроши або не кричало кілька каплунів, то хвороба його, виявлялося, була невигойна. Він спустошав половину королівства і примушував, як хотів, няти віри всьому, бо мав такий хист до брехні, що навіть помилково не казав правди. Він раз-у-раз згадував немовлятко Ісуса; вступаючи до когось у господу, завжди проказував молитву і закінчував її словами: „Хай дух святий буде довіку з вами“. Він носив із собою весь свій струмент обдурювання: чотки, бич, кінчик якогось, умазаний у кров з носа, немов випадково виглядав з-під його плаща. Чуваючись, він давав зрозуміти, ніби йому свербить під волосяницею, а не від нужі, і повсякчасний свій голод виставляв за самохитний. Він розповідав про перелешування і загадуючи за демона, неодмінно додавав: „хай бог боронить і визволяє нас од нього“; увіходячи до церкви, цілував землю; називав себе негідним, не підводив очей перед жінками, а спідниці їм підводив. Усіма цими штуками він так впливав на народ, що всі доручали себе йому, а це було однаково, як доручити себе дияволу, бо, буди грачем, він був ще й фахівець (так делікатно переробив він гідке слово „шулер“) Ім'ям божим свідчився він іноді марно, а подеколи в порожняву, бо мав дітей, і дві прочанки завагітніли від нього.

Потім прийшов, знявши великий шум, Поланко, і попросив дати йому торбу, крест, довгу фальшиву бороду та дзвоник. У такому вигляді він ходив увечері, приказуючи: „пам'ятайте про смерть і зробіть щонебудь для душ померлих“. Це давало йому великі заробітки. Побачивши відчинені двері, він увіходив до будинку і, коли не було свідків, і ніхто не перешкоджав йому, забирав, скільки міг піднести,

а коли там хтось був, дзвонив у свій дзвоник і голо-
сом покутника казав: „Пам'ятайте, браття“, і так далі.

Усі ці штуки та хитрощі я вивчив, поживши місяць серед них. Повернімось тепер до того дня, коли я показав їм свої чотки і розповів історію з ними. Хитрість мою дуже схвалювали, а чотки передали старій, щоб та продала їх, як зуміє. Стара ходила по квартирах, кажучи, що чотки належать одній бідній дівчині, яка продає їх, щоб не померти з голоду, і на кожен окремий випадок мала спеціальну вигадку та хитрість. Вона плакала на кожному кроці, перехрещувала на грудях руки, гірко зідхала і взивала всіх дітками. Поверх дуже доброї сорочки на ній була спідниця, спідня сукня, верхня сукня й плащ — з подертої верети одного її приятеля пустельника, що жив у горах поблизу Алкала¹. Вона керувала нашою бандою, давала поради й переховувала крадене.

Діаволові, який ніколи не забуває своїх вірних, заманулося зробити так, що, коли стара ввійшла одного дня до якогось помешкання продавати сукню чи якесь інше дрантя, господар продаваної речі впізнав свою власність, покликав альгвасила і той заарештував стару, що звалась мати Лебруска. Вона призналась у всім, розповіла, як та чим ми живемо, і сказала, що ми — лицарі грабунку.

Альгвасил залишив її у в'язниці, пішов до нас і застав там усіх моїх компаньйонів і мене разом з ними. З собою він притяг із півдванадцятки агентів поліції (катів, що ходять пішки), і вони повели наш шахрайський пансіон до тюрми, де наша дворянська гідність наражалась на велику небезпеку.

¹ Алкала́ лежить на рівнині, і поблизу неї ніколи пустельники не жили.

РОЗДІЛ IV.

Де описується в'язницю і те, що трапалося в ній до того часу коли стара вийшла з неї відбатожена, мої компаньйони— знеславлені, а я — виправданій.

На кожного з нас наділи по дві пари кайданів і закинули в підземелля. Дорогою туди, я використав гроші, що мав при собі, і видобувши дублон, сказав тюремникові:

— Вислухайте мене сеньйоре! Я хочу сказати дещо секретне вашій милості. — і показав йому ескудо. Побачивши монету він зараз же відвів мене на бік. — Благаю вашу милість зглянутися на порядну людину, — мовив я.

Потім я розшукав його руки, що, звиклі до таких даруночків, схопили двадцять чотири реали.

— Подивлюсь я, що то за хвороба, — сказав він, — і, якщо вона не серйозна, пошлю в підземелля.

Я зрозумів, що зазнав поразки, і відповів дуже смиренно. Мене він залишив нагорі, а моїх товаришів повели наниз, Я не розповідаю докладно про регіт, яким проводили нас на вулицях і зустріли у в'язниці. Підштовхуючи, вели нас пов'язаних — кого своїми плащами, кого без плащів; ми світили тілом, і всі бачили чорні та білі латки на наших убраннях. Один з агентів, неспроможний тримати когось за пошматований одяг, намагався схопити його за тіло, але не знайшов нічого, — такий той був схудлий з голоду. Інші залишали в руках поліцаїв уривки своїх курток і штанів, а коли зняли мотузку, якою ми були пов'язані, то з нею разом пішла й решта лахміття.

Коли настала ніч, мене поклали спати в спільній кімнаті; давши жалюгідну постіль. Дехто спав в усім тім, що мав на собі й у день; інші, роздягаючись,

єдиним духом скидали с себе все, що на них було. Дехто грав. Нарешті, двері зачинили на засув і погасили світло. Всі ми забули про наші кайдани.

В головах у мене стояла арестантська катеринка, і вночі мої компаньйони тільки й робили, що підбігали до неї та похащем бігли назад. Я чув шум і попервах (вважаючи його за грім) почав був христитися й прикликати святу Барбару, але, почувивши сморід, зрозумів, що то не справжнє grimotіння. Смерділо так, що я мусив уткнути носа в постіль. Нарешті, я змушений був просити, щоб посудину перенесли кудись інде, інакше вони матимуть зі мною серйозну розмову, і кинув пояс в обличчя тому, хто під той час користувався катеринкою. Він раптом схопився, перекинувши діжку, і розбудив тим усіх: Ми почали в темноті лупцювати один одного поясами, а сморідь пішов такий, що всі повставали. Знялася буча, начальник в'язниці, боячись, щоб не втік хто з його васалів, прибіг озброєний з усією своєю квадрією¹ і, одчинивши двері, почав розпитувати, що сталося. Всі обвинувачували мене, і я не міг виправдатись, хоч і посилався на те, що цілу ніч вони не давали мені заплющити очі. Тюремник, гадаючи, що я радше дам йому ще один дублон ніж дозволю посадовити себе в підземелля, скористався з цієї нагоди і звелів мені іти вниз. Я ж вирішив краще погодитись, ніж витратити дурні гроші, і був одпроваджений униз, де мене зустріли радісні й дружні виклики моїх приятелів.

Ту ніч я спав занедбаний. Нарешті, господь послав світанок, і нас вивели з підземелля. Ми гля-

¹ Квадрія — група осіб, що бере участь у бої биків і складається з тореадора, — пікадорів та бандерієрів; група осіб, які беруть участь у вській грі, що потребує певного числа учасників.

нули один на одного, і перше, що нам звеліли, було дати грошей на прибирання помешкання, інакше нам загрожували канчуки. Я дав шість реалів; мої ж компаньйони, не мавши нічого, були залишені там ще на одну ніч. Сидів у підземеллі один хлопець, сліпий на одне око, високий на зріст, вусатий, із сумним обличчям, з похилими від батожіння плечами. Заліза на нім було більше, ніж у Біскаї¹; дві пари кайданів і ланцюг при поясі. Звався він Хаян²; узято його за повітряні³ речі, і я гадав, що то були духала, якісь духові інструменти, або віяла. Коли ж його спитали, що саме з цих речей він украв, Хаян сказав, що прогрішився він з речами заднього порядку⁴. Я подумав був, що він має на оці якісь стародавні злочини, і тільки пізніше здогадався, що йшлося тут про чоловічу проституцію⁵. Він признався в цьому, і ми так боялися його, що носили ззаду ремініну з гвіздками, як нашійники в двірних собак, і ніхто в нас не насмілювався повертатись до нього спиною. Приятелював Хаян з так званим Робледо, на прізвище Трепадо. Той казав, ніби взято його за надмірне вільнолюбство, бо руки його брали все, що легко лежало. Батожили його більше, ніж поштарського коня, і всі кати випробували на нім своє вміння. На виду мав він стільки шрамів, що якби всі вони розкрилися, то Робледо зійшов би кров'ю. Він мав непарне число вух і видерті ніздри.

¹ У Біскаї — одній з трьох баскських провінцій Еспанії — видобувають найбільше заліза.

² Хаян (jaun) еспанською мовою значить — велетень.

³ Повітряні речі (cosas de aire) значить — дрібниці.

⁴ Злочин заднього порядку (pecado de atras). Atras значить — і ззаду, і передніше, давно.

⁵ В оригіналі йдуть далі кілька рядків, що не надаються до цензурного перекладу.

Товаришувало з ним ще четверо; злодії, немов леви на гербах¹, усі в кайданах і засуджені бути братами Ремові². Вони казали, що можуть пишатися службою своєму королю на морі і на суходолі. Важко повірити, з якою радістю чекали вони на від'їзд.

Засмучені тим, що мої компаньйони неспроможні платити контрибуцію, вони змовились полатати їм у ночі боки мотузкою, призначеною спеціально на це. Настала ніч. Нас примістили в найдальшій частині будинку і погасили світло. Я зараз же вмовстився під полом. Двоє з тих почали свистіти, а двоє інших били мотузкою. Бідолашні кавалеро, бачивши, що непереливки їм, так тісно стулили свої виснажені голодом, коростою та нужею тіла, що всі влізли в куток під полом, немов воша у волосся, або блощиці в ліжку. Дошки аж гули від ударів, а вони мовчали. Негідники, не чуючи зойків, покинули бити піл, а заходились кидати уламки цегли, камінці та грудки тиньку. Коли один з них улучив у тім'я донові Торівіо і розкраяв йому на два пальці череп, той став кричати, що його вбивають. Щоб ніхто не почув крику, негідники всі разом заспівали і зняли страшенний брязкіт своїми кайданами. Дон Торівіо, щоб краще сховатися, силкувався підлізти під сусідів, і кістки в них од напруги торохтіли, немов торохтьоло прокажених. Їхнє дрантя сконало; на своєму місці не лишилося й клаптика лахміття. Камінців та тиньку падало стільки, що невдовзі на голові названого дона Торівіо було більше гуль, ніж дірок на його подертому одязі. Не знаходячи ніякого захисту від гряди, який падав на нього, і

¹ Гра слів: garante значить — і той, хто краде, і той, хто дереться вгору (поза левів на багатьох гербах).

² Гра слів Remo — Рем, і remar — веслувати. Очевидно, то були люди, засуджені до роботи на галерах.

бачивши, що має померти мучеником (дарма що не був святий і не робив добрих діл), дон Торівіо попросив пустити його і обіцяв заплатити за це своїм костюмом. Нападники згодились, і він не зважаючи на протести товаришів, які ховалися за ним, через силу встав з проваленою головою і перейшов до мене. Мусіли дати таку саму обіцянку й інші, бо на головах у них було вже більше черепиці, ніж волосся. Вони запропонували сплатити за патент своїми костюмами, розраховавши, що краще залишатися в ліжку через цілковитий брак одягу, ніж через рани. На цю ніч їм дали спокій, а ранком звеліли роздягатися; але коли вони роздяглись, то виявилось, що з усього їхнього вбрання разом не можна було зробити й гнота на одну свічку.

Залишившись лежати, вони повкривались ковдрами, під якими раніше всі ганяли нужу. Незабаром ті ковдри почали даватися ознаки, бо згодніла воша безжально їла їх, сподіваючись добре поснідати цього ранку. Нещасні поскидали ковдри і, проклинаючи свою долю, почали роздирати себе нігтями.

Я вийшов тоді з підземелля, перепросивши, що зрікаюся їхнього товариства, бо пильно потребую зробити так; знов підшмарував трьома восьмиреаловими монетами руку нашого тюремника і довідавшись, котрий з секретарів суду вестиме мою справу, послав по нього вартового. Коли секретар прийшов, я відвів його до окремої кімнати, ознайомив з нашою справою і сказавши, що маю чимало грошей, попросив переховати їх та стати на захист нещасного ідальго, який через непорозуміння заплутався в таку злочинну історію.

— Повірте, ваша милість, — одповів він (схопивши свою принаду), — що тут усе залежить од нас,

і коли до нас потрапить якась непорядна людина, то її може спіткати велике лихо. Я задурно послав на галери більше народу, ніж є статей у законах, Покладіться на мене, і я витягну вас звідси цілого й неущкодженого.

З цим він пішов, але від дверей повернувся, щоб попросити в мене дати щонебудь симпатичному Дієго Гарсія — альгвасилові, якому годилося б затулити рот срібною цуркою, та якомусь еще доповідачеві, щоб допомогти йому проковтнути весь пункт з обвинуваченням мене.

— Доповідач, сеньйоре мій, — пояснив секретар, — може звести з світу людину лише тим, що насупить брови, піднесе голос чи тупне ногою, щоб звернути на себе увагу алькальда, який (і так буває здебільшого) думає про щось зовсім інше.

Я зрозумів, додав ще п'ятдесят реалів, а він на подяку порадив мене наставити комір плаща, дав ще рецепт, як уникнути простуди, сидячи в тюрмі, і, нарешті, сказав:

— Не журіться. Вісім реалів начальникові—і матимете всі полегшення. Ці люди бувають добродішні тільки задля свого власного інтересу.

По його відході я дав тюремникові ескудо, а той зняв з мене кайдани і дозволив перейти до його помешкання. Він мав дружину — справжнього кита — і дві доньки-діаволиці, які, дарма щоб були потворні та дурні, жили дуже весело.

За мого перебування в них, тюремник (звали його Бландонес де Сан Пабло — хрищеного імені його не знаю; а дружину — донья Анна Мораес) прийшов якось вечеряти дуже роздратований. Він ледве переводив дух і не хотів навіть їсти. Донья Ана, угадуючи якусь велику неприємність, підійшла

до нього і так надокучала своїми запитаннями, що він, нарешті, сказав;

— А що, як цей негідник і злодюга Альмендрос, апосентадор¹ говорячи зі мною про комірне, назвав вас нечистою?

— А хіба ж він знімав з мене спідниці, той мерзотник? — скрикнула вона. — Свідчуся життям своїх предків, ти не мужчина, якщо не вискуб йому його поганої бороди. Чи не покликати його слуг, щоб вони почистили мене? Хвалити бога, — удалась вона до мене, — я не можу назвати себе жидівкою, як він; усі знають, що з тих чотирьох реалів, які він коштує, два од злодіїв, а решта десять мараведисів — од єврея. Слово честі, сеньйоре Пабло, якби я почула таке від нього, я нагадала б йому про хрест святого Андрія на його плечах².

— Замовчить бо, жінко, — промовив тюремник, — і не плутайте. Він назвав вас нечистою не тому, що вважає вас за свиню, а тому, що ви їсте свинину.

— Він, виходить, сказав, що я єврейка? І ви так спокійно про це говорите? Це так захищаєте ви честь доньї Ани Мораес, доньки Естефанії Рубіо й Хуана Мадридського, про що знає бог і всі?

— Як? — перебив я. — Ви донька Хуана Мадридського?

— Хуана Мадридського з Ауньйона, — відповіла вона. — Свідчуся богом, той хто каже таке, — жид, шльондра і носить роги.

— Хуан Мадридський, сеньйоре, — мовив я — хай легко живеться йому в небесах, був брат у перших

¹ Апосентадор (aposentador) — доглядач помешкань у будинку; той, хто розподіляє їх.

² На плечі вбрання засуджених інквізицією до спалення нашивали хрест з червоної матерії.

мого батька. Я покажу тому апосентадорові, хто він такий і на що заслуговує, і, вийшовши з в'язниці, змушу цього падлюку сто разів одмовитись від своїх слів. У мене в маєтку є грамота на них обох, писана золотими літерами.

Всі дуже зраділи новому родичеві, а надто історії з грамотою, якої в мене ніколи не було, і про яку я досі не знав нічого. Чоловік почав докладно розпитувати мене про нашу порідненість, а я, щоб не вбрехатися, удавав ніби лютую, кляв та лаявся. Тоді вони стали заспокоювати мене, просячи не говорити й не думати більше про це, а я час од часу вибухав покликами: „Хуан Мадридський! Я навчу таки шанувати його!“, або „Хуан Мадридський старший! Батько його одружився з Аною де Асеведо, гладухою!“ і хвилину якусь мовчав.

У наслідок цього наглядач годував мене в себе і дозволив ночувати, а симпатичний секретар (на його прохання та підкуплений моїми грошима) улаштував так, що стару повезли на чудовому старому довговухому коні, якого вели за гнуздечку. Попереду йшли і співали пісень, називаючи її злодійкою, а кат іззаду пестив її боки канчуком, як наказали панове в судових убраннях. Далі їхали всі мої компаньйони, з відкритими шиями і без капелюхів. Їх везли на ганьбу, але сором вони залишили позаду. Їх заслали на шість років, а мене виправдали завдяки чесності секретаря й доповідача, який читаючи про мою провину, змінив тон, говорив тихо, проминав фрази і ковтав цілі параграфи.

РОЗДІЛ V

Як я оселився в готелі, і яке нещастя спіткало мене там

Вийшовши з в'язниці, я опинився сам і без друзів. Мене, правда, сповістили, що мої приятелі вирушили до Севільї коштом громадської благодійності, але я не захотів піти слідом за ними, а поклав оселитися в готелі. Там я знайшов біляву й з білою шкірою дівчину, спостережливу, веселу, сміхотливу, кокетну та вертку. Вона трохи шепелявила, боялась мишей і величалася своїми руками. Щоб усі бачили їх, вона безперестанку здіймала нагар з свічок та різала за столом страви. Ідучи вулицею, вона показувала, який кому належить будинок; у церкві завжди сиділа, схрестивши на грудях руки; у гостинній їй безперестані доводилось виймати з зачіски шпильку; якщо вона гуляла в якусь гру, то тільки в піспіриганью¹ щоб показувати свої руки, і, не мавши ніякої охоти, раз-у-раз позіхала, щоб показати зуби та перехристити рота. Одне слово, вона прибрала до рук увесь будинок і надокучила ними навіть своїм батькам.

Улаштувався я в цім будинку дуже добре, бо в нім була завжди чиста білизна і всього трое пожилеців: я, один португалець та один каталонець. Прийняли мене вельми гостинно. Дівчина здалася мені непоганою розвагою, і я вважав за зручне жити в одному будинку з нею. Я знаджував її, розповідав історії, які, на мою думку, мали потішати її, приносив різні новини, хоча б їх і не було в дійсності; нарешті, робив їй силу послуг, що не коштували мені нічого. Я розказав їй і її матері, що я — чак-

¹ Гра, які полагав в тім, щоб ущипнути руку свого партнера.

лун, знаю некромантію¹, зможу, коли схочу, зробити так, що всім здаватиметься, ніби їхній будинок завалюється або горить, і ще багато подібних дурниць, а вони їм вірили, такі були довірливі. Кінець-кінцем, я здобув собі її симпатію, але не любов, бо вдягався не так, як годилося б, і хоч доглядач в'язниці (до якого я вчащав на подяку за хліб-сіль, що мав від нього) і поліпшив трохи мій костюм, а все ж він не досить прикрашав мене.

Щоб мене мали за багатиря, з чим я нібито крився, я просив приятелів приходити розпитувати про мене під той час, як мене не було вдома. Один з них питався про сеньйора дона Раміро де Гусман (ім'я, яке я прибрав, бо друзі переконали мене, що змінити ім'я не важко, але дуже корисно). Він поясняв, що той дон Раміро — велика ділова людина, вельми заможна і приїхав до Мадриду вмовлятися про якісь справи з королем. Господарі не впізнали мене в цій особі і одповіли, що тут мешкає звичайний дон Раміро де Гусман, більше пошарпаний, ніж заможний, маленький на зріст, негарний з обличчя і бідак.

— Це ж він і є — сказав мій посланець, — і я не просив би в бога більшого, як дати мені стільки, скільки він має на рік прибутку поверх двох тисяч дукатів.

Він наказав їм ще кілька побрехеньок, страшенно здивував їх, а прощаючись, передав через них вексель (фальшивий) на дев'ять тисяч ескудо і доручив просити мене акцептувати його. Мати з донькою повірили в моє багатство і вирішили одружити мене з дівчиною. Коли я, удаючи, ніби не знаю нічого, прийшов додому, вони передали мені вексель і сказали:

¹ Ворожіння на трупах.

— Гроші та кохання важко сховати, сеньйоре доне Раміро! І навіщо ваша милість, знаючи нашу до вас прихильність, криєтесь від нас?

Удаючи, ніби я дуже невдоволений, що мені залишено той вексель, я промовчав і пішов до себе в кімнату.

Цікаво було бачити, як, повіривши в моє багатство, почали вони казати мені компліменти. Вони вітали кожне моє слово. не знаходили нікого кращого за мене. Бачивши, що вони схопили вже принаду, я освідчився дівчині, а вона була вщасливлена цим і наговорила мені тисячу лесток. Одної ночі, щоб змусити їх ще більше вірити в моє багатство, я замкнувся у себе в кімнаті, відделеній від їхньої тоненькою перегородкою, і, взявши п'ятдесят ескудо, рахував їх стільки разів, що вони налічили шість тисяч. Більше їм не було чого й бажати, і тепер вони думали лише про те, щоб слугувати та догоджати мені.

Португальця звали сеньйор Васко де Менесес, кавалеро де Картілья, тобто лицар ордену Хреста, і він носив жалобного кольору плащ, черевики, маленький комір та величезні вуса. Він палко кохав донью Беренгелу де Ревоledo (так звали дівчину) і, сидячи та розмовляючи з нею, зідхав більше, ніж святенниця під час казання постом. Він жахливо співав і цілі дні понтирував з каталонцем — найжальгіднішим і найсумнішим створінням божим. Обідав він що три дні і годувався хлібом таким твердим, що навряд чи вкусив би його й злоріка. Він видавав себе за безстрашного, і, щоб бути справжньою куркою, йому бракувало тільки вміння нести яйця, бо він надзвичайно пиндючився¹⁾ Бачивши, як

¹ Гра слів: *sacarcar* значить буквально — кудкудакати.

швидко поступав я наперед, обидва почали говорити про мене казнащо Португалець казав, що я вошивий, шахрай, пошарпанець; каталонець називав мене боягузом і падлюкою. Я знав усе це, інколи навіть чув, але не мав охоти відповідати. Нарешті, дівчина стала розмовляти зі мною і приймати від мене записки. Починалися вони звичайно: „цю сміливість, ваша божественна врода...“ далі я казав, що палаю, мучусь, хочу бути її рабом, і замість підпису малював прошите стрілою серце. Врешті, ми перейшли на „ти“, а одного дня (щоб підтримати мою високу гідність) я найняв мула і, змінивши голос та перебрившись, під'їхав до готелю й спитав про себе самого, цікавлячись, чи тут живе сеньйор дон Раміро де Гусман, власник Вальсерадо та Велорте. Дівчина відповіла, що в них дійсно мешкає такий кавалеро, невеличкий на зріст. Переконавшись з цієї ознаки, що то—я, я попросив переказати йому, що Дієго де Солорсано, колишній управитель його маєтків, прибувши до Мадриду по гроші з орендарів, приходив поцілувати йому руку. По цих словах я поїхав, а за хвилину з'явився додому в своєму спражньому вигляді.

Зустріли мене як найрадісніше і, питаючи, чому я приховав, що маю маєтності у Вальсерадо та Велорете, переказали дане їм доручення. Це остаточно вразило дівчину. якій кортіло мати багатиря-чоловіка, і ми вмовились, що о першій уночі я прийду побалакати з нею в коридорі, який закінчувався піддахом, куди виходило вікно її кімнати. Та діавол, що завжди пильнує, втрутився в цю справу. Бажаючи скористуватися з такої нагоди, я вночі вийшов у коридор, а коли вилазив з нього на дах, послизнувся й упав на дах будинку сусіди — секретаря суду — та так нещастливо, що потрощив усі черепиці, які відбилися на моїх ребрах.

Шум розбудив половину дому. Мешканці подумали, що то — злодії (люди їхньої професії за них лише й мріють), і полізли на дах. Побачивши це, я хотів був сховатись за димарем, але тим тільки збільшив підозру, і секретар, двоє його слуг та його брат вибили мене ломаками і зв'язали перед очима моєї дами, не давши мені часу сказати, хто я. Дівчина ж тільки сміялася, бо я говорив їй, що вмію чарувати, і їй здавалося, ніби все це я зробив жартома. Отже вона весь час пропонувала мені на мигах знятись у повітря, гадаючи, що цього буде досить. Під ударами кулаків та ломак я почав репетувати, а вона все сміялася.

Секретар зараз же заходився складати протокол і, почувши брязкит ключів у моїй кишені, записав їх, як відмикачки, хоч ясно було, що то зовсім не вони. Коли я назвав себе доном Раміро де Гусман, він вибухнув реготом. Смутний (бо мене вибито ломаками в присутності моєї коханої і заарештовано без ніяких причин), і не знав, що робити. Я впав навколюшки перед секретарем, благав його ім'ям милості божої, але ні те, ні те не допомогло, і він не пустив мене.

Усе це відбувалось на даху, і я зрозумів, що на цім світі можна давати брехливі свідчення про що завгодно, навіть про черепиці. Потім мене спустили вниз через дахове вікно, і я потрапив у кімнату, що правила за кухню.

РОЗДІЛ VI

Де розповідається про те саме та про інші пригоди

Цілу ніч не склепив я очей, думаючи про свою щербату долю і вбачаючи нещастя не в тім, що потрапив на дах, а в тім, що опинився в жорстоких,

нелюдських руках секретаря суду; згадуючи ж про відмикачки, знайдені нібито в моїй кишені, та про списані ним з цього приводу аркуші паперу, я зрозумів, що ніщо не виростає так, як злочин під владою судового секретаря.

Ніч я провів за укладанням планів. Іноді мені спадало на думку благодати секретаря ім'ям ісусовим, але, пригадавши, що ті писарчуки зробили з Христом за його життя, я не наважився¹. Багато разів намагався я розв'язатись, але він зараз же чув це і приходив перевірити зашморги, бо більше дбав поставити мене до суду, ніж я хотів звільнитися. Ще тільки почало розвиднюватись, а він уже вдягся і, коли в будинку встали лише він та свідки, узяв мотузку і заходився знову латати мені боки, картаючи за крадіжку з проречністю людини, яка на цім добре знається. Справа стояла так — він давав мені прочухана, а я майже вирішив уже дати йому грошей (вони найкраще шліфують подібні діаманти) — коли, спонукані проханнями моєї милої (що, бачивши, як я впав, і як мене лупцюють, зрозуміла, що то не чарівництво, а нещастя), ввійшли до нас каталонець і португалець. Почувши, як вони розмовляють зі мною, секретар суду миттю видобув перо і зібрався був допитувати й їх як моїх співучасників.

Цього португалець не міг стерпіти і трохи нечемно пояснив йому, що він і сам — благородний ідальго з двірських свого короля, а я — людина дуже хорошого роду, і тримати мене зв'язаного — підлота. Вони заходились розв'язувати мене а секретар почав кричати, що йому чинять опір, і на допомогу

¹ Гра слів: *escribano* — секретар суду, а *escriba* — писар і книжник. Натяк на засудження Христа книжниками.

йому прибігли двоє його слуг (щось середнє між поліцаями і помічниками судового пристава), які зараз же потолочили ногами свої плащі, подерли на собі коміри (це вони звичайно роблять, щоб показати, ніби їх били кулаками) і стали просити ласки королівської. Нарешті, мене розв'язали, і секретар, переконавшись, що допомогти йому ніхто не може, сказав:

— Зі мною, свідчуся богом, робити такого не можна, і якби ваші милості не були тим, що ви є, вам це коштувало б дорого. Задовольніть же оцих свідків і упевніться, що я дію без ніякого інтересу.

Я зараз же збагнув, у чім справа, витяг із кишені і дав їм вісім реалів. Хотілося мені повернути їй удари, якими мене частовано, але це значило б визнати, що я їх дістав, а тому я відмовився від такої думки і пішов разом із моїми приятелями, дякуючи їм за своє визволення. Обличчя мое було все в синцях, а плечі були дещо невдоволені киями.

Каталонець багато сміявся і радив дівчині по-братись зі мною всуперечь прислів'ю, бо я мовляв, дістану тоді спершу киї, а вже потім роги, а не навпаки. Поводився він зі мною, як з людиною вибитою й відлупцьованою. Всі ці натяки глибоко ображали мене. Скоро я вступав до них у кімнату, як знімалась розмова то про киї, то про різки, то про палі. Отак переслідуваний і кривджений, змушений раз-у-раз червоніти, почав я обмірковувати проект покинути цю господу і, щоб не сплатити кількох реалів за харчування, постіль та за помешкання і взяти з собою свої речі, умовився з ліценціатом Брандалагасом, родом з Орнійосу, та з двома його приятелями, що вони якось увечері прийдуть забрати мене. Призначеного дня вони з'явилися, сказали господарці, що прийшли від інквізиційного трибу-

налу, і що тут потрібна таємниця. Всі перелякались, бо я ж говорив їм, ніби я некромант. Коли брали мене, всі мовчали; коли ж почали забирати мої речі, господарі попросили залишити їх, як заставу за мої борги, але їм одповіли, що тепер це належить інквізиції. Тут уже ніхто й пари з рота не пустив. Вони дали мені вільно вийти і сказали тільки, що завжди цього боялися. Каталонцеві та португальцеві вони розповіли, ніби по мене приходили демони; ніби в мене був мій хатній демон, і коли я рахував гроші, то це лише здавалося так; насправді ж ніяких грошей там не було. Всьому цьому ті повірили, а я забрав із собою свої вбрання й гаманець.

Порозумівшись із моїми визвольниками, я поклав перебратися в модний костюм, надіти високий комір і найняти лакея або двох пажів, на що тоді була мода. Приятелі підохочували мене, указуючи користь, яку я матиму з свого заможного вигляду, в разі захочу вигідно одружитись, що часто траплялося в столиці, і обіцяли допомогти знайти підходящу партію. Мені аж кортіло впіймати на гачок дружину, і я пристав на їхні вмовляння.

Я відвідав силу аукціонів і придбав собі весільні убори. Я знав, де наймають коні, і з першого ж дня, сів немов на рожен, на одного з них, а лакея не знайшов. Тоді я поїхав на вулицю Майор і спинився перед крамницею збруї, неначе розглядаючи її.

Невдовзі до крамниці підїхали два вершники і спитали мене, чи не збираюсь я купити виставлену там оздоблену сріблом зброю. Я скористався з нагоди і затримав їх на хвилину силою компліментів. Нарешті, вони сказали, що їдуть розважитись на Прадо, і запропонували мені товаришувати їм, якщо я не проти їхньої компанії. Я попросив крамаря направити до Прадо двох моїх пажів і лакея, коли

вони підійдуть туди, описав йому їхні лівреї примістився поміж вершниками, і ми рушили. Я спостеріг, що ніхто, бачивши нас, не міг би сказати, ні чії були пажі та лакеї, що супроводили нас, ні хто з нас не мав їх. Я повів мову про карусель у Талавері та про одного з своїх коней, що скидався на порцелянового, і похвалявся строкатим ступаком, якого мені мали привести з Кордови. Зустрівши якогось пажа та лакея з конем, я неодмінно зупиняв його, розпитував, кому належить цей кінь; указував на його ганджі і довідувався, чи не продажний він. Потім я просив проїхатись на нім передо мною і, хоч який він був бездоганний, завжди знаходив у нього якунебудь ваду і давав поради, чим виправити її. Далі забажалося дати мені багато відповідних нагод, і мої супутники дивувалися і, здавалось мені, питали один в одного: „хто цей коновід?“. То були люди вельможні, бо на грудях в одного я вгледів орденську стрічку, а в другого — ланцюг з діамантами. Я пояснив їм, що шукаю добрих коней для себе і для свого брата в перших, з яким збираюсь їхати на одне свято. Так добулися ми до Прадо, де я витяг ноги з стремен, закинувши плащ на плечи і тримаючи капелюх у руці. Всі дивилися на мене. Дехто казав: „десь бачив я його пішки“; інший говорив: „добре тримається шельма“. А я вдавав, ніби не чую нічого, та їхав собі далі.

Дорогою ми наздогнали екіпаж з дамами, і супутники запропонували мені розважитись трохи. Я поступився їм тим боком, де сиділи молодші, а сам підїхав до матері й тітки. То були веселі старі: одна років під п'ятдесят, а друга трохи молодша. Я наказав їм силу ніжностей, і вони з приємністю слухали мене, бо немає такої старої жінки, яка мала б стільки років, скільки в неї зарозумілості.

Я просив дозволу зробити їм якийнебудь подарунок, а коли спитав, хто такі ті дами, вони відповіли, що — дівчата; та це можна було помітити й з їхніх розмов. Як годиться; я сказав, що хотів би бачити їх влаштованими так, як вони на те заслуговують, і слово „влаштовані“ дуже припало їм до вподоби. Потім дами спитали, що поробляю я в столиці, і я відповів, що втік сюди від батька з матір'ю, які хочуть силоміць одружити мене з негарною й незначною жінкою, бо в неї великий посаг.

— А я, сеньйори, волю мати дружину з білою шкірою, а не заможну єврейку. Мій майорат, хвалити бога, дає мені до сорока тисяч дукатів ренти і вигравши судовий процес, я не потребуватиму більше нічого.

— І як це мені до серця, сеньйоре, — похопилась схвалити мене тітка. — Дружіться тільки з жінкою хорошого роду і з такою, що подобається вам. Запевняю вас, що, хоч я й не богата, але досі не хотіла віддавати заміж своєї небоги (дарма що їй випадали й заможні партії), бо не було нікого гідного її. Вона щоправда, бідна, і посагу за нею тільки шість тисяч дукатів; зате щодо крові, то нікому ні в чім не поступиться.

— Цьому я охоче вірю, — сказав я.

Тут дівчата перебили розмову, попросивши моїх друзів почастувати їх якоюнебудь закускою. Ті перезірнулись і змінились на виду. Скориставшись з нагоди, я висловив жаль, що не маю на похваті пажів, яких міг би послати додому по кілька ящиків з їстівним, що були в мене там. Мені подякували, і я попросив їх на завтра до загородньої королівської дачі, куди пообіцяв прислати холодних закусок. Дами погодилися, сказали мені свою адресу, спитали в мене мою, далі екіпаж їхній од'їхав, а я

з компаньйонами попрямував додому. Моя гостинність щодо частування сподобалась їм, і, щоб чимнебудь виявити свою до мене симпатію, вони запросили мене повечеряти з ними того вечора. Я змусив їх попросити себе ще, хоч і не довго, і повечеряв у них, посилаючи час од часу шукати моїх слуг і присягаючись вигнати їх з дому. Коли пробило десяту, я сказав, що маю йти на любовне побачення, і попросив пустити мене. Прощаючись, ми умовилися, що зустрінемося завтра ввечері на загородній дачі.

Я повернув коня його власникові і повернувся додому, де застав своїх товаришів за грою в карти. Я розповів їм про свою пригоду та про нашу умову, і ми вирішили будь-що послати туди закуски й витратити на них двісті реалів, а тоді лягти спати. Признаюся, що цілу ніч я не міг заснути, бо сушив собі голову тим, що маю робити з посагом. Найбільше турбувало мене питання — придбати на нього будинок чи віддати гроші на проценти; і я не знав що буде краще та зисковніше для мене.

РОЗДІЛ VII

Де оповідається про дальші події та видатні нещастя

Настав день, і, прикинувшись, ми почали клопотатись про слуг, посуд та закуски. Тим що гроші мають властивість порядкувати усім, і нема нікого, хто не поважав би їх, мені пощастило кінець-кінцем, дійти згоди з буфетником одного пана, який дав мені посуд і обіцяв слугувати сам разом з трьома іншими слугами. День я витратив на готування, а надвечір найняв гарненького коника і призначеної години поїхав на королівську дачу. Я напхав за пояс силу паперів та розписок і, розстібнувши шість

гудзиків куртки, показував, що їх повно і в її кишенях. Коли я прибув на дачу, там були вже й дами, і кавалеро. Прийняли вони мене з великою любов'ю, а кавалеро навіть називали мене на „ви“ на знак фамільярності¹. Я сказав, що звать мене дон Феліпе Трістан, і цілий вечір тільки й мови було, що за того дона Феліпе. Я почав з того, що розповів, як, заклопотаний службою королівською та своїми справами з майоратом, боявся запізнитись на побачення і попросив їх зараз же сідати до вечері.

Тут з'явився буфетник з усім своїм такелажем, посудом та хлопцями, і всі (зокрема й дами) тільки дивились на мене та мовчали. Я звелів готувати вечерю в альтанці, а ми тим часом пішли до ставів. Старі заходились казати мені компліменти, а я, нарешті, мав щастя розглянути обличчя дівчат, бо ніколи відтоді, як бог створив мене, не випадало мені бачити нічого кращого за ту, на яку я накидав шлюбним оком: білява, з рожевим кольором обличчя, білою шкірою, маленьким ротом, густими, дрібненькими зубами, гарним носом, зеленими, красиво прорізнаними очима, висока на зріст з гарними рученятами і трохи шепелява. Не погана була й друга, але вона трималась невимушеніше і здалася мені децю довгоносою.

Ми одвідали стави і з розмов я переконався, що моя гадана наречена за часів Ірода наражалась би на небезпеку — така була вона наївна і не знала нічого. Та мені потрібна була дружина не для порад і не для сміху, а щоб спати з нею. Якщо вона не гарна і розумна, то спати з нею — однаково, що спати з Аристотелем чи з Сенекою або з книгою.

¹ Звичайна формула оклику в еспанців — Usted, тобто ваша милість. (Скорочене Vuestra merced).

Я хочу, щоб вона вміла краще дратувати. Ця думка розважила мене. Коли ми підходили до альтанки, я зачепився за трельяж коміром і трохи розірвав його. Дівчина зараз же підбігла, зашпилила його срібною шпилькою, а мати сказала, щоб завтра ж я прислав комір до них, і донья Ана (так звали дівчину) полатає мені його. Все було чудово і гарно і холодні закуски, і овочі і солодоші.

З столу вже прибрали, коли я побачив, що до нас іде садом якийсь кавалеро в супроводі двох слуг, і, коли найменше того сподівався впізнав у нім мого милого донна Дієго Коронеля. Наблизившись до мене і знявши розмову з жінками, що їх він називав кузинами, дон Дієго раз-у-раз обертався й пильно розглядав мене. Я саме говорив щось буфетникові, а двоє кавалеро, що були його приятелі, жваво розмовляли з ним. Як я довідався згодом, він спитав у них моє ім'я, а ті відповіли, що я — дон Феліпе Трістан, дуже благородна й заможна людина. Він, я бачив, перехристився, а потім перед очима всіх підійшов до мене і сказав:

— Даруйте мені, ваша милість, але, свідчуся богом, доки я не дізнався, хто ви, я весь час вважав вас за іншу особу. Ніколи не бачив я нікого такого подібного до одного із слуг, що мав я у Сеговії, який звався Пабло і був син тамтешнього цилюрника.

Всі багато сміялись, а я, додаючи всіх зусіль, щоб, почервонівши, не зрадити себе, висловив бажання подивитись на людину, надзвичайна схожість з якою дала мені безліч знайомих.

— Ісусе!—скрикнув дон Дієго.—Та не тільки схожість. Зріст, розмова, маніри., щось неймовірне. Запевняю вас, сеньйоре я ніколи не бачив нічого подібного.

Тут старенькі — мати з тіткою — сказали, що такий вельможний кавалеро не може бути схожий

на якогось злодюжку і, щоб відсунути від себе будь-яку підозру, одна з них промовила:

— Я дуже добре знаю сеньйоре дона Феліпе, бо він, на прохання мого чоловіка, гостинно приймав нас в Оканьї.

Я зрозумів її намір і відповів, що єдине моє бажання було і є — служити їм, скільки моїх сил і скрізь, де можна. Дон Дієго запевнив мене в своїй відданості, просив пробачити, що образив, узявши мене за сина голяра, і додав:

— Ви не повірите, ваша милость. Його мати була відьма, батько його — злодій, дядько — кат, а він сам — найбільший негідник і найрозпусніша в світі божім людина.

Що мусів я відчувати, коли мені у живі очі казали такі ганебні речі? Я, хоч і приховував це, був немов на жаринах.

Заговорили про те, щоб вертатися до міста. Я і ті двоє кавалеро попрощалися з рештою товариства і поїхали верхи, а дон Дієго сів у екіпаж з дамами. Дорогою він розпитував про вечерю і про знайомство зі мною, а мати з тіткою пояснили, що я — спадкоємець великого майорату, який дає багато дукатів ренти, і хочу одружитись з Анікою. Вони просили дона Дієго зібрати відомості про мене і пересвідчитись, що я не тільки пристойна, ба й почесна для всього їхнього роду партія.

За такими розмовами вони доїхали до самого свого дому на вулиці Ареналь, у кварталі сен Феліпе, а ми, як і вчора, поїхали до моїх приятелів, які, бажаючи облупити мене, запропонували мені пограти з ними. Я зрозумів їхній намір, а проте — згодився. Далі карти (фальшовані); я спершу програв, налагодився був іти, а тоді виграв у них триста реалів і з цією сумою, попрощавшись, попрямував

додому. Там я застав моїх товаришів — ліценціата Брандалагаса та Перо Лопеса, що практикувались шахраїти в грі у кості. Я розповів їм, що потрапив у сутужне становище, а вони розважали мене й радили і знаку не давати цього і ні в яким разі не відмовлятися від моїх претензій.

Тоді ж таки ми довідались, що в сусіднім будинку, в аптекаря, грають у ландскнехт. Я добре розумівся на цій грі, бо мав великий досвід та хист до неї, і ми вирішили піти туди вбити когонебудь (тобто поховати чийсь гаманець). Приятелів своїх я вирядив наперед, і вони, увійшовши в помешкання, спитали, чи не хоче товариство пограти з ченцем-бенедиктинцем, який допіру прибув до столиці лікуватися, спинився в свого кузена і привіз із собою багато реалів та ескудо. Всім зажеврили очі, і вони закричали:

— Хай брат іде сюди, і час йому добрий.

— Людина, дуже поважана в своїм ордені, — мовив Перо Лопес, — а що він тепер тимчасово вийшов з нього, то йому хочеться розважитись і головне — поговорити.

— Хай приходить і робить що хоче.

— А щодо таємниці... — почав був Брандалагас.

— Та не розводьтеся більше, — перебив йому мову господар.

Тепер боятись не було чого, бо брехні повірили. Коли мої помічники повернулися, на моїй голові був уже відповідний убір, а на мені — чернече вбрання (що з певної нагоди потрапило мені якось до рук) та окуляри, Моя підстрижена борода не стояла нам на заваді.

Я ввійшов дуже скромно, сів, і гра розпочалася. Вони грали добре і були троє проти одного, але пошилися у дурні всі троє, бо я, знаючи більше за них, діяв так, що за три години забрав у них понад

тисячу реалів. Годі я поклав карти, попросився з ними, прикликавши на них благословення боже, і просив не почувати себе скандалізованими тим, що я граю в карти, бо то була тільки розвага, не більше.

Решта (які програли все, що мали) кляли в усіх чортів; я попросився, і ми пішли. Додому ми повернулися о півпершій і, поділивши виграш, полягали. Це до певної міри примирило мене з учорашніми нещастями, і ранком я подався шукати коня, але не знайшов жадного найманого, і це довело мені, що таких, як я, було багато, бо ходити пішки здавалося непристойним. Коло святого Феліпе я зустрів лакея з конем якогось адвоката, що сам пішов до церкви послухати месу, а коня свого доручив доглядати слугі. Я дав лакаєві чотири реали, щоб він дозволив мені, поки пан буде в церкві, проїхати разів зо два Асенальською вулицею, де мешкала моя дама. Слуга погодився, я сів на коня і двічі проїхав сюди й туди, але донья Ана показала лише на третій раз. Уздрівши її, я, дарма що не був добрим їздцем і не знав норови тварини, захотів покрасуватись перед дівчиною: двічі хвисьнув коня прутом і натягнув віжки, після чого той став цапа, вихонув задом, помчав учвал і скинув мене в калюжу. Опинившись у такому становищі, оточений діворою, що поназбігалась звідусіль, і бачивши перед собою даму свого серця, я почав лаятись:

— О, курвин сину¹, хай би тебе дідько забрав! Досить уже такого неробства! Мене попереджали про твої штуки, але я затявся і хтів перемогти тебе.

В цей час до мене підійшов лакей з конем, і я знову сів на нього, коли зацікавлений шумом з'я-

¹ Тих часів цей вираз (*hijo de puta*) був досить уживаний і в присутності дам.

вився у вікні дон Дієго Коронель, що жив у будинку своїх кузин. Я аж змінився на виду, побачивши його, і на запитання чи не скоїлось мені чогось, одповів йому, що все гаразд, хоч насправді забив собі ногу. Лакей просив мене зійти з коня, бо незабаром його пан мав вийти з церкви та їхати до королівського палацу. Я — такий нещасний, що, поки розмовляв з ним, десь іззаду вихопився той адвокат і впізнавши свою шкапу, накинувся на лакея з кулаками, голосно лаючи його за те, що він позичає коня казна кому; але найгірше, що, повернувшись до мене і згадуючи бога, адвокат зажадав, щоб я зараз же злазив з коня.

Все це відбувалося перед очима моєї дами й дона Дієго. Жадна відбатожена людина ніколи не зазнавала такого сорому. Я був дуже засмучений і цілком підставно, бо за такий короткий час зі мною скоїлося два нещастя. Але доводилось таки злазити на землю. Адвокат сів у сідло і поїхав своєю дорогою, а я щоб виправдатись хоч трохи, зняв розмову з доном Дієго, пояснюючи йому з вулиці:

— За життя мого не випадало мені їздити на такій поганій тварині. Тут у кварталі Сен Феліпе є в мене буланій кінь, страшенно гарячий і дуже баский. Я розповідав, як муштрую його і змушую зупинятися, а мені сказали, що з одним конем (саме цього ліценціата) і я не впораюсь. Я захотів спробувати. Ви не можете собі уявити, які в нього тверді стегна, і це просто диво, що на такому нікчемному сідлі я не забився на смерть.

— І дійсно диво, — погодився дон Дієго. — Але ви, здається, забили собі ногу?

— Вона й справді поболює мені, — сказав я — і я піду, пошукаю свого коня та поїду додому.

Дівчину таке пояснення цілком задовольнило, так само як схвилювало моє падіння й забита нога, але в дона Дієго і вся історія з адвокатом, і те, що сталося зі мною на вулиці, викликало великий сумнів, і це стало за причину побільшення моїх нещастя. Головне й основне було те, що коли, прийшовши додому, я захотів глянути в скриню, де лежали мої гроші — і спадщина, і виграші в карти (окрім ста реалів, які були при мені), — то виявилось, що симпатичний ліценціат Брандалагас і Перо Лопес забрали їх з собою і зникли. Я мало не вмер і не міг дати собі ніякої ради.

— Горе тому, — казав я до себе, — хто спирається на нечесно зароблені статки: вони зникають так, як і з'являються. Лишенько мені! Що ж тепер маю робити?

Я не знав — іти мені шукати ті гроші, чи подати скаргу до суду. Останнє, щоправда, здавалось мені недоречним, бо, коли б моїх компаньйонів заклали, вони розповіли б про наше життя і про інші речі, а це значило б померти на шибениці. Переслідувати їх самому? Я ж не знав, куди вони подалися.

Щоб не втратити ще й одруження (а посагом я збирався залагодити всі неприємності), я вирішив залишитися і прискорити справу. Я пообідав, а тоді найняв коня і поїхав на вулицю, де мешкала моя дама. Що лакея в мене не було, а я не хотів з'являтися без нього, то на розі я зупинився і чекав, доки не побачив людину, яка скидалась на лакея; тоді я поїхав слідом за нею, зробивши з неї, чого вона й сама не знала: слугу собі. У кінці вулиці я знову спинився, дочекався іншого і таким же способом проїхав назад.

Не знаю, була то певність, що я — відомий йому здавна шахрай, чи то історія з конем та лакеєм ви-

кликали підозру в дон Дієго, а мабуть, і що інше; тільки він почав розвідуватись, хто я такий та чим живу, і скрізь шпигував за мною. Нарешті, найдивнішим у світі способом він таки дізнався істини. Одного дня, пішовши шукати мене (я сміливо збирав усі потрібні для одруження папери, а він намагався опротестувати їх), дон Дієго здибався з ліценціатом Флечілою (тим, що запросив мене на вечерю, коли я гуляв з кавалєро). Сердитий, що я не відвідав його ще раз, Флечіла, розмовляючи з доном Дієго і знавши, що я колись служив у нього, розповів, як зустрів мене того дня, як запросив вечеряти до себе і сказав, що за два дні по тому бачив мене верхи, дуже добре вдягненого, і я говорив йому, ніби одружився з багатиркою. Дон Дієго не барився і, повертаючись додому та зустрівшись на площі Пуерта дель Соль з моїми приятелями в орденському вбранні й з ланцюгом, розповів їм усе. Він просив їх також чатувати на мене ввечері на вулиці, щоб нагріти мені чуба, і сказав, що мене вони впізнають з його плаща, який буде тоді на моїх плечах. Ті погодились і, коли надвечір я здибався з ними в місті, трималися так, що я вважав їх усіх трьох за таких приятелів собі як і завжди. Ми розмовляли про те, як збути час до вечірньої відправи, і тоді ті двоє попрощалися, а ми з доном Дієго залишилися сами і попрямували до церкви святого Феліпе. На розі вулиці Миру дон Дієго сказав мені:

— Бога ради, доне Феліпе, заміняймося плащами. Мені конче треба пройти сюди, і я не хотів би, щоб мене впізнали.

— В час добрий, — відповів я, нічого не підозрюючи, передав йому свій плащ і на горі собі, одяг плащ його.

Я запропонував навіть свої послуги, в разі він

потребуватиме добрих плечей, але, мавши намір одлупцювати їх мені, дон Дієго сказав, що мусить іти иам, і ми розійшлися. Не встиг я в його плащі зробити кількох кроків, як з діавольської намови двоє, що чигали на дону Дієго, бажаючи побити за якусь жінку, взявши мене за нього, кинулись на мене і шпадами в піхвах добре полатали мені боки. Тільки коли я зняв галас, впізнали вони з мого голосу та обличчя, що то не дон Дієго, Негідники втекли, а я залишився увесь в синцях і один час був такий наляканий, що боявся навіть поворухнутися. Нарешті, о дванадцятій, коли я завжди розмовляв із своєю нареченою, я підійшов до дверей її будинку, аж тут мені заступив дорогу один з тих, що замовилися з доном Дієго, двічі потяг мене дручком по ногах і звалив на землю, другий же затопив мені ляща від вуха до вуха, одібрав у мене плащ і, не підвівши з землі промовив:

— Ось як карають низькопородих шахраїв та дурисвітів!

Я почав репетувати і просити висповідати мене. Я не знав своїх нападників, але з кількох почутих слів міг гадати, що то або мої господарі, яких я покинув нібито через інквізицію, або обдурений мною тюремник, або втеклі мої компаньйони. Кінець-кінцем, я чекав нападу з стількох сторін, що не міг зупинитися на жадній з них, і не мав підозри тільки на дону Дієго.

— Грабують; — гукав я. Прибігла сторожа; мене підвели, побачили синець з долоню завбільшки на обличчі, не знайшли на мені плаща і, не знавши, хто я, однесли до цилюрника. Там мені подали лікарську допомогу, спитали, де я живу, і приставили додому.

Я ліг і ту ніч вельми сумував та багато метикував, думаючи про своє переполовинене обличчя,

напухле тіло і так побиті дручком ноги, що я не відчував їх і не міг ходити. Я був поранений і пограбований, утратив друзів, не міг думати більше про одруження, не міг ні залишатись у столиці, ні виїхати з неї.

РОЗДІЛ VIII

Моє лікування та інші мандрівні пригоди.

Другого дня з самого ранку в головах у мене сиділа господиня будинку, симпатична стара років п'ятдесят п'яти, з великими чотками в руках і з подібним до горіха — таким поморщеним — обличчям, Вона мала добру славу в кварталі, і завдяки їй кожен міг спати, з ким хотів. Вона потурала бажанням і охоче робила всім приємності. Звалась вона Провідницею, винаймала свій будинок і допомагала наймати жінок. Помешкання в неї ніколи не гуляло. Треба було подивитись, як вона вчила дівчат носити мантилю, одкриваючи насамперед ту частину обличчя, яке найбільш заслуговувала на це. Тій у кого були гарні зуби, вона радила завжди сміятися, навіть висловлюючи жаль; ту, яка мала гарні руки, вчила фехтувати; блондинці казала випускати з-під мантилії і під током кучері волосся, а ту, що мала хороші очі, вчила пускати ними бісики, то заплющуючи їх, то підводячи під лоба. Вона так розумілася на косметиках і так виправляла обличчя, що чорні, немов ворон, жінки виходили від неї зовсім білими, і чоловіки не впізнавали їх. Але найбільше визначилась вона у вмілості лагодити незайманиць та присмачувати молодиць. Протягом тижня, що я прожив у неї в будинку, мені довелося бачити всі ці штуки, і на довершення всього вона вчила ще жінок, як обскувати чоловіків та які розмови при

цім провадити. Вона вчила, як діставати коштовні речі: дівчатам — удаючись до своїх принад, одруженим — роблячи борги, а вдовам — вірністю та відданістю. Вона показувала, яким способом годиться просити грошей, яким — намиста та каблучки. Як приклад, вона наводила Віданью — свою конкурентку в Алкала — та Ла Планосу з Бургосу, жінок, яким корилися всі.

Я говорю це, щоб мене пожаліли і, довідавшись, до яких я потрапив рук, краще розуміли її слова, а говорила вона самими прислів'ями, починаючи так:

— Коли береш і нічого не кладеш, сину доне Феліпе, тоді швидко приходиш до споду. Яке грязиво, такий і порох; яке весілля, такий і пиріг. Я не розумію й не знаю, яким способом ти живеш. Хлопець ти молодий, і мене не лякає, що іноді ти робиш, мабуть, якісь дурниці, не казавши вже, що й сплячи ми простуємо до ями. Я — грудка землі і можу сказати це тобі. Яке мені діло, що ти, переказують, витратив великі гроші, сам не знаєш — як, і що тебе бачили то студентом, то бурлакою, то паном, і все це в товаристві з іншими? Скажи мені, з ким ти водишся, синку, і я скажу, хто ти є; кожній вівці своя паронька, і пам'ятай, синку, що юшка, поки донесеш її до рота, може розхлюпатися. Слухай но, шибенику! Якщо тебе непокоять жінки, то ти знаєш, що я завжди маю справу з цим крамом, що я живу з них, учу їх, і вони завжди є у мене в будинку. А ти плутаєшся з одним та другим негідником і бігаєш за якоюсь лялькою й цяцькою, що обдурують тебе. Присягаюсь, що ти зберіг би багато грошей, якби звірився на мене, бо я не люблю грошей, і свідчуся душами померлих, які я занастила, я не просила б у тебе ні шеляга з твого боргу мені за помешкання, якби не мала потреби

купити свічок та трави (вона мала справу й з сцілющими травами, не будши аптекарем, а іноді, намастивши собі руки, виходила з дому з димом)¹.

Я бачив, що вона кінчає свої розмови темою, з якою інші звичайно починають їх (з прохання дати грошей), і тому її візит не злякав мене. До того ж за весь час просила вона їх у мене тільки один раз: тоді, як прийшла дати мені пояснення з приводу обвинувачення її в якихось чаклунських учинках, коли її хотіли забрати, а вона сховалася. Вона виправдувалася передо мною й казала, що то йшлося про іншу Провідницю. Не дивно, коли людина збочує з правої путі, мавши таких провідників.

Я відрахував їй її гроші, але недолі, яка ніколи не забувала за мене, та діаволові, який завжди згадував мене, забажалося, щоб саме тоді прийшли заарештувати її за перелюб, знаючи, що застукають удома і її спільника. Вони ввійшли в мою кімнату і, побачивши мене в ліжку, а стару коло мене, кинулись на нас, дали мені кілька добрих стусанів і витягли з ліжка. Двоє інших тримали стару і називали її відьмою та бандуршею. Чи можна ж було думати таке про жінку, що жила, як я оце розповів? Почувши крики альгвасила та мої жаління, справжній винуватець, що був у сусідній кімнаті, кинувся тікати. Поліцаї, побачивши це і довідавшись од іншого пожильця, що я тут ні при чім, побігли за ним і впіймали його, а мене залишили побитого й потовченого. Не зважаючи на біль, я все ж таки сміявся, згадуючи, як один з поліцаїв казав старій, пильно розглядаючи її: „А чудово пасуватиме до вас мітра, матінко, і я потішуся, коли вам офірують тисячі зо три брукв!“, а другий додавав: „Сеньйори аль-

¹ Тобто, будши відьмою, вилітала через димар.

кальди вибрали вже прегарні пера, щоб прикрасити вас". Нарешті, вони зв'язали їх обох, перепросили мене і залишили самого.

Я відчував деяку полегкість, бачивши, що справи моєї симпатичної господині не в такому вже поганому стані, і думав лиш про те, як найскорше встати та допомогти їй, хоч і мав причину трохи хвилюватись, бо одна з служниць, яка залишалась у господі, розповідала щось таке про крадіжки та інші прикрі речі. Просидів я в кімнаті, лікуючись цілий тиждень, і мені наклали дванадцять швів на обличчя та дали милиці.

Я був без грошей, бо сто реалів витратив, як лежав, на харчі та на помешкання, і вирішив продати костюм, коміри й фуфайки — все в дуже доброму стані — і податися з дому разом із своїми милицями. На виторгуванні гроші я купив старий колет з кордовської шкіри, знамениту широченну бавовняну куртку, злидений залатаний дорожній плащ, гетри та великі черевики. На шию я повісив бронзове розп'яття, при боці мав чотки, а на голову напнув відлогу плаща. Один жебрак, який добре розумівся на старцюванні, навчив мене прибирати жалібного тону й казати жалібні фрази, і я розпочав свою вуличну діяльність. У куртці в мене були зашиті шістьдесят реалів, що мені залишилися, і я став жебрати, поклавшись на своє красномовство. У такому вигляді ходив я вісім день по вулицях, скиглячи ледве чутним голосом:

— Подайте, добрий христіанине, слуго божий, бідному голодному каліці! — Так говорилося у буденні дні, святами ж я казав інакше:

— Вірні христіани й молитовники христові, заради королеви янголів та матері божої, подайте милостину бідолашному, розбитому паралічем і рукою

господа. — На хвилинку я спинявся (це дуже важливо), а тоді додавав: — Погане повітря та лиха година зробили так, що, коли я працював на виноградниках, мене спаралізувало. А був колись і я здоровий та дужий, такий, якими бачу вас тепер і, дай, боже, бачити завжди.

Після того на мене падала злива монет, і я заробляв багато грошей. Заробіток мій був би ще більший, якби я не мав небезпечного конкурента — огидного на вигляд хлопця, без обох рук і одної ноги. Він їздив на візку тими ж вулицями, де робив і я, і діставав більше милостини, бо був недоріка.

— Пам'ятайте, слуги христові, про кару, що її Ісу наклав за мої гріхи, — казав він хрипким голосом, який переходив на фістулу. — Подайте бідному, і милостину вашу прийме бог. Задля Ісу... — додавав він.

Я зауважив, що він каже Ісу, без с накінці, і це схияло до співчуття. Нарешті, змінив свої фрази і я, і став заробляти чудово. Ноги мої, зв'язані до купи, були в шкіряній торбі, і пересувався я з допомогою милиць. Ночував я під дверима одного хірурга разом з одним із місцевих жебраків (одним з найбільших шельм, що їх будь-коли створив бог). Він був страшенно багатий, і ми вважали його за нашого проводиря. Заробляв він більше за всіх. У нього була здоровезна кила, і він перев'язував руку коло плеча мотузкою, через що вся вона йому набрякала й здавалась запаленою.

Він сидів на своєму місці, похнюпившись, і, оголивши свою килу з більярдovu кулю завбільшки, проказував:

— Погляньте, які дарунки дає господь бідному христіанінові.

Якщо повз нього проходила жінка, він говорив:

— Хай бог живе в душі вашій, прекрасна сеньйоро, — і через те, що він називав її так, йому давали більше грошей, а жінки навмисне проходили повз нього, хоч їм було й не по дорозі.

Солдатові він казав: „сеньйор капітан“, а всякому чоловікові — „сеньйор кавалеро“. Того, хто проїздив у кареті, він титулував ясновельможністю, а церковного служку верхи на мулі — сеньйором архидіяконом. Одне слово, під усіх він підходив лестощами. Кожен день він жебрав по-іншому, залежно від святого. Ми сприяли з ним так, що він одкрив мені один секрет, і за два дні ми забагатіли. Річ у тім, що цей бідак наймав троє малих, які жебрали по вулицях і крали все, що легко лежало. Вони складали йому звіти, а він брав собі все. Ділився він тільки з двома церковними служками кров'ю, що її ті кидали церковним карнавкам¹.

Керуючись порадами та наукою такого гарного вчителя, набув і я його вміння і чудово використовував симпатичну молодь. Менше як за місяць у мене було вже заощаджено понад двісті реалів. Нарешті, він поділився зі мною ще одним секретом (передбачаючи, що ми працюватиме спільно) — найдотепнішим винаходом жебрацтва. Щодня обоє ми викрадали четверо чи п'ятеро дітей. Про зникнення їх оголошували під звуки сурми, а ми, розпитавшись про прикмети пропалих, казали:

— Та я ж зустрів його тоді то, сеньйоре; і не було б мене там, його вбила б карета. Дитина у мене вдома.

Нам платили за знахідку, і ми так забагатіли, що я мав уже п'ятдесят ескудо і цілком здорові ноги, хоч ще й у торбі. Тоді я поклав покинути

¹ Тобто грабувати їх.

столицю і податись до Толедо, де ні я сам не знав нікого, ні мене ніхто не знав. Я купив сірий костюм, комір та шпаду, попрощався з Валькасаром (так звали жебрака, за якого я оце розповідав) і почав шукати по заїздах нагоди вирядитись до Толедо.

РОЗДІЛ ІХ.

Де я стаю актором, поетом та кавалєром черниць, і де подається опис особливостей цих професій.

В одній корчмі я застав трупу акторів, що їхали до Толедо. У них були вози, і богові було завгодно, щоб серед них знайшовся один мій товариш по школі з Алкалà, який покинув учитися і став актором. Я розповів йому, як треба мені виїхати з столиці. Хлопець спершу не впізнав мене під моїми шрамами, а, впізнавши, довго христився. Нарешті, ми сприятелювали, і він (за мої гроші) обіцяв умотивувати своїх компаньйонів дозволити мені їхати з ними. Умістилися ми всі — чоловіки й жінки — мішма, і Одна з них, танцівниця, що грала королев та інших поважних осіб, здалась мені надзвичайно милою. Випадково поруч зі мною сидів її чоловік, але я не знав цього і, піднесений коханням та бажанням використати її, сказав йому:

— Ця жінка, на мою думку, дуже гарна. Чи не знаєте ви, яким способом можна було б завести розмову з нею та витратити на неї ескудо з двадцять?

— Не годилося б говорити зі мною так, або робити подібні пропозиції, — відповів він, — бо я її чоловік. Але без усякої пихи й пристрасті (у мене їх нема) можу сказати, що вона варта цих грошей, бо таке тіло і таке вміння зустрічаєш не часто.

По цих словах він зскочив з воза і вмотивувався на іншому, здається, щоб дати мені змогу порозмов-

ляти з нею. Мені сподобалась його відповідь, і я побачив, що ці люди, мавши жінок, ніби не мають їх. Я скористався з нагоди. Вона спитала, куди я їду, розвідалась трохи про мої статки та життя. Нарешті, по довгій розмові, ми умовились відкласти справу до Толедо і дорогою багато розважалися.

Між іншим, я почав декламувати уривок з п'єси про святого Алехо¹, який пам'ятав ще з дитинства, і декламував так, що вразив усіх. Знавши від мого приятеля про мої нещастя та неприємності, вони запропонували мені танцювати разом з ними. Фарандульне² життя так привабило мене, я мав такий нахил до якогось прив'язання, і танцюристка так мені подобалась, що я уклав на два роки угоду з директором трупи, Він підписав її, визначив мою частку, а тим часом ми прибули до Толедо.

Мені дали вивчити три чи чотири прологи та кілька невеличких ролей, підходящих до мого голосу, і я старанно опрацював їх. Настав, нарешті день мого дебюту, і я вперше виступив на сцену. Ішлося про карабель (у всіх прологах ідеться про корабель), який прибував пошкоджений і без превіанту. Я мав сказати: „ось — порт“, називав людей круг мене сенатом, просив дарувати мені мої помилки, потім замовчав і пішов. Залунали оплески, і відтоді почався мій успіх у театрі.

Ми виставляли п'єсу, написану одним із наших акторів. і я дуже здивувався, побачивши в них поетів, бо завжди гадав, ніби п'єси пишуть дуже вчені та розумні люди, а не такі цілковиті неuki. Виявилось, що нема директора театру, який не компо-

¹ Алехо — наш Олекса. Вірші про Олексу „людину Божу“ були дуже поширені й у нашому народному епосі.

² Фарандула (farandula) — трупа мандрівних акторів.

нував би комедій, і актора, що не писав би фарсів з маврами та христіанами; а давніше, пригадую, були комедії тільки славетного Лопе де Вега і Рамона¹.

Нарешті, одного вечора комедію виставили. Ніхто не розумів нічого, і на завтра ми її повторили. Починалася вона з війни, і я виходив на кін, озброєний до зубів і з величезним щитом, без якого помер би під градом огірків та всякого лушпиння. Та комедія й заслуговувала на це. Був у ній король Нормандії, що з доброго дива зробився пустельником, два лакеї смішили публіку, а наприкінці всі дружилися і йшли геть. Правду сказати, нагороджено нас по заслuzі.

Трактували ми нашого поета досить зле, а коли я вказав йому на небезпеку, на яку ми всі через нього наражались, він пояснив, що його власного в комедії не було нічого, бо одну частину взято в одного, іншу — в іншого, він же зшив їх до купи, і провина його хіба в тім, що шво вийшло погане.

Він признався мені, що всі актори — автори п'єс тільки відновлюють те, що колись грали, що це — дуже легко, і що наштотує їх на таку ризиковану справу бажання заробити триста-чотириста реалів. До того ж під час їхніх переїздів їм часто приносять нову п'єсу, вони беруть її почитати, а тоді крадуть: викинуть щось путяще, додадуть якусь дрібничку і потім видають себе за автора. Послухати його, то жаден актор не написав і куплета іншим способом.

Ідея мені сподобалась; я відчув, що маю поетичний хист, бо був обізнаний де з ким з поетів та

¹ Рамон — Алонсо Рамон; сучасник Кеведо; учений, дуже поважаний у тодішніх літературних колах.

читав Гарсіласа¹, і вирішив узятися до роботи. Тепер я поділяв свій час між поезією, танцюристкою і виставами. Минув уже місяць, як ми грали в Толедо, показали багато гарних п'єс і спокутували всі наші колишні помилки. Я здобув уже слави; мене звали Алонсете, бо я прибрав ім'я Алонсо, і приклали назвисько Жорстокий, по ролі, яку я виконував в одній із п'єс на велике задоволення партеру й галереї. У мене було вже три костюми, і були директори труп, які хотіли переманити мене до себе. Я вдавав із себе великого знавця, гудив славнозвісних акторів, не схвалював жестикуляції Пінеда, похваляв природну гру Санчеса і був дуже вдоволений з Моралеса. Зі мною радились у справі декорацій та мізансцен. Як що хтонебудь приносив нову п'єсу, читали її мені. Нарешті, спонукуваний цими успіхами, я втратив своє поетичне дівоцтво, і скомпонував кілька стансів, потім інтермедію, і вони здалися непоганими.

Далі я наважився написати п'єсу, а щоб вона була святим твором, присвятив її матері божій Росарійській. Починали її флейти, були в ній і свої душі в чистилищі, і свої демони, які, ступаючи на кін, мимрили: бу... бу... бу..., а йдучи з кону, казали: ри... ри... ри... Публиці сподобались найбільше куплети про сатану і те місце, де мова мовилась про падіння неба тощо. Одне слово, п'єса моя була успіх. Мені не вистачало вже рук до роботи, бо до мене бігали закохані, просячи куплетів то про вії, то про очі, то про руки, а то й про волосся. Кожна річ мала свою ціну, хоч через те, що були ще й

¹ Гарсілас де ла Вега—славетний еспанський поет першої половини XVI стор., прозваний сучасниками „королем еспанських ліриків“.

інші подібні крамниці, я брав недорого; надто за різдвяні пісні. Я обслуговував сакристанів, виконував доручення черниць і міг би жити коштом самих сліпців, які платили мені по вісім реалів за молитву. Я й досі згадую одну з них — Ісусові праведному, поважну й гучну, повну рухливості. Написав я її для сліпого, який виголошував їх до свого імені, і славетні рядки її починалися так:

„Мати втіленого слова, донько божественного отця, зроби мені свою дівочу ласку“... і т. д.

Я перший запровадив моду закінчувати строфи, як казання, отими ласкою та славою, як у куплеті одного тетуанського бранця:

„Попросімо всемогутнього господа, який бачить нашу сталість, щоб він учинив нам свою ласку й укритв нас славою. Амінь“.

Мені велося. Я забагатів, жив щасливо і майже думав уже стати директором трупи. Помешкання моє було добре вмебльоване, бо на аукціоні я за дешеву ціну купив килими з одної корчми і повісив їх на стіну. Коштували вони мені двадцять п'ять чи тридцять реалів, а виглядали краще, ніж килими в королівському палаці, бо на тих іноді можна бачити дірки, а на моїх не було видко нічого.

Одного дня трапилась мені найкумедніша в світі пригода, і, дарма що хвалитися нема чим, я все ж таки розповім про неї. Пишучи п'єсу, я мав звичку забиратись на горище, куди служниця приносила мені їсти. Компонуючи вірші, я звичайно декламував їх, немов був на сцені. Дияволіві заманулося, щоб саме тоді, як дівчина темними вузькими сходами несла мені тарілки та олю, я писав про лови і на повен голос кричав: „бережися ведмедя; він уже пошматував мене і, розлютчений, зараз кине тебе“. Що зрозуміла дівчина (вона була з Галісії)

під ціми словами: „кинеться зараз на тебе“? Мабуть, взяла їх за правду і подумала, що я попереджаю її. В усякім разі вона з переляку кинулась тікати, колесом прокотилась униз по сходах, перекинула мою олю, побила тарілки і вихопилась на вулицю, репетуючи, що ведмідь задер людину. Коли я прибіг, там були вже всі наші сусіди, ще заходились розпитувати мене за ведмедя, і хоч я й розказав їм, у чім справа, вони не хотіли поняти мені віри. Того дня через темноту служниці я не обідав, а тут ще довідались про це мої товариші, і в місті тільки й балачок було, що про мене. Багато подібних пригод траплялось мені, поки я не кинув фаху поета, і доки не сталась, нарешті, катастрофа.

Довідавшись, що справи мого директора в Толедо ідуть добре, кредитори його (всі вони такі) заклали на нього позов за якісь борги і завдали до в'язниці. Це розбило нашу трупу, і кожен подався в свій бік. Я (коли правду казати), хоч товариші й пропонували мені перейти до інших труп, не дуже цікавився цією роботою, до якої пристав з необхідності. Грошей я мав багато; становище моє було певне; мені залишалось тільки розважатися. Я попросився з усіма, і вони поїхали.

Поклавши збутись лихого життя комедіянта, я — нехай ваша милість не гнівається — став коханцем грат, а говорячи ясніше — шукачем антихриста або кавалером черниць. Спроварило мене на цю путь порівняння з Венерою одної черниці, на прохання якої я написав багато кантиків, і яка закохалась у мене й казала, що смутить її тільки мій акторський фах (я розповів їй, ніби батько мій — великий вельможа). Нарешті, я написав їй такий лист:

„Більше з бажання догодити вашій милості, ніж для власної своєї користі покинув я трупу.

Всяке інше, окрім вашого, товариства — самотність для мене, і я то більше ваш, що більше належу собі. Повідомте мене, коли можна побачитись з вами в приймальні, і я знатиму, коли я буду щасливий...“ і т. д.

Лист віднесла послушниця. Важко повірити, як страшенно задоволена була мила черниця, довідавшись про нове моє становище. Відповіла вона мені таке:

Відповідь.

„Маю приймати, а не посилати вам вітання, і мені боляче було б думати, що мої бажання і ваша користь не те саме. Можемо сказати, що ви знову стали самим собою. Тепер вам потрібна тільки впертість, подібна до тої, що її матиму я. Боюсь, прийому сьогодні не буде, але приходьте на вечірню, ми побачимось там і пізніше біля ґрат, а, може, мені пощастить обдурити абатису. Прощайте.

Лист цей порадував мене, бо жінка й справді була гарна та розумна. Я пообідав, убрався в костюм, у якому завжди грав на сцені закоханців, і подався до церкви. Там я спершу помолився, а тоді почав вдивлятися у кожную промежінку у ґратах, шукаючи її очима. Аж ось з ласки божої й щасливої (вірніше, з ласки діаволової та лихої) години, почув я умовний знак: вона закашляла. Але то був кашель Варрави¹ Я відповів. Ми немов хворіли на катар; здавалось, що в церкві порозкидували перець. Нарешті, я втомився кашляти. і саме тоді підійшла до ґрат стара кашлюха. Я лобачив, що помилився, а

¹ Варрава — за євангелією, один з розбійників, розп'ятий поруч із Христом.

така помилка в кляшторі буває надзвичайно небезпечна, бо те, що править за умовний знак для молодих жінок, становить звичку для старих, і часто за поклик соловейка вважаєш пугикання сови.

Я довго був у церкві: доки почали вечірню, яку я вислухав усю. Кавалерів чорниць узивають у рочистими закоханцями, поперше, тому, що вони вистоюють вечірні, а, подруге, тому, що вони ніколи не виходять з вечірні вдоволені, бо день для них ніколи не настає. Ви не повірите, скільки я відстояв вечірень. Шия моя подовшала на два лікті проти того, що було перед тим, як я закохався і почав витягати її, придивляючись. Я став великим приятелем сакристана та церковного служки і здобув симпатію вікарія¹, що був вельми мила людина. Ходив я такий випростаний, що можна було подумати, ніби я снідаю рожнами, а їм на обід залізні пруті.

Після вечірні я йшов на площу перед кляштором, і, хоч яка вона була простора, а доводилось когось посилати удень зайняти місце, неначе на нову комедію. Там аж кишіло вірних. Я став там, де випадало. Цікаво було подивитись на різні пози закоханих: той дивився, не кліпаючи оком; той одну руку клав на шпаду, а в другій тримав чотки і скидавея на статую на недгробку; той підносив руки в гору і розпросторював їх, як серафим. Інший стояв, роззявивши рота, немов прохач, не казав ні слова і, здавалось, одкривав душу своїй коханці, випускаючи її кріз горлянку; інший спирався на мур, немов хотів виміряти його своїм хребтом; той похожав, немов показуючи, яка в нього хода, як то роблять з мулами, Ревнивці утворювали іншу групу: деякі зібравшись купками, сміялись, поглядаючи на

¹ Вікарій — другий священник у церкві.

черниць; дехто декламував або вчив вірші; дехто, щоб роздрочити свою даму серця, гуляв на терасі під руку з якоюсь жінкою; дехто розмовляв із послушницею, що принесла йому записку. Таке спостерігалось внизу, на нашому боці, але цікаво було глянути, й угору, де були черниці. Стояли вони на башті з зубцями, яка нагадувала перчанку або кульку з пахощами. Між кожною парою зубців можна було бачити якийсь сигнал. І чого тільки там не було! Тут рука, там нога; в одному місці — язик й голова, але без могу; в іншому — ціла галантерейна крамниця: виставка хусточок, чоток, рукавичок, стрічок. Дехто говорив пошепки, дехто — кахикав, інші вимахували капелюхом, немов одганяли павука.

Влітку кавалери не тільки смагляють, а й запікаються. Просто дивно бачити їх таких чорних поруч із такими білими дамами. Взимку вогкість памороззю осідає на нашому тілі, немов на дереві. Не буває снігу, якого б ми уникали, ні дощу, що не падав би на нас. І все це, врешті, лише на те, щоб побачити жінку крізь ґрати або крізь скло, немов кістяк святої. Однаково було закохатися у дрозда в клітці, якщо він говорить, або в портрет, який мовчить. Ласки, що їх мають од цих жінок, це — палець, до якого ніколи не доторкаєшся, щупок, якого ніколи не відчуваєш, кив головою за ґратами, зідхання у віконце. Вони кохаюць, хохаючись. Щоб побачитись і поговорити з ними нишком, треба знести лайку якоїсь старої черниці, коритись воротарці і вислухувати брехню баштової. Але ще гірше — це бачити, як вас ревнують та запевняють, ніби справжнє кохання — тільки їхнє і терпіти диявольські вигадки на доказ цього. Кінець-кінцем, я називав уже абатису сеньорою, вікарія — панотцем,

а сакристана — братом. Це — все, чого може дійти з плином часу одчайдушна людина,

Нарешті, баштові, що виводили, і черниці, які пускали мене, почали мені надокучати. Я вирахував, як дорого коштуватиме мені пекло, яке іншим виходить так дешево, і якого в цім житті добуваються стількома шляхами. Я побачив, що мені судилася гірша доля, і що я йду до пекла, керований самим почуттям дотику. Коли я розмовляв із своєю черницею, то (щоб нас не почули інші, які стояли тут же) мусів так притискуватись головою до ґрат, що два дні по тому носив на лобі відбиток заліза, а говорив я так тихо, що зрозуміти мене вона могла тільки з допомогою слухової трубки. Бачивши мене, кожен казав: „будь ти проклятий, чернечий перелеснику!“ і інші, ще гірші, речі.

Все це розчарувало мене, і в день святого євангеліста Івана я вирішив, хоч і втрачав підтримку, покинути мою черницю, бо добре вже знав їх. Не розпитуйте, як баптистинки¹ захрипли і через сльози, замість співати месу, тільки стогнали. Вони не мились і повдягали старі убори, а поклонники їхні, щоб дискредитувати свято, замінили в церкві крісла лавами і понаводили туди різних волоцюг.

Побачивши, як непристойно поводитися з свя- тими, в ім'я то того, то того з них, я немов для лотереї, забрав у моєї черниці на п'ятдесят ескудо дрібниць її робити, шовкові панчохи, саше з амброю та солодощі і подався до Севільї, де гадав найти ширший простір для авантур. Побожний читач легко уявить собі, що черниця більше шкодувала за тим, що я заніс. ніж за мною.

¹ Черниці.

РОЗДІЛ Х.

Що трапилось зі мною в Севільї перед тим, як я поїхав до Індії.

Я щасливо відбув подорож от Толедо до Севільї, а що шулерські прийоми були мені добре відомі, і зі мною був запас підроблених костей та фальшованих карт, зостатній, щоб нагріти кожного, — то гроші мене не минали. Я не говоритиму про багато штук, бо якби розповісти про їх усі, то мене скорше мали б за букет квіток, ніж за людину; а до того ж краще уникати пороків, ніж наслідувати їх. Проте, познайомившись з деякими прийомами й виразами, няївні люди стануть, мабуть, досвідченіші і якщо, прочитавши мою книгу, пошиються все ж у дурні, то це буде вже їхня провина.

Отже ніколи не віддавайте своєї талії, хіба що її заміняють, погасивши свічки. Бережи карти з обшмульганими та потемнілими краями, бо серед них легше впізнати тузів. Якщо ти, читачу, гратимеш з простим людом, пам'ятай, що на кухні і в стайнях тузів одзначають, або проколовши голкою, або загнувши край карти. Граючи з людьми порядними, бережись друкованих талій, бо друк вигадано за гріхи наші: відбиток проходить наскрізь, і карту легко вгадати. Бережися й чистих талій, вони насто швидко брудняться, а для того, хто банкує, досить і єдиної плями. Стеж за тим, хто тримає карти, щоб він не підгинав фігури, інакше бо твої гроші пропадуть. Коли граєш у приміру, дивись, щоб той, хто роздає, не висмикував карти з-під низу. Я не відкриватиму інших секретів. Цих досить, щоб знати, яким обережним треба бути: а тих, за які я мовчу, — ще безліч.

Убити значить забрати всі гроші. Шахрайством звуть змову проти приятеля. Подвійні,

це — наївні люди, яких шахраї обкрадають до цурки. Білий — синонім людини нехитрої, гарної як хліб; чорний — позбувся делікатності в поводженні.

З допомогою всіх тих штук і такої мови я добувся до Севільї. Грошима компаньйонів я платив і за найманих мулів, і за постоянки, і годувався. Спинився я в готелі Мавр, де зустрів одного товариша з Алкала. Призвище його було Мата, але ж ім'я здавалось йому не досить бучним, і він називав себе матораль. Він торгував життям людським та вдарами ножем, і справи його йшли не погано. Ознаки цього можна було бачити на його обличчі, укритім порізами й шрамами, і він часто казав: „Найкращий мастер має найбільше шрамів“. Він запросив мене пообідати з ним та з деkim з його товаришів і обіцяв провести потім додому.

Коли ми підійшли до його помешкання, він сказав:

— А тепех спустіть ваш каптур і покажіть, що ви—мужчина. Цього вечора ви побачите всіх порядних синів Севіляї. а, щоб вони не вважали вас за мокру курку, спустіть ваш комір, зігнітьс'я й волочить ваш плащ по землі (ми завжди тягаємо так наші плащі). Киньте кривити гримаси, набудьте тутешньої вимови. Повторюйте за мною¹.

Я запам'ятав усі його вказівки, і тоді він дав мені кинджал, широкий, як меч, і довгнй як шпада.

— Випийте тепер півлітра цього чистого вина, інакше ви не матимете бравого вигляду.

Питво приголомшило мене, аж тут увійшло четверо тих хлопців з обличчями, засіяними порізами й шрамами. Ішли вони, розхитуючись; їхні плащі фалдами лежали їм на стегнах і зовсім не вкривали їх. Капелюхи вони насунули собі на лоба, загнувши

¹ В оригіналі подано зразки особливостей севільської вимови.

спереду криси їх у формі діадеми; мали при боці кинджал та шпаду, що піднимали їм плащ. Литки їхніх ніг були напружені, очі палали, намащені вуса стовбурчилились, немов роги; бороду й волосся носили вони за турецькою модою.

Привітали вони нас, скрививши рота, а тоді недоволенням голосом, вкорочуючи слова, удалися до мого друга, сказавши йому:

— Ваш слуга.

— Ваш, куме, — відповів мій проводир.

Ми посідали. Питаючись у Маторалья, хто я такий, вони не промовили ні слова, тільки один з них відкрив рот і, витягнувши спідню губу, хитнув головою в моєму напрямі. Мій навчитель задоволнився тим, що вхопив у жменю свою бороду і подивився вниз. Після цього всі вони радісно посхоплювались з місць, почали обіймати мене і вітати кожен по-своєму. Порізно́му́ відповідав і я їм, і це нагадувало мені ніби я покуштував чотири окремі сорти вина. Настав час вечері. Слугувати до столу прийшли якісь здоровезкі пройдисвіти, що їх ці розбійники називали гармати. Скоро подали капарці, всі почали пити до мене, і я ніколи не думав, щоб можна було стільки випити. Далі пішли риби та печені, і все з прянощами, що збуджують жагу. Просто на підлозі стояла повна вина діжа, кожен, хто хотів пити, схилявся над нею. По двох одвідинах діжі ніхто не пізнавав уже один одного. Далі повели розмови на фахові теми. Залунала злива прокльонів; між двома тостами помирали без сповіді по двадцять і по тридцять чоловіка. Головному алькальдові Севільї тисячу разів попало ножем. Пили на спомин Домінго Тіснадо та Гайона силу вина перевели за впокій душі Ескамій¹; ті що були на підпитку, ревно оплакували не-

¹ Славетні севільські бандити того часу.

вдачу Алонсо Альвареса. Всі ці речі запоморочили голову моєму товаришеві, і він, узявши обіруч хлібину; глянув на світло й хрипким голосом промовив:

— В ім'я цього хліба, що є образ божий, і цього світла, що вийшло з рота янгола, ходим ваші милості, провчімо, коли хочете, поліцая, який заарештував сердешного Туерте.

Серед них знявся безладний шум; вони повитягали свої кинджали, склали клятву, спираючись руками н діжу з вином, ткнувшись у нього пиками, закричал

— Як п'ємо ми це вино, так маємо випити кров кожному шпигові.

— Хто такий Алонсо Альварес, — спитав я, — що смерть його так боляче вразила вас?

— То був бравий боєць, молодий чоловіче, — пояснив мені один з них, — із спритними руками і чудовий товариш. Ходімже, демони тягнуть уже мене.

По цих словах ми вийшли з дому полювати на поліцаїв. Вино опанувало мене; свій розум я віддав йому під владу і не думав про риск, на який наражався. На вулиці Мар ми зіткнулися з нічною сторожею. Ледве вгледівши її, мої компаньони видобули шпади і атакували загін. Зробив так і я, і по першій же сутичці ми вичистили тіла двох поліцаїв от їхніх брудних душ, Альгвасил побіг по вулиці вгору, кличучи на допомогу правосуддя. Навантажившись так попереду, ми не могли переслідувати його і знайшли собі притулок у соборі, де ховались од правосуддя та спали, доки не вивітрився з наших голів винний дух. Прийшовши до пам'яті, я аж злякався, подумавши, що жменя винограду, якою були ми тоді, позбавила суд двох поліцаїв і погнала альгвасила. Час у церкві ми провели досить добре, бо, почувши дух вина, туди понаходили повії які пороздягалися, щоб ми могли перебратися. Мені

дуже припала до серця Грахалес, і я з приємністю убрався в її вбрання. Ніколи за життя не почував я себе так добре, і тоді ж таки вирішив до самої смерті плавати тільки з Грахалес. Я навчився їхньої говірки і через кілька днів був уже за рабина для інших негідників. Поліція невтомно шукала нас і оточила вже двері, але нам пощастило таки втекти серед ночі передягненими.

Вся ця історія, на мою думку, тривала надто довго, доля переслідувала мене і (не тому, що я став розважливіший, а просто втомившись таким життям) я, залишаючись нерозкаяним грішником, поклав, порадившись попереду з Грахалес, переїхати до Індії, щоб подивитись, чи разом із зміною країни та світу не покращає моя доля. Вийшло воно, проте, на гірше, бо той, хто міняє тільки місце перебування, а не життя та звички, той ніколи не поліпшить свого становища.

З М І С Т

Франсіско Кеведо — О л. Білецький	стор. 7
---	---------

КНИГА ПЕРША

Розділ I. Де Пабло розповідає, хто він є та звідки по- ходить	31
„ II. Як мене віддано до школи, і що там зі мною трапилось	35
„ III. Я вступив до пансіонату як слуга дона Дієго Коронеля	41
„ IV. Вони одужують і вирушують вчитись до Алкала́ де Енарис	52
„ V. Вступ до університету, напасті та жарти, що їх я зазнав як новак	60
„ VI. Жорстока ключниця, і яку штуку встругнув я їй.	67
„ VII Від'їзд дона Дієго, повідомлення про смерть моїх батьків і моя ухвала про дальше своє життя	78
„ VIII. Подорож од Алкала́ до Сеговії, і що трапи- лось мені в Рехасі, де я заночував	81
„ IX. Що трапилось мені дорогою до Мадріду. коли я спіткався з поетом	88
„ X. Що робив я в Мадріді, і що трапилось мені дорогою до Сереседії, де я ночував	92
„ XI. Гостинність мого дядька і його гості. Я дістаю свої статки і їду назад до столиці	104
„ XII. Моя втеча і пригоди дорогою до столиці	111
„ XIII. Ідальго йде своєю дорогою далі. Обіцяне про його життя та звичаї	115

КНИГА ДРУГА

	стор.
Розділ I. Що трапилось зі мною в столиці зараз же по тому, як я прибув туди, і до вечора . . .	123
„ II. Де почате оповідання провадиться далі. Деякі нові незвичайні пригоди	127
„ III. Де оповідається про те саме до того моменту, як усіх завдали до в'язниці	138
Розділ IV. Де описується в'язницю і те, що трапилось в ній до того часу, коли стара вийшла з неї відбатожена, мої компаньони—знеславлені, а я — виправданій	141
„ V. Як я оселився в готелі. і яке нещастя спіткало мене там	149
„ VI. Де розповідається про те саме та про інші пригоди	153
„ VII. Де оповідається про дальші події та видатні нещастя	159
„ VIII. Моє лікування та інші мандрівні пригоди . .	162
„ IX. Де я стою актором, поетом та кавалером черниць і де подається опис особливостей цих професій	175
„ X. Що трапилось зі мною в Севільї перед тим, як я поїхав до Індії	185

Уповн. голівліту 1185(502). 2-га Інтернац. друк. УПТ. Червона пл. № 2-а. Зам. 604. Тир. 8000 прим. В арк. 53 т. літ., папір 82x110. Здано до складання 7/VII—34 р. Підписано до др. 10/IX—34 р.